USAID
АМЕРИКАНЫН ЭЛИНЕН

АГА ХАН ФОНДУ

«ГИГИЕНА ТАРМАГЫНДА БАЛДАРДЫН ТУРМУШТУК КӨНДҮМДӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУ ЖАНА ӨНҮКТҮРҮҮ»

МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ БИЛИМ БЕРҮҮ УЮМДАРЫНЫН ТАРБИЯЧЫЛАРЫ ҮЧҮН МЕТОДИКАЛЫК КОЛДОНМО

SCHOOLS 2030

USAID
АМЕРИКАНЫН ЭЛИНЕН

АГА ХАН ФОНДУ

«ГИГИЕНА ТАРМАГЫНДА БАЛДАРДЫН ТУРМУШТУК КӨНДҮМДӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУ ЖАНА ӨНҮКТҮРҮҮ»

МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ БИЛИМ БЕРҮҮ УЮМДАРЫНЫН ТАРБИЯЧЫЛАРЫ ҮЧҮН МЕТОДИКАЛЫК КОЛДОНМО

«Гигиена тармагында балдардын турмуштук көндүмдөрүн калыптандыруу жана өнүктүрүү» мектепке чейинки билим бөрүү уюмдарынын тарбиячылары үчүн методикалык колдонмо. – Бишкек, 2021, 121 бет

Методикалык колдонмо Кыргыз билим берүү академиясынын Окумуштуулар Кеңешинин чечими менен басып чыгарууга сунушталган (2021-жылдын 27-декабрындагы №7 протоколу).

Авторлор:

Эсенгулова М.М. – педагогика илимдеринин кандидаты, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасынын профессордун милдетин аткаруучу.

Ташмаматова Ж.О. – Кыргыз Республикасындагы Ага Хан Фондунун Эрте курактагы балдардын өнүгүүсү программасынын жетекчиси.

Рецензенттер:

Усенко Л.В. – Республикалык педагогикалык кызматкерлердин квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо институтунун мектепке чейинки тарбия жана башталгыч мектептик билим берүү кафедрасынын башчысы, педагогика илимдеринин кандидаты, доцент.

Толобекова З.Ш. – Кыргыз билим берүү академиясынын мектепке чейинки билим берүү жана Мамлекеттик тилди өнүктүрүү лабораториясынын улук илимий кызматкери.

Бул методикалык колдонмо Америка Кошмо Штаттарынын Эл аралык өнүктүрүү боюнча агенттиги (USAID) жана Ага Хан Фондунун «Жергиликтүү өзгөрүү» долбоору аркылуу Америка элинин колдоосу менен ишке ашырылды. Басылманын мазмунуна автор жооптуу жана ал USAID, АКШнын өкмөтүнүн же АгаХан Фондунун көз карашын сөзсүз түрдө чагылдыруусу шарт эмес.

Сунушталган методикалык колдонмо мектепке чейинки курактагы балдардын (5-6 жаш) гигиена тармагында турмуштук көндүмдөрүн калыптандырууга жана өнүктүрүүгө багытталган. Инсанга багытталган окутуунун алкагында «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өстүрүү» методикасын колдонуу менен мектепке чейинки курактагы балдардын (5-6 жаш) турмуштук көндүмдөрүн өнүктүрүү максатында иштелип чыккан интерактивдүү ата-энелер чогулуштарынын жана практикага багытталган көнүгүүлөрдүн иштелмелери мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын тарбиячыларына жана тарбияланууучулардын ата-энелерине арналат.

«Гигиена тармагында балдардын турмуштук көндүмдөрдү калыптандыруу жана өнүктүрүү» мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын тарбиячылары үчүн методикалык колдонмо (в этой части нет пробела в готовой книжке) Кыргыз билим берүү академиясынын мектепке чейинки билим берүү жана Мамлекеттик тилди өнүктүрүү лабораториясынын (2021-жылдын 14-декабрындагы №3 протоколу), Республикалык педагогикалык кызматкерлердин квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо институтунун мектепке чейинки тарбия жана башталгыч мектептик билим берүү кафедрасынын (2021-жылдын 17-ноябрындагы №2 протоколу). эксперттери тарабынан жактырылган.

МАЗМУНУ

Киришүү **7**

Негизги түшүнүктөр **8**

1-бөлүм. Теориялык маанилүү ЖЕТИ суроо **10**
1. Гигиена жана санитария деген эмне? 11
2. Гигиеналык жүрүм-турум, гигиеналык практика деген эмне? 12
3. Гигиеналык билим берүү жана тарбиялоо деген эмне? 14
4. Турмуштук көндүмдөр деген эмне? 17
5. Балдардын курактык өзгөчөлүктөрү деген эмне? 23
6. Коопсуз өнүктүрүүчү чөйрө деген эмне? 26
7. Чыгармачылык (креативдүүлүк) деген эмне? 28
1-БӨЛҮМ БОЮНЧА КЫСКАЧА ПИКИР 31

2-бөлүм. Методикалык маанилүү АЛТЫ суроо **32**
1. Инсанга багытталган окутуу (ИБО) методикасы деген эмне жана аны кантип колдонобуз? 33
2. Инсанга багытталган окутуу (ИБО) үчүн кандай суроолор, суроолордун деңгээли, түрлөрү маанилүү? 36
3. Өзүн өзү тарбиялоо деген эмне? 38
4. Эмне үчүн интерактивдүү ата-энелер чогулуштары керек? 39
5. Интерактивдүү ата-энелер чогулушун өткөрүүнү кантип уюштуруу керек? 42
6. Көрсөтмөлүүлүк деген эмне жана интерактивдүү ата-энелер чогулушун өткөрүүдөгү анын мааниси кандай? 45
2-БӨЛҮМ БОЮНЧА КЫСКАЧА ПИКИР 48

3-бөлүм. Маанилүү БЕШ сабак **49**
1-сабак. «Биринчи байлык ден соолук» 50
2-сабак. «Эшигин көрүп төрүнө өт» 54
3-сабак. «Тазалык өмүргө гүл азык» 58
4-сабак. «Суу – өмүрдүн булагы» 62
5-сабак. Туура тамактануу эрежелери 71
3-БӨЛҮМ БОЮНЧА КЫСКАЧА ПИКИР 77

4-бөлүм. Практика, практика, практика **78**
1. Балдардын позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумун калыптандырууга көнүгүүлөр, тапшырмалар 79
2. Өзүн өзү таануу, өзүн өзү тарбиялоо көндүмдөрүн калыптандырууга көнүгүүлөр, тапшырмалар 89
3. Чыгармачылык көндүмүн калыптандырууга көнүгүүлөр, тапшырмалар 97
4-БӨЛҮМ БОЮНЧА КЫСКАЧА ПИКИР 101

ЖАЛПЫ КОРУТУНДУ **102**

АЛКАКТЫК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮК ШКАЛАСЫ **103**

ТИРКЕМЕЛЕР **118**

ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАР **121**

ШАРТТУУ БЕЛГИЛЕР:

Негизги түшүнүктөр	
Изилдөөлөрдөн	
Бул кызыктуу	
Педагогдордун тажрыйбасынан	
Көңүл буруңуз	

«... адамдын башкаларга кылаар эң чоң жакшылыгы эле үйүнөн Адам болоор балдарды тарбиялап өстүрүү экен. Аны да бирөөнүн жардамы менен эмес, өзү күн сайын, саат сайын бүт дилин берип, колунан келишинче тарбиялоосу маанилүү, балдар кашында көп болсо, ошончолук ийгиликтүү. ...»

Чынгыз Айтматов

КИРИШҮҮ

Азыркы мезгилде балдардын ден соолугун сактоо, алардын жашоосунун сапаты жана анын узактыгы, коопсуз чөйрөнү түзүү мамлекеттик саясаттын негизги маселелери болуп саналат. Ошондуктан, билим берүү тутумунун бүгүнкү күндөгү негизги милдеттеринин бири балдарга ден соолуктун баалуулугун жана заманбап адам үчүн сергек жашоо мүнөзүнүн маанисин түшүнүүгө жардам берүү, ез ден соолугуна карата жоопкерчиликтүү мамилени калыптандыруу. Бул үчүн мектепке чейинки курактагы балдар дени сак жашоо мүнөзүнүн негизги принциптерин билүүсү жана эң башкысы, аларды өзүлөрү кабыл алуусу зарыл, ал эми бул тарбиячылардын, ата-энелердин жана балдардын биргелешкен олуттуу дыкат эмгегинин натыйжасында гана мүмкүн болот.

2015-жылы Бириккен улуттар уюмунун Башкы Ассамблеясында 2030-жылга чейин Туруктуу өнүгүүнүн максаттары белгиленип, анын ичинде жакшы ден соолукту сунуштоо жана сергек жашоо мүнөзүн камсыз кылуу жана бардык курактагы адамдарга жыргалчылыкка көмөктөшүү боюнча үчүнчү максат кабыл алынган.

Мектепке чейинки курактагы балдардын (5-6 жаш) гигиеналык тармакта турмуштук көндүмдөрүн калыптандыруу суроосу боюнча Мектепке чейинки билим берүү уюмунун Программалык камсыздоосунун серебин жүргүзсөк, анда эң алгач «Мектепке чейинки билим берүү жана балдарды кароо» Мамлекеттик стандарты (2012), «Үч жаштан жети жашка чейинки балдардын билим алуусу жана өнүгүүсү боюнча колдонмосу» (2016), «Баланы өнүктүрүү күндөлүгүнүн тиркемеси менен 0 жаштан 3 жашка чейинки балдарды өнүктүрүү боюнча колдонмосу» (2016) тууралуу айта алабыз. Негиз катары «Мектепке чейинки курактагы балдарды тарбиялоо, окутуу жана өнүктүрүүнүн Базистик (жалпы өнүктүрүүчү) программасы» (2017), «Мектепке 6-7 жаштан жалпы өнүктүрүүчү (базистик) даярдоо программасы» (2017), Парциалдык (тереңдетилген) программалар: «Өзгөчө кырдаалда мектепке чейинки курактагы баланын коопсуздугу» (2014), Мектепке чейинки билим берүү уюмуна барбаган балдар үчүн мектеп алдындагы программалар: «Наристе» (2015), «Балалык» (2017). Мектепке чейинки вариативдүү билим берүү уюмдардын автордук программалары: «Бирге чоңойобуз», «Энелер мектеби» (2017).

Бул программалык документтерде балдарды ар тараптуу өнүктүрүү, ден соолугун чыңдоо, туура тамактануусун камсыз кылуу, позитивдүү гигиеналык көндүмдөрүн калыптандыруу мектепке чейинки билим берүүчү уюмдун башкы максаты болуп эсептеле тургандыгына басым жасалат. Бала бакчада тарбиячылар балдарга сергек жашоо мүнөздүн, турмуштук көндүмдөрдүн калыптануусунун маанисин ачыктоо менен, аларды өнүктүрүүнүн үстүнөн иштешет.

Ден соолукту сактоо, чыңдоо жана бекемдөө жалпы мамлекеттик иш-чаралардан тышкары адамдын өзүнүн санитардык маданиятынын деңгээлинен көз каранды, ал өнүгүү мезгилинде профилактикалык медицина жана гигиена тармагында билимге ээ болуп, гигиена эрежелерин аткарышы керек. Гигиеналык билимдер, билгичтиктер, көндүмдөр жана адаттар балдарга да, алардын айлана-чөйрөсүндөгү курдаштарын да өзүлөрүнүн ден соолугунун кызыкчылыгы үчүн үй-бүлөдөн баштап бала бакчада жашоо мүнөзүн калыптандырууга жардам берет. Ар бир бала ден соолук жеке гана

дамга тиешелүү байлык эмес, анын коомго да таасири зор, ал коомчулуктагы бардык адамдардын чыгармачылык дараметинин жана бийик социалдык активдүүлүгүнүн булагы экендигин түшүнүшү керек.

Сунушталган «Гигиена тармагында балдардын турмуштук көндүмдөрүн калыптандыруу жана өнүктүрүү» методикалык колдонмосу 4 бөлүмдөн турат.

1-бөлүм гигиена боюнча теориялык суроолорун ачыктоого арналган.	**3-бөлүмдө** интерактивдүү ата-энелер чогулуштарынын иштелмелери жана материалдары берилген.
2-бөлүм методикалык бөлүм болуп эсептелет. Практикалык бөлүмгө даярдыктарды көрүүгө багытталган суроолордун жообун сунуштайт.	**4-бөлүмдө** мектепке чейинки курактагы балдардын (5-6 жаш) маанилүү турмуштук көндүмдөрүн калыптандырууда жардам бере турган практикалык көнүгүүлөрдүн, тапшырмалардын кадамдык иштелмелери сунуш кылынат.

Колдонмо мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын тарбиячылары үчүн түшүнүктүү болушу керек деген ойду негиз кылуу менен, биз суроолорду коюу жана алардын жообун сунуштоо мамилесин тандап алдык. Ар бир бөлүм суроолор менен башталат жана аларга жооп берүү менен аяктайт. Карала турган маселенин контекстинде 1-бөлүм үчүн ЖЕТИ суроону ачыктоону жана кийинки бөлүмдөрдө, суроолордун санын улам азайтууну туура таптык. Мындай мамиле колдонмонун түзүлүшүн системалуу кылууга шарт түздү. Андан тышкары, биз, чыныгы интеллектуалдуу активдүүлүк, биринчиден өзүнө суроо коюдан жана аларга өз алдынча жоопту издөөдөн баштала тургандыгына ишенебиз. Эгерде ушул колдонмо менен биз мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын тарбиячыларында суроолорду коюу адатын жана билгичтигин өнүктүрө алсак, анда балдардын окуп-үйрөнүү процессинде сезимталдуулук, чыгармачылык сапаттарын жана турмуштук көндүмдөрүн калыптандырууга шарт түзүлөт. Ошондой эле балдардын ачылыштарды жараткан, адамдык ойду алдыга жылдырган жөндөмдүүлүгү калыптанат.

НЕГИЗГИ ТҮШҮНҮКТӨР

Гигиена (грекче healthyιεινός «ден соолук») – жашоонун жана эмгектин адамдын ден соолугуна тийгизген таасирин изилдөөчү жана ооруларды алдын алууга, оптималдуу жашоо шарттарын камсыз кылууга, ден соолукту чыңдоого жана өмүрдү узартууга багытталган чараларды (санитардык ченемдер жана эрежелер) иштеп чыгуучу, айлана-чөйрө факторлорунун адамдын ден соолугуна, анын эмгекке жөндөмдүүлүгүнө жана жашоо узактыгына тийгизген таасирин изилдөөчү, калк жашаган аймактарды, жашоо шарттарын жана адамдардын ишмердүүлүгүн жакшыртууга багытталган стандарттарды, талаптарды жана санитардык чараларды иштеп чыгуучу медицинанын бөлүгү.

Гигиеналык жүрүм-турум (медициналык активдүүлүк категориясынын алкагында катары да, ага көз карандысыз да) эки жол менен түшүнсө болот. Биринчи, көбүрөөк жалпы мамиле, гигиеналык жүрүм-турумду адамдын ооруларды алдын алууга, жашоо шарттарынын кадимки шарттарын камсыз кылууга, ден соолукту чыңдоого жана сактоого жана өмүрдү узартууга багытталган аракети катары аныктайт. Экинчи, көбүрөөк тар мамиле, гигиеналык жүрүм-турумду адамдын гигиеналык жана санитардык ченемдерди сактоо башкача айтканда, ден соолукка тышкы факторлордун тийгизген терс таасирин минималдаштырууга багытталган гигиеналык илим тарабынан иштелип чыккан эрежелерди жана сунуштарды сактоо боюнча аракеттери катары түшүндүрөт.[1]

Гигиеналык практикалар – ден соолукту сактоого багытталган бир катар практикалар.

Коопсуз билим берүү чөйрөсү – гигиеналык сабаттуулукту жана жүрүм-турумду камтуу менен балдардын таанып билүү жөндөмдүүлүктөрүн жана когнитивдик эмес турмуштук көндүмдөрүн өнүктүрүү жана сапаттуу билим берүүнү камсыз кылуу үчүн керектүү, жагымдуу жана колдоочу чөйрө.

Турмуштук көндүмдөр – күнүмдүк жашоого толук кандуу катышуу үчүн зарыл болгон көндүмдөр (таанып билүү, чечим кабыл алуу, башкалар менен өз ара аракеттенүү, сынчыл ой жүгүртүү, өзүн өзү таануу жана эмпатия ж.б.).

1 Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2017-жылдын 27-мартындагы №177, 2018-жылдын 20-июнундагы №293, 2019-жылдын 28-январындагы №25 токтомдорунун редакцияларына ылайык).

1-БӨЛҮМ. МААНИЛҮҮ ЖЕТИ СУРОО

1. ГИГИЕНА ЖАНА САНИТАРИЯ ДЕГЕН ЭМНЕ?

2. ГИГИЕНАЛЫК ЖҮРҮМ-ТУРУМ, ГИГИЕНАЛЫК ПРАКТИКА ДЕГЕН ЭМНЕ?

3. ГИГИЕНАЛЫК БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ТАРБИЯ ДЕГЕН ЭМНЕ?

4. ТУРМУШТУК КӨНДҮМДӨР ДЕГЕН ЭМНЕ?

5. БАЛДАРДЫН КУРАКТЫК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ ДЕГЕН ЭМНЕ?

6. КООПСУЗ ӨНҮКТҮРҮҮЧҮ ЧӨЙРӨ ДЕГЕН ЭМНЕ?

7. ЧЫГАРМАЧЫЛЫК (КРЕАТИВДҮҮЛҮК) ДЕГЕН ЭМНЕ?

Суроолордун жоптору кийинки бетте...

1. ГИГИЕНА ЖАНА САНИТАРИЯ ДЕГЕН ЭМНЕ?

Гигиена (байыркы грек. ὑγιεινή «соо», ὑγίεια «ден соолук») — медицинанын айлана-чөйрөнүн, эмгек шартынын адамдын ден соолугуна тийгизген таасирин изилдөөчү жана калктын турмуш-тиричилик шартына ылайык илимий негизделген талаптарды иштеп чыгуучу тармагы. Калктын саламаттыгы коомдук түзүлүш менен тыгыз байланыштуу. Саламаттык сактоого багытталган чаралар калкты толугу менен камтыганда гана натыйжалуу болот.

Санитария (латын тилинен sanitas «ден соолук») ар кандай ооруларды алдын алуу жана ден соолукту коргоону камсыз кылган иш-чаралардын тутуму, ошондой эле адамдардын ден соолугун чыңдоо жана сактоо максатында тарбиялоо жана окутуу, жашоо, эмгек, эс алуу жана тамактануу шарттарын оптималдаштыруусун камсыз кылган гигиеналык илим тарабынан иштелип чыккан стандарттарды, санитардык эрежелерди жана сунуштарды иш жүзүндө колдонуу боюнча иш-чараларынын комплекси.

Бул эки түшүнүк бири-бири менен тыгыз байланышта экени көрүнүп турат. Көрүнүктүү гигиенист Г.В.Хлопиндин сөзү боюнча: «Эгерде гигиена ден соолукту сактоо жана чыңдоо илими болсо, анда санитария - анын жардамы менен ишке ашкан практикалык ишмердүүлүк» (1921).

2. ГИГИЕНАЛЫК ЖҮРҮМ-ТУРУМ, ГИГИЕНАЛЫК ПРАКТИКА ДЕГЕН ЭМНЕ?

Гигиеналык жүрүм-турумду (медициналык активдүүлүк категориясынын алкагында катары да, ага кез карандысыз да) эки багытта түшүнсө болот. **Биринчи багыт**, көбүрөөк жалпы мамиледе карайт, гигиеналык жүрүм-турумду адамдын ооруларды алдын алууга, жашоо шарттарынын кадимки шарттарын камсыз кылууга, ден соолукту чыңдоого жана сактоого жана өмүрдү узартууга багытталган аракети катары аныктайт. **Экинчи багыт** – көбүрөөк тар мамиледе, гигиеналык жүрүм-турумду адамдын гигиеналык жана санитардык ченемдерди сактоосу, башкача айтканда ден соолукка тышкы факторлордун тийгизген терс таасирин азайтууга багытталган гигиеналык илим тарабынан иштелип чыккан эрежелерди жана сунуштарды сактоо боюнча аракеттери катары түшүндүрөт.[2]

Гигиеналык практикалар – ден соолукту сактоого багытталган бир катар практикалар.

Гигиеналык практикалар ар түрдүү, ал бир маданиятта алгылыктуу деп эсептелсе, башка маданиятта кабыл алынбай калышы мүмкүн.[3]

Балдар гигиеналык жүрүм-турум, практикалар менен дээрлик дайыма кездешип турушат. **Биринчиден**, чоң адамдардын үйдөгү жана коомдогу жүрүм-турумун көрүп, аны үлгү катары алышат. **Экинчиден**, алар гигиена жөнүндө керектүү билимдерди бала бакчадан алышат. Гигиеналык жүрүм-турумга үйрөтүү окутуу программасынын ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Албетте, гигиеналык практикалар менен таанышуу үчүн ««Дени сак тиштердин майрамы»[4], «Тазалык жана тартип шаарына саякат» ж.б. иш-чараларды өткөрүү процессинде дарыгерлердин атайын билдирүүлөрү орчундуу маниге ээ. Ушундай иш-чаралардын практикалык ишмердүүлүгүнө катышуудан улам балдар, кыздарды өзүнүн тишин бекемдөөгө жана ден соолугун коргоого, аны чыңдоого, ошондой эле үйдө жана класста, бала бакчада тазалыкты сактоого тартууга шыктандырууга болот. Балдардын жаш өзгөчөлүктөрүнө таянып, ар бир гигиеналык эрежелер жеткиликтүү түшүндүрүлүп, аткарууга түрткү болушу керек. Албетте, позитивдүү гигиеналык көндүмдөрдү өркүндөтүү үчүн шарттар болушу керек - самын, тиш щеткалар, тиш пастасы, кол жуугуч каражаттар жана ушул сыяктуулар.

4 Балдарды бала бакчадагы гигиеналык практика менен тааныштыруунун мындай мисалы менен Республикалык квалификацияны жогорулатуу институтунан кесиптешибиз З.Р.Ленская бөлүштү.

Ар бир бала жеке гигиена практикасынын теменкү ченемдерин билүүге тийиш: жуунуу, тишти тазалоо, чачты тароо, кийимди таза кармоо, күндүк режимди сактоо, эртең мененки гимнастиканы жасоо жана башка. Сергек жашоо мүнезү жеке гигиена практикасын калыптандыруудан башталат. Жеке гигиена баарыдан мурда езүнүн денеси жана чачтары үчүн камкордук керүү, кийим-кече, бут кийим, тамактануу гигиенасын сактоо эрежелеринен түзүлет. Жеке гигиенанын эрежелерин сактоо кептеген жугуштуу ооруларды жуктуруп алууну алдын алат.

Изилдөөлөрдөн:[5]

Жеке адам ишке ашырган гигиеналык жүрүм-турум негизинен анын бир катар компоненттерди камтыган гигиеналык маданиятынын деңгээли менен аныкталат.

Биринчиден, бул адамдын ден соолугунун калыптанышынын жаратылышы женүнде, ден соолукка келтирилген тобокелдик факторлору, адамдын гигиена тармагында маалымдуулугунун жалпы деңгээлин же анын гигиеналык сабаттуулугун чагылдырган гигиеналык талаптар жана ченемдер женүнде билимдери.

Экинчиден, бул гигиеналык эрежелердин жана ченемдердин ездештүрүлүшүн билдирген гигиеналык билгичтиктер жана кендүмдер. Жеке гигиена тармагында, бул жакка мисалы, тишти туура жуу же колду жуу кендүмдерү камтылышы мүмкүн (айрыкча гигиеналык жүрүм-турумдун балдардын оорусуна тийгизген таасирин изилдееде).

Үчүнчүдөн, бул гигиеналык эрежелерди аткарууга шыктануу, биржагынан, гигиеналык эрежелерди бузуу менен байланышкан тобокелдиктер женүнде маалымдуулугунун деңгээли, экинчиден, ден соолуктун жеке баалуулугу менен аныкталат. Мисалы, изилдеелер керсеткендей, россиялыктардын дээрлик 40% тиштерин күнүне 2 жолудан кем жуушат (ал эми бул гигиеналык нормадан четтее болуп эсептелет). Мындай жүрүм-турумдун себеби, балким, тиштин гигиенасынын талаптары женүнде билимдердин жетишсиздигинде гана эмес, ез ден соолугу үчүн жоопкерчиликтин темендүгүнде.

5 Н.А.Лебедева-Несевра «Гигиеническое поведение в системе социальных факторов, формирующих здоровье населения». - Москва//Вопросы психологии. 2014 г.

3. ГИГИЕНАЛЫК БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ТАРБИЯЛОО ДЕГЕН ЭМНЕ?

Гигиеналык билим берүү жана тарбиялоо – бул калктын санитардык маданиятын жогорулатуунун теориясын жана практикасын иштеп чыккан медицинанын, мектепке чейинки педагогиканын, балдар психологиясынын, экологиянын, педагогиканын жана саламаттыкты сактоонун тармагы. Гигиеналык билим берүү жана тарбиялоо улуттук милдеттердин деңгээлине коюлушу керек. Ден соолукту жугуштуу жана сезгенүү ооруларынаЧалдыгуу тобокелине алып келүү үчүн заманбап адамдын жашоо ыргагы абдан бийик. Биз ден соолугубуз үчүн коркунуч жана тобокел менен вирустук эпидемиялар жана пандемиялар учурунда гана эмес, ошондой эле механикалык жана термелүү факторлорунун таасири (автоунаалардын кескин үн сигналдары жана дүкендерде жана кечелерде дээрлик мүнет сайын уккан жарнамалар) алдында да жолуга алабыз.

Кепчүлүк адамдар жеке гигиенанын эрежелерин сактоого тамак жегенге чейин колду жууп, ар бир тамактануудан кийин тишти жууп-тазалоо кирет деп эсептешет. Муну менен, албетте, талашууга болбойт. Бирок гигиена, чындыгында жашообуздун бардык тармактарына таралган. 3 мисал келтирип керелүчү.

1-мисал: Үйдүн санитардык-гигиеналык абалын сактоо жана башка дайыма баруучу жерлерде (бала бакчалар, мектептер ж.б.) - бул ичеги-карын тутумунун жана дем алуу системасынын саламаттыгынын кепилдиги болуп эсептелет. Бул жагынан алганда, дени сак болуу маниге ээ. Жуучу каражаттарды, аэрозолдорду, аба тазартуучу каражаттарды белгилүү бир ченемдерде колдонуу керек. Бул каражаттарды ашыкча колдонууга болбойт, анткени алар аллергияга жана бронхо-епке ооруларына алып келиши мүмкүн, айрыкча балдарда, астманын башталышына түртүү болот жана анын агымынын курчушун күчетет. Бардык жуугучтардагы активдүү заттардын кеп саны ден-соолукка зыян келтириши мүмкүн. Гигиена бардык каражаттардын ченин билген шартта ден соолукту сактоого ебелге түзет.

2-мисал: Дененин жеке гигиенасынын дагы езүнче езгечелүктерү бар. Денени жууган гельдерди кеп колдонуу менен, биз терини табигый коргонуу жендемүнен ажыратабыз жана ошону менен организмдин иммунитетин бир топ алсыратабыз.[6]

3-мисал: Гигиеналык билим берүүнүн жана тарбиялоонун дагы бир аспектиси – бул жумуш ордунун абалынын гигиенасы. Компьютерде иштееде кошумча жарык булагын орнотуу, жумуш күндүн жүрүшүнде атайын шаймандарды пайдалануу, эргономикалык баскыч топторду жана чычкандарды сатып алуу пайдалуу. Адам 45 мүнет иштегенден кийин бир аз физикалык кенүгүүлердү аткарып турушу зарыл.

6 Рыбкин А.А. «Гигиеническое воспитание и обучение» - Омск – 2015

Балдарга гигиеналык тарбия берүү

Гигиеналык тарбия берүү балдардын алгачкы жылдарынан башталууга тийиш. Мектепке чейинки куракта балдарга кептеген оорулардын топторун алдын алууга, ден соолукту коргоого жана чыңдоого багытталган билимдер берилет, гигиеналык кендүмдер жана адаттар калыптандырылат. Бардык маалыматтар бир курактан экинчи куракка акырындык менен татаалдашып берилет жана ошону менен уламалуулук принциби сакталат. Гигиеналык кендүмдердүн жана адаттардын башаламан калаптануусун алып салуу керек, анткени алар туура эмес бекемделет, ошондуктан чоң адамдар ез учурунда балага гигиеналык эрежелерди тааныштырышы маанилүү.

Гигиеналык кендүмдердүн калыптануусунун жана аларды адатка айландыруунун милдеттүү шарты болуп бардык гигиеналык эрежелерди системалуу түрде кайталоо эсептелет. Балдарды гигиенанын бардык эрежелерин системалуу түрде кайталоого демилгелее жана аларды сактоого шарттарды түзүү гигиеналык кендүмдердү калыптандыруунун жана аларды адатка айлантуунун милдеттүү шарты болуп саналат. Бул максат үчүн балага ез алдынча иш-аракеттерди камсыз кылуу маанилүү: күнүмдүк жашоодо, ойноодо, окууда, эмгектенүүде жана дене тарбия менен алектенүүде. Ошондуктан, мектепке чейинки билим берүү уюмдарында балдарга коюлган гигиеникалык талаптар бирдей болушу зарыл. Мындан тышкары, үй-бүледе үйдүн бардык мүчелерүнүн гигиеникалык талаптарынын биримдиги принциби дагы ишке ашырылышы керек. Чоң адамдардын бала үчүн бардыгын жасоого умтулуусу гигиеналык кендүмдердүн системалуу колдонулушун бузат, демек, адат калыптанбайт.

Педагогдордун тажрыйбасынан:

Бардык гигиеналык эрежелерди жана жол-жоболорду аткаруу оң эмоциялар менен коштолушу керектигин унутпоо керек. Мисалы, баланы жуунтуп жаткан учуда, баланын кеңүлүн жыпар жыттуу самынга, кооз сүлгүге буруп, элдик ырды ырдаса болот: «Суу, суу, менин бетимди жуу...». Бул балада жуунууга оң кез карашты калыптандырат, ал езү таза болгусу келет.

Мектепке чейинки мезгилде жеке жана коомдук гигиена кендүмдерүн калыптандыруу керек: колду, бетти, денени, чачты таза кармоо, тамак ичердин алдында, жаныбарлар менен ойногондон кийин, даарат канадан чыкканда, жалпы оюнчуктарды, китептерди колдонгондо, сейилдегенден кийин самын менен колдорун жуу, бутун уктаганга чейин жуу, эртең менен тургандан жана кечинде уктаганга чейин тиштерин жуу, ар бир тамактануудан кийин оозун чайкоо. Балага кийимдерин, белмесүнде тазалыкты жана тыкандыкты сактоого, оюнчуктарды, китептерди этияттык менен кармоого, шкафтарда жана текчелерде тартипти сактоого үйретүү керек.

Гигиеналык тарбиялоо эмгек билгичтиктерин ездештүрүүгө түрткү болот, балдарды эрте жаштан баштап, аларды жумушка даярдап, тааныштырат: алар ездерү керебетин, оюнчуктарын, столун тазалап, белмедегү тартипти жана тазалыкты сакташат. Мектепке чейинки курактагы балдар гигиеналык тыюуларды бекем ездештүрүшү керек: оозуна ар кандай буюмдарды, оюнчуктарды салбоо керек, жууп-тазаланган жер-жемиштерди гана жесе болот; жерге түшкен тамакты жебе; жайында белгисиз чептердү, бадалдан чыккан мемелердү жесе болбойт; уктап жатканда баланы башы менен жууркан менен жабууга болбойт, анткени ал таза аба менен эмес, езүнүн буусу менен дем алат; уктаар алдында күнүмдүк ич кийимдерди чечип, түнкү кийимдерди кийүү керек, бир гана жагында же «бүрүшүп» уктабай, теш, омуртка, баш сеектүн деформациясын алдын алуу үчүн.

Эркин абалда чалкалап жатканы эң жакшысы. Эртең менен, бала ойгонуп, тешекте кепке жатпашы керек, ал дароо туруп, эртең мененки кенүгүүлердү жасашы керек.

Мектепке чейинки курактагы балдарга кир кол, жуулбаган жашылча-жемиштер аркылуу адамдан адамга жугуучу оорулар женүнде негизги маалыматтар берилет.

Ден соолуктун ачкычы – баланын күнүмдүк планын аткарышы. Балдар үчүн режимдин жаш курагына керектигин түшүндүрүп берүү, алар каалабастык менен аткарган режим процесстерине (ойноп бүткенден кийин, ез убагында уктоо, эртең мененки кенүгүүлердү жасоо, ден соолугун чыңдоо жол-жоболорун жүргүзүү ж.б.) позитивдүү мамиле кылуу маанилүү. Бала бакчада калган акыркы жылы окуучулар мектеп окуучусунун күнүмдүк жашоосу менен таанышышат.

Гигиеналык тарбиялоо балдардын эрк, тартипти сактоо жана башка мүнездегү жакшы инсандык сапаттарды енүктүрүүгө жардам берет.

Мектепке чейинки уюмдун жетекчилери билим берүү процессинде, биринчи кезекте балдардын ден соолугун коргоону жана чыңдоону камсыз кылууну уюштурушат. Алар мектепке чейинки уюмдарында балдарды тарбиялоо жана енүктүрүү үчүн керектүү гигиеналык шарттарды түзүшет. Алардын милдеттерине балдардын туура тамактануусун, таза абада болуусун уюштуруу, күнүмдүк режимин туура сактоо, ден соолугун чыңдоо жол-жоболоруна катышуу кирет.

Педагогдордун тажрыйбасынан:

Кепчүлүк учурда тарбиячылар балдарды гигиеналык тарбиялоо менен алектенишет. Дидактиканын жана мектепке чейинки педагогиканын методдорун колдонуу менен, алар балдардын гигиеналык кендүмдерүн калыптандырышат, илимий-гигиеналык маалыматтарды беришет. Тарбиячылардын ишинин маанилүү жетишкендиги болуп балдарды бар гигиеналык түшүнүктердүн жана калыптанган кендүмдердүн негизинде ез аракеттерин талдоого үйретүү эсептелет. Бул үчүн, эгер кендүм бар болсо, анда эмне кылуу керектиги женүнде балдарга түзден-түз керсетме бербесе деле болот. Мисалы, балдарга оюн бүттү, 10 мүнеттүн ичинде түшкү тамактануу же уктоого даярдануу деп айтса болот. Балдар ездерү кол жууп же тешекке даярдануу убактысы келди деп болжошу керек. Мындай ыкма бекемделген кендүмдүн аң-сезимдүү колдонулушун жакшы ачып берет.

Гигиеналык тарбиялоо сааттарын еткерүүде тарбиячылар жана мугалимдер мектепке чейинки курактагы балдардын езгече кабылдоосун жана ой жүгүртүүсүн эске алып, оюндарды, сейилдеенү, гигиеналык темалардагы сүрет китептерин, плакаттарды колдонуп, балдардын түшүнүүсүн камсыз кылышы керек.

Тарбиячылар ата-энелер менен байланыш түзүп, балдарды гигиеналык жактан тарбиялоого талаптардын биримдигин камсыз кылышат.

4. ТУРМУШТУК КӨНДҮМДӨР ДЕГЕН ЭМНЕ?

«Балдарга жалпы адамзатты таануу боюнча көбүрөөк билим бергиле, бирок, алардын баарын улуттук көрүнүштөр аркылуу тааныштырууга аракеттенгиле».

В.Г. Белинский

Кыргыз элинде байыртадан бери салт бар; үйдүн ичине жашы улуу адам кирген сайын олтургандардын баары ордуларынан турушуп, орун сунуш кылышат. Буга балдарды жаш кезинен баштап үйретүшет. Жашы улуу, бирок тааныбаган адам менен жолугушуп калса, кичүүсү озунуп салам берет, керек болсо, жардам берүүгө даяр экендигин билдирүүсү керек. Эгерде үйдүн жанынан аксакал адам етүп калса, үй ээси аны барчу жерине чейин жеткирип коюусу керек. Адегенде аны чакырып, кымыз же ысык чай берет. Андан кийин узатат же балдарынын бирин кошуп берет. Бул тапшырманы аткаруу менен балдар жакшы иш кылып, чоңдордун алкышын угушат. Бул салт азыркыга чейин сакталып келе жатат, айрыкча тоолуу жерлерде.

Кыргыз элинде тарбиялык салттарды ездештүрүүгө турмуштун езү түрткү берген. Турмуш муктаждыктары практикага жакын, түшүнүктүү жана керсетмелүү таанып билүүнүн максаттарын да аныктап турат. Мисалы, «***Жакшы, даамдуу тамактангың, таза жана кооз кийингиң, жашагың, урматка ээ болгуң келеби?*** Малды таза, жакшы багууну, үйдү таза тутууну, чыдамдуу, ак ниет, меймандос болууну үйрен» деп насаат берилет.[7]

Билим берүүнүн социалдык жактан маанилүү милдеттеринин бири – окуучуларды бардык татаалдыгы, түшүнүксүздүгү жана маалыматтык байлыгы менен заманбап жашоого даярдоо. Коомдун алдында орчундуу чечилбей турган кейгей турат: стандарттуу эмес шарттарда алган социалдык тажрыйбаны ийкемдүү жана ез алдынча пайдалана алган, ийгиликтүү иш алып барууга жендемдүү чыгармачыл активдүү инсанды кантип калыптандыруу керек? Ушуга байланыштуу, азыркы жаш муун үчүн

коомдук тажрыйбанын кайсы компоненттери маанилүү экендигин жана аларды билим берүү процессинде кантип калыптандырууга боло тургандыгын түшүнүү зарыл болууда. Заманбап педагогикалык теорияда жана практикада «турмуштук кендүмдер» (life skills) деген термин жакында кеңири колдонула баштады. Сездүктер теменкүдей аныктама беришүүде:

1) ***Турмуштук көндүмдөр*** - адамдын коомдо толук кандуу мүче катары жашап кетүүсү үчүн зарыл болгон бардык кендүмдер жыйындысы.
2) ***Турмуштук көндүмдөр*** – адамдарга күнүмдүк турмуштагы кейгейлердү натыйжалуу чечүүгө жана кыйынчылыктарды жеңүүгө мүмкүндүк берген оң жүрүм-турумдарды ыңгайлаштыруу жана практика жүзүнде колдонуу. КР саламаттыкты сактоо жана социалдык енүктүрүү министрлиги
3) ***Турмуштук көндүмдөр*** – бул күнүмдүк турмуштагы окуяларды жана чакырыктарды натыйжалуу жеңүүгө жардам бере турган жендемдүүлүктер жана жүрүм-турум. Бул башкалар менен ез ара аракеттенүүден баштап, эмоцияны аныктоого жана иштетүүгө чейинки бардык нерселерди иштеп чыгууга мүмкүндүк берген кендүмдер.
4) ***Турмуштук көндүмдөр*** – бул кеңири категория, анткени сиздин жашооңузда пайдалуу болгон бардык билгичтиктерди турмуштук кендүмдер деп эсептесек болот. Адамдын маданиятына жана жаш курагына жараша талап кылынган турмуштук кендүмдер да ар башка.
5) ***Турмуштук көндүмдөр*** – бул езү менен езү конструктивдүү баарлашуу, башкалар менен баарлашуу жана коомдун жашоосунда активдүү катышуу жендемдүүлүгү.
6) ***Турмуштук көндүмдөр*** езүне адамдарга негиздүү чечим чыгарууга, кейгейлердү чечүүгө, сынчыл жана чыгармачыл ой жүгүртүүгө, натыйжалуу баарлашууга, дени сак мамилелерди түзүүгө, эмпатияга, жашоо кейгейлерүн башынан еткерүүгө жана сергек жана жемиштүү жашоо образын жүргүзүүгө жардам берүүчү психологиялык-социалдык компетенциялардын жана инсан аралык баарлашуу кендүмдердүн тобун камтыйт. Турмуштук кендүмдер жеке же башка адамдарга карата аракетке, ошондой эле ден соолук үчүн аны жагымдуу жана коопсуз кылуу үчүн айлана-чейренү езгертүү боюнча аракетке багытталышы мүмкүн. Дүйнелүк ден соолук уюмунун «Ден соолук үчүн керектүү кендүмдер» колдонмосу

Аныктамалардан турмуштук кендүмдер – бул кеңири категория, анткени адамдын турмушундагы пайдалуу болгон бардык кендүмдердү турмуштук катары караса боло тургандыгы тууралуу тааныштык. Белгилеп кетүүчү нерсе, турмуштук кендүмдер адамдын маданиятына, жаш курагына жараша езгерүп турат жана бул күнүмдүк жашоодогу окуялар жана чакырыктар менен натыйжалуу алектенүүгө жардам берген жендемдүүлүк жана жүрүм-турум.

Турмуштук кендүмдер тууралуу сез кылганда үч бири-бирин толуктаган (езүң менен жашай билүүден тартып башкалар менен, коомдо жашоо үчүн мүмкүнчүлүк берген кендүмдер) кендүмдердү калыптандыруу жана енүктүрүү маанилүү экендигин аныктоо керек.

1-схема.

А. Өзүң менен жашай билүүгө көндүмдөр – Бул түшүнүк өзүнө сөзимдөрди түшүнүү жана өзү жөнүндө кам көрүү жөндөмдүүлүгүн камтыйт, анткени бул башка адамдар жана бүтүндөй коом менен конструктивдүү диалог үчүн негиз болуп саналат.

Б: Башкалар менен жашай билүүгө көндүмдөр, инсан аралык көндүмдөргө тиешелүү. Эмпатия, кызыгууларды жактоо жана сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү, баш тартуу жана ишендирүү сыяктуу көндүмдөрдүн өнүгүүсү балдардын баарлашуусуна мүмкүнчүлүк бөрүү үчүн абдан маанилүү. Мындай көндүмдөр мамилөлөрди түзүүгө, ошондой эле сактоого жардам бөрөт жана позитивдүү жанаша жашоого көмөктөшөт.

В: Коомдо жашоо үчүн көндүмдөр дүйнө менен өз ара аракеттенүүгө тиешелүү. Коомдо багыт алуу, түшүнүү жана дөн соолук жана жыргалчылык үчүн тоскоол боло турган маалыматтарды сынчыл баалоо.

ЖЕТИ МЫКТЫ ТУРМУШТУК КӨНДҮМДӨР. АЛАР КАЙСЫЛАР?

«Жети адамдын бирөө кыдыр»

«Жети өлчөп бир кес»

Кыргыз макалдары

Ар бир мектепке чейинки билим берүү уюмдар ез тарбиялануучуларынан калыптануусун каалаган турмуштук кендүмдер бар. Тарбиячылар окуп-үйренүү процессинде балдар кездешкен жалпы кейгейлердү чече алуусун каалашат, ушул учурда алардын калыптанган турмуштук кендүмдерү жардамга келет. Биз гигиена тармагында маанилүү боло турган ЖЕТИ турмуштук кендүмдердү, чоң турмуштук кендүмдердүн тизмесинен тандап алдык.

Жалпы окуп-үйренүү процессинде ЖЕТИ турмуштук кендүмдү енүктүрүүге багыт алуу алардан күтүлүүчү натыйжаларды аныктоого, ата-энелер менен кызматташууда балдарында калыптанган кендүмдердү мисал келтирүүге, ар бир балада ушул ЖЕТИ турмуштук кендүмдердүн енүккенүнүн ачык-айкын мисалын керсете алууга жардам берет.

1. ТААНЫП БИЛҮҮ

Эгер биз инсанды калыптандыруу суроосуна токтолсок, анда бул процесс мектепке чейинки курактан башталат, ал эми баланын енүгүүсүнүн кыймылдаткыч күчү – анын муктаждыктары болуп эсептеле тургандыгы тууралуу айта алабыз. Кайсы муктаждыктар эң маанилүү? **Биринчиден**, баарлашууга болгон муктаждык, баарлашуу менен балдар социалдык тажрыйбаны ездештүрүшет; **экинчиден**, тышкы таасирлерге жана демилгелееге болгон муктаждык, мунун натыйжасында балдарда таанып-билүү жендемдүүлүктерү енүгет; **үчүнчүдөн**, кыймылга болгон муктаждык – бул ар түрдүү

билгичтиктердин жана кендүмдердүн бүтүндей системасына ээ болууга алып келет. Кабыл алуу, кеңүл буруу, эс тутум, элестетүү, сүйлее, ой жүгүртүү – психикалык таанып билүү процесстери, алардан окууга каалоо жана билгичтик калыптанат. Кепчүлүк балдарда таанып-билүү кызыгуусун табияттан түптелген табигый процесс. Мектепкө чейинки кураста, изденүүчү балдар кебүнче ездерү үчүн кандайдыр бир жаңы нерсени ачууну аябай каалашат.

2. КИТЕП ОКУГАНДЫ ЖАНА ОКУП-ҮЙРӨНҮҮНҮ СҮЙҮҮ

Окуп-үйренүүнү сүйүү кайдан башталат? Кичинекей бебекке күн сайын китеп окуп берүүден башталат, ата-энелер, чоң аталар, чоң апалар, эжелер, байкелер күнүгө 15 мүнет убакыт белүп китеп окуп беришсе, анда окуп-үйренүүгө сүйүүнүн пайдубалы түптелдү деп айта алабыз. Андан сырткары, бул биздин балдарыбызга бере ала турган эң улуу белегибиз болуп саналат. Сабаттуу сүйлеген жана сабаттуу жазган адамдын жетишкендиктери, ийгилиги арбын болорун, чоң адамдардын балдар менен сүреттүү китептерди окуп берүү аркылуу сүйлешүүсү мектептеги окуунун ийгиликтүү болушуна алып келе тургандыгын илимий изилдеелер керсетет. Кичинесинен тартып үн чыгарып окуганды уккан балдар китеп окууну ийгиликтүү ездештүрүшет, ал эми басылып чыккан текстер менен эрте таанышуу сабаттуу жазуу кендүмдерүн енүктүрүүгө түрткү болот.

Бул кызыктуу!!!

Заманбап окумуштуулар бала төрөлгөнгө чейин эле, мээнин клеткалары бат көбөйө тургандыгын далилдешти. Төрөлгөн учурда бала 100 миллиард мээ клеткаларына – нейрондорго ээ болот! Бул клеткалардын айрымдары туулган учурда өз ара байланышта болот. Бул байланыштар мисалы, жүрөктүн кагышын, дем алууну жөнгө салат. Анткени менен мээдеги байланыштардын көп бөлүгү туулгандан кийин бала сырткы дүйнөдөн алган маалыматка жооп катары калыптанат. Балага китеп окуп берип, аны менен сүйлөшүп, ойногон учурда мээнин өнүгүшү тездейт.

3. БАШКА БАЛДАР МЕНЕН ӨЗ АРА АРАКЕТТЕНҮҮ

Улуу педагог К.Д.Ушинский айткан экен «Бала оюнда кандай болсо, жашоодо дагы ошондой» деп. Бул ой езүнүн актуалдуулугун жогото элек, себеби заманбап дүйне да ез мезгилине ылайык маанилүү сапаттардын калыптануусу мектепке чейинки билим берүү системасынан баштап оюн аркылуу калыптана турагандыгын ачыктан ачык белгилейт. Командада иштей алган балдар болот, иштей албагандар болот, ез алдынча ойногонду жакшы кергендер бар, лидер балдар, кыздар бар, кээ бирее китеп окуганды, кээ бирее сүрет тартканды жакшы кергендер бар, айтор балдар заманбап дүйне кеп түрдүү экендигин дагы бир жолу айгинелешет. Ушундай шартта билим берүү системасында кызматташуу жалпы максатка айланып, адамдарды бардык айырмачылыктары жана жеке езгечелүктерү менен кабыл алуу мүмкүнчүлүгү жогору коюлуп, балдарды толеранттуулукка тарбиялоого, ар кандай кез караштардын бар болушун эске алууга даяр болууга үйретүү башкы орунда болууда. Балдардын жакынкы чейресү: ата-энелер, мугалимдер, тарбиячылар тарбиялоо процессинде эң чоң үлгү керсетүүчү адамдар. Эгер алар боорукердик, жардам бере билүү сапаттарын чын дили менен керсетүшсе, анда балдар башкаларга болгон мамилесинде ушул сапатты калыптандырышат. Балдарга жүрүм-турумдагы үлгү, модель гана керек, алар керүшет, кергенүн жасашат. Оң сапаттарды керсе, оң сапаттар калыптанат. Бул балдарга каалоо менен муктаждык ортосундагы айырмачылыктарды түшүнүүгө жардам берет.

4. ЧЕЧИМ КАБЫЛ АЛУУ

Чейрену таанып-билүүде чыр-чатактар болбой койбойт, аларсыз енүгүү мүмкүн эмес. Бирок балдарды мындай кырдаалдарда сабырдуулукка тарбиялоо абдан маанилүү. Аларга тыным жасоого, бардык «оң» жана «терс» далилдерди салмактоого, «эмне үчүн?» деген суроолорду берүүгө түрткү болуу керек. Жыйынтыгында, ал адамга эмес, кейгейге кенүлүн топтоого тарбияланат жана ачууланууу, кыжырдануу сыяктуу терс эмоцияларды кеземелдееге жеңил үйренет.

5. СЫНЧЫЛ ОЙ ЖҮГҮРТҮҮ

Ар бир ой баалуу, ар бир адамдын оюу бар экендигин үйретүү, тарбиялоо – билим берүү системасынын милдеттеринин бири жана сынчыл ой жүгүртүү кендүмүнүн енүккенүнүн керсеткүчү. Кичинекей бала езүн инсан катары сезиши үчүн анын оюу угулушу керек, ага сез берилиши керек: «Кана, Айгүл, айтсаң, сен кантип ойлойсуң» ж.б., жана мындай иш ырааттуу жүргүзүлүшү керек. Өзүнүн оюн так айтуу, аны жактай алуу бул эң маанилүү, баалуу кендүмдердүн бири, эрте калыптанса, ошончолук жакшы ийгиликке жетише тургандыгын изилдеелер керсетүшет. Ката кетирбестен бир нерсеге үйренсе болобу? Ар бир адам ката кетирет, кетириши керек, бирок ката кетиргенден кийин аны таанып, мен ката кетирдим, аны оңдошум керек деген ойлорду айтуу сынчыл ой жүгүрткен адамдардын колунан келе турган иш. Балдарды езүлерүнүн катасын кере алганды, анын үстүнен иштееде башка кез караштарды уга алышына тарбиялоо маанилүү. Бул тарбиялоо процессинин маанилүү белүгү.

6. ӨЗҮН ӨЗҮ ТААНУУ

Ар бир адам емүрүнде жок дегенде бир жолу езүне суроо берет болуш керек: «Мен киммин?», «Мен кандаймын?», «Менин жашоомдун маңызы эмнеде?». Бул татаал философиялык суроолорго ар тараптуу адамдар ар түрдүү жооп беришет: биреелер бул суроолорго жооп таба алышпайт; экинчилер ездерүне деталдуу мүнездеме берүү менен, жашоосунун жана ишмердүүлүгүнүн багыттарын жана перспективаларын түшүнүүгө аракеттенишет; үчүнчүлер, берилген суроолорго жооп беришет, бирок ез жоопторуна канааттанышпайт. Бул суроолордун берилиши эле маанилүү, анткени адамдарда жаныбарлардан айырмаланып езүн езү таануу муктаждыгы бар. Чыныгында, биздин ички дүйнебүз – космос сыяктуу чексиз аалам. Кепчүлүгүнде биз анын жашырылган сырлары менен таанышпастан, тааныбастан жашай беребиз. Мына ошондуктан, адамзаттын тарыхынын жүрүшүнде езүн езү таанууга кызыгуу дайыма сакталып келет. Адамдардын дүйнеге, айлана-чейреге болгон кызыгуусу түгенбесе, ал ошол бойдон эле кала берет.

Өзүн өзү тануу деген эмне? Бул езүн езү, езүнүн дараметин жана актуалдуу касиеттерин, инсандык, интеллектуалдык езгечелүктерүн, мүнезүнүн сапаттарын, езүнүн башка адамдар менен болгон мамилесин таануу процесси.

Изилдеечүлердүн адамдардан езүңүздү мүнездеп бериңизчи деген суроосуна («Сиз езүңүз женүнде эмне билесиз?»), таң калыштуу жооптор алынган, себеби ете жалпыланган жана абдан аз мүнездеме берилген. Мисалы, «Мен акылдуумун, боорукермин, адилеттүүмүн, башкалар менен мамиле түзе алам». Кичинекей балдар дагы ушундай эле жооп беришет. «Мен жакшымын», «Мен чоңмун», себеби алар ата-энелеринин айткандарын кайталашат.

Бул кызыктуу!!!

Чакан маданий коомдордо жашаган билимсиз адамдар үчүн ездерүн баалоо жана мүнездеме берүү кыйынга турат. Белгилүү психолог А.Р. Лурия XX кылымдын 30-жылдарында Орто Азияда жашаган адамдардын психологиялык езгечелүктерүн изилдееде кызыктуу натыйжаларды алган. Психологдун езүңердү баалагыла деген суроосун кепчүлүк адамдарга түшүнүү татаал болгон, кептен кийин эмне талап кылганын түшүнгенде, алар: «мен женүнде кошуналардан сурагыла, алар жакшыраак билишет» — деп жооп беришкен.

Жогорку маданияттуу жана билимдүү адамды «өзүңдү тааны» деген ой олуттуу ой жүгүртүүлерге алып келет, дагы башка жаңы суроолорду пайда кылат.

7. ЭМПАТИЯ

Эмпатия – адамдын езүн башка биреенүн ордуна коюу жендемдүүлүгү, анын сезимин, каалоосун, идеяларын, аракеттерин, жакындарга оң мамиле кылуусу, аны менен окшош сезимдерди башынан еткерүү, анын учурдагы эмоционалдык абалын түшүнүү жана кабыл алуу. Эмпатиянын енүгүүсү үч компонентти камтыйт: таанып-билүүчүлүк (мен башка адам бул кырдаалда эмнени сезе ала тургандыгын билем); эмоционалдык (мен аны менен бирге сезем); жүрүм-турумдук (мен башка адамдын сезимине чагыла турган, эмоциялык абалын жакшыртуучу кандайдыр бир нерсени аткара алам). Эмпатия жогорку эмоционалдык сезимталдыкты гана эмес, түшүнүүнүн жогорку деңгээлин да божомолдойт. Бала чоң кишинин эмпатиясын керет жана аны туурайт.

Кыргыз элинде бекеринен биринчи байлык ден соолук деп айтпаса керек, Чың ден соолук тазалыкты сүйет, ал эми тазалык бул жашоо. Балдар таза, ден соолугу чың жана бактылуу болсо, айланадагылардын бардыгы бактылуу болот. «Тазалык — эң сонун сулуулук; тазалык — ден соолуктун кепилдиги» — дейт элдик акылмандык. Балдар жеке гигиенанын негиздерине мектепке чейинки курактан баштап үйренүшү керектигин изилдеелер тастыктап, стандарттар бекитилүүде. ЖЕТИ тандалган турмуштук кендүмдер универсалдуу, ошондуктан аны бардык тармактарда, биздин контексте — гигиена тармагында енүктүрсе болот.

5. БАЛДАРДЫН КУРАКТЫК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ ДЕГЕН ЭМНЕ?

Окуучулардын гигиена тармагында турмуштук кендүмдерүн мектепке чейинки курактан тартып мектепти бүткенге чейин калыптандыруунун жана енүктүрүүнүн езүнче айырмачылыктары бар. Мында, алгач, балдардын сезимталдуулугу, ийкемдүүлүгү, чыгармачылык (креативдүүлүк), сынчыл ой жүгүртүү кендүмдерү эске алынат. Ушул жагдайды үй-бүледегү жана мектептеги тарбия ишин жолго коюуда сезсүз эске салуу керек. Анткени кептеген тарбиячылар, ата-энелер балдардын ушул курактык езгечелүктерүн эске албай алардын турмуштук кендүмдерүн калыптандырууну, гигиена тармагына байланыштуу идеялар менен тааныштырууну жогорку класстарда гана жакшыраак түшүнө башташат деген ойлору тарбия ишин башка нукка бурат. Мына ошондуктан, биринчиден, балдардын курактык езгечелүктерүн талдоо

менен окуу-тарбиялоо процессин уюштуруу окуучулардын мыкты жетишкендиктерин шарттайт. Экинчиден, гигиена тармагында турмуштук кендүмдерүн калыптандыруу мектепке чейинки жана кенже мектеп жашындагы куракта башталса, алар мектепти аяктагыча оң таасирдин астында болуп, балдардын мүнезүнде оң адаттарды бекемдеө бир топ жеңил.

Балдардын жаш курагынын езгечелүктерүн караганда биз «Үч жаштан жети жашка чейинки балдарды окутуу жана енүктүрүү» боюнча колдонмонун материалдарын колдоно алдык. Бул колдонмо балдарды тарбиялоонун жана окутуунун мазмунуна, балдардын енүгүү деңгээлине коюлуучу минималдуу ченемдердин жана талаптардын системасын камтыйт. Ошондой эле, колдонмо балдарды окутуунун жана енүктүрүүнүн курактык керсеткүчтерү боюнча зарыл маалыматтардын концепциялык жыйындысын сунуштайт. Балдардын курактык жаш езгечелүктерүн кароодо биз турмуштук кендүмдер жана гигиена компоненттерин кароого артыкчылык бердик.

5-7 ЖАШТАГЫ БАЛДАР

СОЦИАЛДЫК-ЭМОЦИЯЛЫК ӨНҮГҮҮ

ТАРМАК	КОМПОНЕНТ	5-СТАНДАРТ
Социалдык енүктүрүү	Турмуштук кендүмдер жана социалдык ролдорду жана жүрүм-турум ченемдерин ездештүрүү	Бала ез алдынча тейлее жана кеземелдее билгичтиктерин жана кендүмдерүн керсетет
• Өз алдынча кийинет жана чечинет. • Боону байлайт. • Идишке суюктукту ез алдынча куят. • Үйдегү тиричилик техникасын уруна билет (телефон чалуу, телевизорду иштетүү ж.б.). • Өз белмесүнде (бурчунда) тазалыкты жана тартипти сактайт, кийимди кылдат бүктейт же илет.		

СОЦИАЛДЫК-ЭМОЦИЯЛЫК ӨНҮГҮҮ

ТАРМАК	КОМПОНЕНТ	6-СТАНДАРТ
Социалдык енүктүрүү	Турмуштук кендүмдер жана социалдык ролдорду жана жүрүм-турум ченемдерин ездештүрүү	Бала коркунучтуу буюмдар же кырдаалдар женүндө билгендерин керсетет жана алардан алыс болууга умтулат
• Жолдон етеерден мурда анын эки жагын карайт. • Бейтааныш адамдарга адекваттуу мамиле кылат: бейтааныш чоң кишини коштоп кетүүгө болбостугун билет, анын сездерүне да, сунуш кылган сыйына да кеңүл бурбайт ж.б. • Өзгече кырдаалдар (ерт, суу ташкындоо, сел, жер титирее) бар экендиги жана алар келип чыкканда жүрүм-турумдун негизги эрежелери женүнде билет.		
• Ойноо үчүн коопсуз жерлерди тандайт (келмеден, жолдун машина жүрүүчү белүгүнен, жогорку чыңалуудагы линиялардан алыс). • Жүрүм-турумдун айрым формалары (мисалы: тамеки чегүү) ден соолукка зыяндуу экенин түшүнет.		

СОЦИАЛДЫК-ЭМОЦИЯЛЫК ӨНҮГҮҮ

ТАРМАК	КОМПОНЕНТ	7-СТАНДАРТ
Социалдык енүктүрүү	Турмуштук кендүмдер жана социалдык ролдорду жана жүрүм-турум ченемдерин ездештүрүү	Бала үйде, бала бакчада, социалдык чейреде жүрүм-турумдун негизги эрежелерин билет жана аларды сактайт

- Салтка айланган меймандостук эрежелерин билгенин керсетет: саламдашат, коштошот, улууларга орун берет, «ыракмат», «кечирип коюңуз» деп айтат.
- Улууларга сый мамиле кылат.
- Балдар бакчасында, мейманда жана коомдук жерлерде жалпы кабыл алынган жүрүм-турум эрежелерин сактайт.
- Бетен буюмду, оюнчукту алаар алдында уруксат сурайт.
- Оюнда кезектүүлүктү сактоо эрежесин түшүнет.

СОЦИАЛДЫК-ЭМОЦИЯЛЫК ӨНҮГҮҮ

ТАРМАК	КОМПОНЕНТ	8-СТАНДАРТ
Социалдык енүктүрүү	Турмуштук кендүмдер жана социалдык ролдорду жана жүрүм-турум ченемдерин ездештүрүү	Бала гигиеналык кендүмдерүн оюндарда, баарлашууда керсетет

- Эскертпестен колун самындап жууйт (ажатканадан кийин жана тамак ичээр алдында), колун сүлгү менен кургак сүртет.
- Өзүнүн тышкы керүнүшү тыкан жана таза экенине езү кез салат.
- Таза идишти жана гигиенанын жекече каражаттарын гана пайдаланат (тиш щетка, сүлгү, тарак).
- Шашылыш кызматтарынын телефон номерлерин билет (101, 102, 103, 112).
- Таза сууну гана ичүү керектигин билет.

6. КООПСУЗ ӨНҮКТҮРҮҮЧҮ ЧӨЙРӨ ДЕГЕН ЭМНЕ?

Балдардын ден соолугу елкенүн билим берүүсүнүн сапатын керсетет. Тарбиялоо процессинин ийгиликтүүлүгү жана баланын туура енүгүүсү комфорттуу жана коопсуз енүктүрүүчү чейресүнде гана жүрет.

Коопсуздук – адамдын енүгүүсүнүн ачкычы. Эгерде адам езү жашаган чейренүн коопсуздугуна кезү жетсе, анда ал езүн ыңгайлуу сезет жана ошого жараша езүн езү енүктүрүүгө жана езүн езү ишке ашырууга түрткү болгон шарттарды түзүүгө кадам шилтейт.

Билим берүү уюмунун коопсуздугу – бул тарбияланууучулардын жана кызматкерлердин емүрүн жана ден соолугун мүмкүн болгон кырсыктардан, ерттерден, авариялардан жана башка езгече кырдаалдардан билим берүү уюмунун материалдык баалуулуктарын сактоо шарттары.

Билим берүү уюмунун коопсуздугу – бала бакчанын чыныгы жана техникалык абалын, тарбиялоо процессин уюштуруу шарттарын, криминалдык жана техногендик кырдаалды, табигый аймакты, террордук актыларды алдын алуу, бегет коюу жана кесепеттерин жоюуну эске алуу менен балдарды жана мүлктү ички жана тышкы коркунучтардан коргоо үчүн уюмдун администрациясы жана мамлекет тарабынан керүлген чаралардын системасы.

Мектепке чейинки билим берүүчү уюмунун башкы максаты – балдардын жана кызматкерлердин емүрүне, саламаттыгына, алардын укуктарынын жана эркиндиктеринин сакталышына улуттук мыйзамдарды аткаруу.

«Кыргыз Республикасында жарандардын ден соолугун коргоо женүнде» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 99-беренесине ылайык «билим берүү уюмдары балдардын жана окуучу жаштардын ден соолугун коргоо жана чыңдоо боюнча шарт түзүүгө, окуу-эмгек жүктемүн, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык окуучулардын иштее режимин аныктоого милдеттүү».[8]

Эң алгач, чейре түшүнүгүн тактап алалы. *Чөйрө деп, эң башкысы, өзгөчө тарбиялоо атмосферасын, тарбиячы жана балдардын ортосундагы карым-катнаш стилин, натыйжалуу жана толук кандуу ишмердүүлүк үчүн керек болгон мейкиндиктин өзгөчө уюштурулушун түшүнөбүз.*

Коопсуз өнүктүрүүчү чөйрө – инсанды окутуу, тарбиялоо, өнүктүрүү үчүн позитивдүү, эмоционалдык шарттарынын топтомун, ишмердүүлүк жана билим бөрүү процессинин ар бир катышуучусуна психологиялык-физикалык коопсуздугунун ченемдерин жана укуктарын сактоого кепилдигин болжолдойт.

Коопсуз енүктүрүүчү чейресү езүне бир нече аспекттерди камтыйт:

1) психологиялык / социалдык коопсуздук (укугунун чектелбеши, зордук-зомбулуксуз,толеранттуу чейре);
2) физикалык коопсуздук (коопсуз имараттар, анын ичинде езгече кырдаалдардагы коопсуздук, окутуу үчүн жабдуулар ж.б.);
3) экологиялык коопсуздук (жакшы гигиеналык шарттар, таза аба, суу, санитария, канализация, пайдалуу тамак-аш, жарыктын жогорку сапаты, ыңгайлуу температура, туура желдетүү, энергоэффективдүүлүк, бакчылык ж.б.).

Коопсуз енүктүрүү чейресүн түзүүде теменкүлердү эске алуу керек:

- мектепке чейинки билим берүү уюмдарында окутуу, тарбиялоо, енүгүү процессинин катышуучуларынын ез ара аракеттенүүсүнүн езгечелүктерү;
- мектепке чейинки курактагы балдарды тарбиялоо жана енүктүрүүнүн стратегиялары жана технологиялары;
- мектепке чейинки курактагы балдарды коштогон технологиялар.

7. ЧЫГАРМАЧЫЛЫК (КРЕАТИВДҮҮЛҮК) ДЕГЕН ЭМНЕ?

Чыгармачылыктын табияты дагы деле табышмак бойдон калууда. Окумуштуулар бизге эки гипотезаны сунуш кылышууда, алардын ар биринде чындыктын даны орун алган. Биринчисин алсак - чыгармачылык - бул тукум куугуч белек, экинчи идея - чыгармачылык ДНКнын түзүлүшүнен эмес, бала тарбияланган маданияттан, айлана-чейреден, жалпы жашоо атмосферасынан кез каранды.

Чыгармачылык (креативдүүлүк) – бул аныктоо үчүн татаал сез. Биз «Бул чыгармачылык!» деп качан айтабыз? Адам кандайдыр бир адаттан тыш, ошол эле учурда орчундуу жана пайдалуу нерсе жасаса айтабыз. Ошондуктан, чыгармачылык процесстин езү катары эмес, процесстин натыйжасы аркылуу аныкталат. Чыгармачылыкты аныктоонун татаалдыгы адамдардын «адаттан тыш», «жакшы» жана «пайдалуу» деп эмнени айтууда кез караштарынын дал келбестиги жана бул түшүнүктер абдан шарттуу болгону менен байланыштуу. Кандайдыр бир ишмердүүлүктүн натыйжасы же идея чыгармачыл деп табылышы үчүн, эң алгач, айланадагы адамдар аны «адаттан тыш», «жакшы» жана «пайдалуу» деп табышы керек.

Америкалык психолог Говард Гарднер чыгармачылык түшүнүгүне аныктама берүүдө дагы бир шартты кошкон. Анын оюу боюнча, чыгармачыл адам сезсүз үзгүлтүксүз чыгармачыл тапшырмаларды аткарып жана чыгармачыл продуктыларды жаратышы керек. Бул кошумча шарт чыгармачыл процесстен «ийгилик» түшүнүгүн алып салат, анткени күтүүсүз жана чанда кездешүүчү аракеттер натыйжаны белгилееде эске алынбашы керек. Бирок кандай гана аныктаманы албасак дагы, биз бардыгыбыз чыгармачылыкка муктажбыз жана аны менен тигил же бул деңгээлде алектенебиз. Чыгармачыл ишмердүүлүк биздин жашообузду жагымдуураак кылат, чыгармачылыктан искусство жаралат, ансыз биз бир дагы илимдеги есүүнү байкай албайбыз. Биз кагаз барагын алып, татаал ойду жаратып, таза баракты толтурган учурда чыгармачылык

менен алектенип жатабыз деп айтсак болот. Эгерде Сиз ушундай ишти натыйжалуу жана адаттан тыш кылсаңыз, анда Сизди чыгармачыл адам деп айтууга толук укук бар.

Эмесе чыгармачылыкка берген бир нече аныктамага кенүлүбүздү буруп керелүчү, ар биринде кандайдыр бир нерсени жаратуу тууралуу ой бекемделип берилүүде: **Чыгармачылык (креативдүүлүк) деген эмне?** Бул чыгармачыл түшүнүктүн деңгээли, принципиалдуу жаңы идеяларды жаратуу жендемдүүлүгү, оригиналдуулук жана каада-салттардан алыстоо.
Чыгармачылык – бул акыл-эс ишмердүүлүгүнүн бир түрү, ар кандай куракта жана күтүлбеген жол менен езүн керсете алган чыгармачыл багыт. Ар бир адам, жаш курагына карабастан, чыгармачыл ой жүгүртүүсүн еркүндетүп, кырдаалга жаңы кез караш менен карап, оңой жана ийкемдүү идеяны езгерте алат.
Чыгармачыл (креативдүү) ой жүгүртүүсү менен адам чечимдердин бардык варианттарын жана алардын максатка жетишүүгө тийгизген таасирин так түшүнет, жаңы стилге тез кенет, акылын «бурат» жана жалпы кабыл алынган жоболордон алыстап, боло элек нерсени жаратууга умтулат. Ошону менен ал бүтүндей жаңы маданиятты жаратууга түрткү болот.

Чыгармачылык – бул бизди новатор жана ойчул кылган эң сонун сапат. Темендe чыгармачылыкты (креативдүүлүктү) енүктүрүүгe карата бир нeчe кeңeштeр сунушталынат:

1-кeңeш. Биринчи эле туура чeчимгe токтолбоңуз. Өзүңүзгe бир аз алысыраак кароону жана бир аз тeрeңирээк казууну эрeжe кылыңыз.

2-кeңeш. Өз ара байланыштарды орнотуңуз. Жаңы идeяларды жаратуу үчүн мeтафораларды, салыштырууларды жана аналогияларды колдонуңуз. Мaтeриaлдарды алардын кадимки кызыгуу чeйрeсүнeн тышкары издeңиз.

3-кeңeш. Жаратууда тобокeлчилик кылыңыз. Эгeрдe Сиз оригинaлдуу идeяны сунуш кылгыңыз кeлип жатса, Сиз адатта кылганыңыздан таптакыр башка нeрсeни жасашыңыз кeрeк. Бул eздeштүрүлбeгeн тaрмaктaргa кирүү жaнa жaңы кaндaйдыр бир нeрсe кылууга aрaкeт кылуу дeгeнди билдирeт.

4-кeңeш. Чыгaрмaчылык aчылыштaр, толкунднуулaр кaaлaгaн убaктa жaнa кaaлaгaн жeрдe болушу мүмкүн: вaннaдa, түшкү тaмaктaнуу, эртeң мeнeн ойгонуу учурундa. Тилeккe кaршы, кeбүнчe aлaр тeз элe пaйдa болгондой, тeз элe жоголуп кeтиши мүмкүн. Aлaрды пaйдa болгон учурдa дaрoo дoкумeнттeштирүүгe дaяр болуңуз: чийменин эскизин же жазууларды жазыңыз.

1-БӨЛҮМ БОЮНЧА КЫСКАЧА ПИКИР

Колдонмонун биринчи белүмү теориялык суроолорду ачыктоого арналган. Ар бир адам алгач билимге ээ болбосо, андан кийинки ишмердүүлүгүнүн натыйжасы азыраак болот. Билим «бул эмне?» деген суроону берүүден башталары белгилүү эмеспи. Билимдердин пайда болуусуна «чынжыр» метафорасын колдонуу түшүнүктүү болот деген ойдобуз.

Алгачкы (априордук) билимдер бардыгыбызда бар, аларды биз ар түрдүү булактардан (үй-бүледен, мектептен, достордон, газета-журнал, китеп, интернет ж.б.) алабыз. Ал негиз (база), бирок, ал жетишсиз, анткени биз кесипкей болуш үчүн кептеген жаңы маалыматтар менен таанышып, талдоо жүргүзүп, аларды менчиктештиришибиз зарыл. Бул муктаждык канааттаныш үчүн тема: а) кызыктуу болушу керек; б) шыктандыруучу мүнезге ээ болушу керек; в) адамдын жеке максатына туура келиши керек. Ушул шарттарда гана «билимдин чынжырында» кошумча звено пайда болот, башкача айтканда алгачкы билимдер толукталат, такшалат, такталат.

Ошондуктан, теменкү ЖЕТИ суроонун жообу менен таанышуу натыйжалуу болсо, Сиздин «билим чынжырыңызда» дагы бир звено пайда болот деген ойдобуз.

1. Гигиена жана санитария деген эмне?
2. Гигиеналык жүрүм-турум, гигиеналык практика деген эмне?
3. Гигиеналык билим берүү жана тарбия деген эмне?
4. Турмуштук кендүмдер деген эмне?
5. Балдардын курактык езгечелүктерү деген эмне?
6. Коопсуз енүктүрүүчү чейре деген эмне?
7. Чыгармачыл (креативдүү) ой жүгүртүү деген эмне?.

2-БӨЛҮМ. МЕТОДИКАЛЫК МААНИЛҮҮ АЛТЫ СУРОО

1. ИНСАНГА БАГЫТТАЛГАН ОКУТУУ ДЕГЕН ЭМНЕ ЖАНА АНЫ КАНТИП КОЛДОНУУ КЕРЕК?

2. ИНСАНГА БАГЫТТАЛГАН ОКУТУУ ҮЧҮН КАНДАЙ СУРООЛОР, СУРООЛОРДУН ДЕҢГЭЭЛИ.

3. ӨЗҮН ӨЗҮ ТАРБИЯЛОО ДЕГЕН ЭМНЕ?

4. ЭМНЕ ҮЧҮН ИНТЕРАКТИВДҮҮ АТА-ЭНЕЛЕР ЧОГУЛУШТАРЫ КЕРЕК?

5. ИНТЕРАКТИВДҮҮ АТА-ЭНЕЛЕР ЧОГУЛУШУН ӨТКӨРҮҮНҮ КАНТИП УЮШТУРУУ

6. КӨРСӨТМӨЛҮҮЛҮК ДЕГЕН ЭМНЕ ЖАНА ИНТЕРАКТИВДҮҮ АТА-ЭНЕЛЕР ЧОГУЛУШУН ӨТКӨРҮҮДӨГҮ МААНИСИ КАНДАЙ?

Суроолордун жоптору кийинки бетте...

1. ИНСАНГА БАГЫТТАЛГАН ОКУТУУ ДЕГЕН ЭМНЕ ЖАНА АНЫ КАНТИП КОЛДОНОБУЗ?

Инсанга багытталган окутуу үчүн ез ара аракеттенүү маениге ээ. Ар бир тарбиячы инсанга багытталган окутуу методикасын колдонуу менен, ата-энелерге рефлексивдик (ой жүгүрткен) ишмердүүлүкке чыгууга мүмкүндүк берет. Инсанга багытталган методикаларынын бири «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү енүктүрүү» (мындан ары СОЖ) методикасы. СОЖ методикасынын негизги багыттары теменкүде:

1. Тарбиячы менен ата-эненин окуп-үйренүү процессиндеги ролу.
2. Тарбиячынын ата-энелерге болгон ез ара мамилеси.
3. Тарбиялоо, окутуу, енүгүү процессинин сапаты.

Методиканын маани-маңызы анын: а) ар бир ой баалуу, б) бири-бирин уга билүүге үйренүү, в) лидерликке умтулуу; г) ез ара аракеттенүүгө үйренүү сыяктуу **өзгөчө философиясында:**

Адамдын таанып билүү процессинин түзүлүшү:

А.Н. Леонтьевдин ишмердүүлүктүн психологиялык теориясы боюнча:	**СОЖ методикасы боюнча таанып билүү баскычтары:**
Мотивацияга багытталган ишмердүүлүк.	**Чакыруу** – тема боюнча катышуучунун (ата-эненин) априордук билимин чыгаруу.
Активдүү аңдап-түшүнүү аркылуу таанып билүү ишмердүлүгү.	**Түшүнүү** – жаңы маалымат менен активдүү жолугушуу.
Рефлексиялык баалоо ишмердүүлүгү.	**Ойлонуу** – маалыматка езүнүн мамилесин жаратуу (рефлексия).

Эгерде жогоруда берилген адамдын таанып билүү процессинин түзүлүшүнүн эки вариантын салыштырсак, анда биз бир негиздерди байкайбыз: **биринчиден,** бул

окуп-үйренүү процессинде ата-энеге кандайдыр бир тема боюнча (биздин контекстте: позитивдүү гигиеналык жүрүм-турум боюнча) тарбиячы тарабынан сунушталган **маалыматты өздөштүрүү баскычтары. Экинчиден**, жаңы маалыматка ата-эне пассивдүү, башкача айтканда, угуу эле жолу менен эмес, активдүү, кандайдыр бир багыт, тапшырма, оюн аркылуу жолугат. Ар бир ата-эненин ез тажрыйбасына жараша жаңы маалыматтын келемү ар башка болушу мүмкүн. **Үчүнчүдөн,** тарбиячы ата-энелердин жендемдүүлүктерүнүн мүмкүнчүлүктерүне жараша ишмердүүлүктү пландаштыруусу зарыл, себеби, ар бир бала бакчанын ата-энелеринин калыптанган кендүмдерү ар башка.

СОЖ методиканын негизги баскычтары

1-баскыч. Чакыруу.	**2-баскыч. Түшүнүү.**	**3-баскыч. Ойлонуу, рефлексия.**
Бул баскычтын максаты: 1) кийинки ишмердүүлүкке ебелге түзүү; 2) кийинки темага, талкуулоо проблемасына инсандык мамилени калыптандыруу; 3) бар болгон билимдин, тажрыйбанын актуалдуулугу.	Бул баскычтын максаты – жаңы маалымат менен активдүү таанышуу. Маалымат менен презентация, китептеги маалыматты, темага ылайык актуалдуу макаланы олуттуу окуу, тасмаларды керүү аркылуу тааныштырса болот.	Бул баскычтын максаты – алынган маалыматтын дыкат талкууланышы. Бул баскычта ата-энелер маалыматты баалашат жана «менчиктиришет».

1-баскыч. Чакыруу. Бул жаңыны кабыл алууга езгече даярдык баскычы. Ушул баскычта педагогдун тажрыйбасын езүнче белүп кароо маанилүү, ал жаңы деп аталган же жаңы деп сунушталган кандайдыр бир мааниде теп келишет. Салттык менен новаторлуктун диалектикалык байланышы белгилүү эмеспи: жаңынын баары езүнүн езегү менен салтка кетет жана андан суурулуп чыгарылат. Ата-энелерге езүнүн тажрыйбасы менен белүшүү сунушталынат, ошентип бир жагынан езүнүн жетишкендиктери такталат, ал эми экинчи жагынан ишмердүүлүктегү кейгейлердү, кыйынчылыктарды белүп чыгышат жана келе жаткан иштин предметин такташат. Тажрыйба менен белүшүүде «акыл чабуул» методун колдонуу, таблицаларды толтуруу, схемаларды түзүү, кичи топтордо иштееге багыт алуу натыйжалуу болушу мүмкүн.

Иштин кандай гана формасы болбосун, ал окуп-үйренүү процессинин бардык катышуучуларын алдыдагы талкуулоого камтыганы, жаңы маалыматты ездештүрүү үчүн кызыгууну жаратканы, тарбиялоо жана ишмердүүлүктүн жаңы ыкмалары, методдору колдонулганы, конструктивдүү баарлашууга багытталганы мааниге ээ.

2-баскыч. Түшүнүү. Бул кадамды ишке ашырууда кептеген интерактивдүү методдорду колдонсо болоорун карап керүү керек. Бул тарбиячы ездештүре баштаган ушул эле ыкма болушу мүмкүн. Бирок ушул учурда аларды колдонуу башка максатка ээ болушу мүмкүн. Мындай багыт бир мезгилде бала бакчада ишке ашырууга чейин инновациялык метод менен иштеп керүүге мүмкүнчүлүк берет.

3-баскыч. Ойлонуу, рефлексия. Бул баскычта башка биреенүн ишин баалоо гана эмес, езүне езү баа берүү жана езүнүн ишмердүүлүгүне талдоо жүргүзүү маанилүү. Ойлонуу, рефлексия баскычында жаңы түшүнүктердүн позицияларын кайра куруусу, баалуулуктар багытынын калыптануусу жүрет. Рефлексивдүү ишмердүүлүктүн ийгилиги интерактивдүү сүйлешүүлер кандай атмосферада етүлүшүнен кез каранды.

Интерактивдүү ата-энелер чогулушундагы окуп-үйренүү процессинде карым-катнаштагы жагымдуулук, ачыктык, коллективдүү иштелип чыккан эрежелер болушу мүмкүн. Теменде СОЖ методикасын колдонууда иштее эрежесин сунуштайбыз, алар мындай эрежелерди иштеп чыгууда жана кабыл алууда негиз катары алынышы мүмкүн.

Инсанга багытталган окутууда «СОЖ» методикасын колдонууда иштөө эрежелери

1. Бардык катышуучулардын теңдиги.
2. Ар бир адам ката кылууга укуктуу.
3. Баасыз ишмердүүлүк, калыптандыруучу баалоону колдонуу.
4. Жагымдуу, шыктандыруучу чейре түзүү.
6. Катышуучулардын кызматташуусунун негизи катары конструктивдүү диалогдун колдонуу (жыйынтыгында жаңы идеялар пайда болгон талкуу, «продуктулар», билим).
7. Жеке муктаждыктарды, суроолорду, кыйынчылыктарды эске алуу.
9. Ар бир баскычтын милдетине жараша реалдуу кайтарым байланышты уюштуруу.

2. ИНСАНГА БАГЫТТАЛГАН ОКУТУУ ҮЧҮН КАНДАЙ СУРООЛОР, СУРООЛОРДУН ДЕҢГЭЭЛИ, ТҮРЛӨРҮ МААНИЛҮҮ?

Суроолорду берүү ыкмаларын биринчилерден болуп байыркы грек философу Сократ колдоно баштаган. Сократтын сүйлешүү ыкмасы абдан кызыктуу болгон. Кепчүлүгүнде ал Сократтын баарлаша турган адамына суроосу менен башталган. Бирок, алынган жооп Сократ үчүн анчалык так болбогондуктан, ал кийинки ой жүгүртүүлер жана женекей эмес суроолору аркылуу баарлашкан адамды «чаташтырган». Бирок суроолордун, ой жүгүртүүлердүн, келтирилген аргументтердин системасы суроого бир жалгыз туура жоопту, чындыкты табууга жардам берген.[9]

Бала ойлоно алышы үчүн аларга суроо берилиши керек. Баланын кичинекей кезинде суроо берүүсү дем алуу сыяктуудай эле табигый процесс: Эмне себептен асман кек? Кечинде күн каякка кетет? Эмне үчүн булуттар бар? Балдар курчаган дүйнөнү дайыма жана жигердүү изилдеп, таанып биле башташат. Бирок, чоңойгон сайын ... мектепке барганда... суроолор бир жакка кетип, жок боло баштайт. Кичинекей кезиндеги кызыктуу суроолордун ордуна (эгерде мурун бала суроолорду берсе), эми аларга арналган, алардын сезимдери менен байланышпаган, мектепте фактыларды билүүнү гана талап кылынган суроолор бериле баштайт. Мисалы, Этиштин аныктамасын айт? Акын канчанчы жыл терелген? ж.б. Мындай суроолор эч кандай изилдеечүлүктү талап кылбай, китептеги малыматтын мазмунун айтуу менен чектелет. Ушундан улам баланын табигый кызыгуу сапаттары жок болуп, кебүнче жабык суроолорго («ооба» же «жок» деген жообу бар) гана жооп берүүнү үйрене башташат.

Азыркы абдан тез езгерүлген мезгилде суроолорду кеп берген, изилдеечүлүк кендүмдерге ээ инсандарды бүтүрген мектеп керек. Билим берүү уюмдарынын ролу езгерүлүүдө, сунушталган стандарттар, программалар суроо бергенди жана езүнүн суроосуна жооп бергенди үйретүүгө, жаңы идеяларды сунуштоого, аларды ишке ашырууга жеткирип, алган билимди практикада колдонушуна жардам бериши керек. Ал

үчүн баланын кичинекей кезиндеги жаңыны билгенде кандай сезимдерге ээ болсо, ошону ойготкондой ыкма табышыбыз керек.[10]

Билим берүү системасы балдарда кандай гана суроо болбосун анын туура жообу бар жана эгерде алар жетиштүү түрде даярдашса же зээнин кое билсе, ал эбак аны таап алса болот деген түшүнүктү калыптандырат. Мына ушундан улам, суроого жооп бере албаган (ал даярданып, суроонун үстүнен иштесе дагы) жагымсыз жагдай жаралып, коргонууга болгон каалоо пайда болот. Ошондуктан, суроо берүү кендүмүнүн ийгиликтүү енүгүүсү үчүн, зарыл болгон шарттарды топтой баштоону сунуш кылар элек:

- Суроого жооп бере албаган жагдайды нормалдуу деп эсептееге тийиш.
- Окуп-үйренүү процессинде чыгармачылык суроолорду кебүреек берилиши керек.
- «Коломбонун суроолорун»[11] колдонсо болот.
- Суроо берүү менен балдарды коргонууга мажбур кылбаш керек.

Сынчыл ой жүгүртүү методикасы үчүн суроо езгече орунду ээлейт: суроо маалыматты алуунун баштапкы пункту болуп эсептелет, башкача айтканда процесс суроо менен башталып, суроо берүү менен коштолуп, суроо менен бүтет. Ошондуктан, тарбиячыдан суроолордун түрүн билүү талап кылынат. Ал үчүн жеке эле фактыларды билүүгө суроолорду берүү максатын кездее маанилүү болбостон, табиятында изилдеечүлүк сапаты бар балдарды (ата-энелерди) «жаратылыштык абалга» алып келүү кырдаалын кеңейткен чейресүн түзүү чоң милдет. Ушундай шартта ата-энелер окуганды гана үйренүшпестен, ойлонууга да маани берилгенин байкашат. Себеби ар адамда айлана-чейредегү болуп жаткан кубулуштарды түшүнгүсү келген терең муктаждык бар. Муктаждыктар адамдарга суроо аркылуу келет. Аристотель бекеринен айтпаса керек: «Бардык адамдар жаратылышынан билүүгө умтулушат… ».

«Блумдун таксономиясы» деген эмне жана ал кимге керек?

Белгилүү америкалык психолог жана педагог Бенджамин Блум тарабынан түзүлген таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн деңгээлдерине ылайык окуу максаттарын коюнун таксономиясына негизделген суроолордун системасы бүгүн билим берүү дүйнесүне кыйла кеңири белгилүү.

> ***Иерархия*** *– кандайдыр бир предметтердин, буюмдардын, адамдардын, концепциялардын «жогоркудан» «төмөнкүгө» иретке келтирилген системасы.*

Суроолордун ар кандай түрлерү **иерархияны** түзет, мында эске сактоону талап кылган суроолор же формалдык деңгээлдеги суроолор эң теменкү баскычта турат. Ал эми баалоону же талдоону талап кылган суроолор ой жүгүртүүнү демилгелеген эң жогорку деңгээлдеги суроолор катары каралат.

Бенджамен Блумдун таксономиясын окутуунун жыйынтыгын пландаштыруу менен тыгыз байланыштырат: эгерде окуп-үйренүүнүн милдети – материалды жаттап, кайра айтып берүүсү керек болсо, анда бардык ишмердүүлүк ошого арналат. Эгерде биз башка жыйынтыкты алгыбыз келсе, мисалы, ата-энелерди маалыматты талдоого үйретүү, эрежени колдонуу, алынган материалды баалоо, анда суроолор деңгээли жана тапшырмалар башкача болот. Б.Блумдун таксономиясы боюнча суроолордун деңгээли ишмердүүлүктен күтүлүүчү натыйжалар менен түзме-түз байланышта.

Көнүл буруңуз!

Урматтуу тарбиячылар, мектепке чейинки билим берүү уюмдарында интерактивдүү ата-энелер чогулушунда, балдардын тарбиялоо, енүгүү процессинде Б.Блумдун таксономиясы боюнча суроолордун жана тапшырмалардын деңгээлин колдонуу мисалдары менен колдонмонун 3-4-белүмүнен таанышсаңыз болот.

Сунушталган интерактивдүү чогулуштардын, кенүгүүлердүн пландары ата-энелердин, балдардын позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумун, езүн езү таануу кендүмүн, чыгармачыл ой жүгүртүүнү, турмуштук кендүмдерүн калыптандырууга жана енүктүрүүгө багытталган.

3. ӨЗҮН ӨЗҮ ТАРБИЯЛОО ДЕГЕН ЭМНЕ?

Өзүн езү тарбиялоо – бул тарбиялоо процессинин жогорку баскычы, адамдын езүн езү еркүндетүүнүн үстүнен иштеген максаттуу процесс. Интеллектуалдык, руханий тармактагы езүн езү тарбиялоо – билим алуунун езү ушул. Моралдык-психологиялык тармактагы езүн-езү тарбиялоого езүнүн мүнезүнүн мүчүлүштерүнүн үстүнен езүнүн кеземелдесү кирет. Ал эми физикалык жана гигеналык тармактагы езүн езү тарбиялоого езүнүн ден соолугу тууралуу кам кергену, ден соолукка байланыштуу иш-чараларга катышуусу камтылган.

Өзүн езү тарбиялоонун тарыхы цивилизациялык тарбиялоонун тарыхына караганда байыркы. Кыргыз элдик педагогикада байыркы мезгилден берки езүн езү тарбиялоого кептеген салттар кездешкен.

Өзүн езү тарбиялоо үч бири бири менен байланышкан процесстерден турат:

1. **Өзүн таануу**. Адегенде езүн инсан катары түшүнүү керек. Ал үчүн езүн езү талдоо колдонулат, езүн башка адамдар менен позитивдүү салыштыруу, достордон сын пикир кабыл алуу, езүн башка адамдын кезү менен керүү, күндүн жыйынтыгын чыгаруу, аракеттердин туура, туура эместигине баа берүү, езүне объективдүү (түшүрүлбеген) сын кез караш менен мамиле кылуу.
2. **Негативдүү ойлордон**, аракеттерден, сездерден, жүрүм-турумдан баш тартуу. Ал үчүн езүне езүн кармоого буйрук берүү, езүне тыюу салуу, езүн айыптоо, езүнен баш тартуу колдонулат.
3. **Позитивдүү аракеттерди**, жумуштарды, ак кеңүл иштерди ишке ашырууга езүн даярдоо. Бул ыкма ички уюштурулбагандыкты, окуганды же иштегенди каалообону, жалкоолукту жеңүүгө жардам берет.

Интерактивдүү ата-энелер чогулушунда тарбиячынын езүн езү тарбиялоого практикалык ыкмаларды колдонуусу абдан натыйжалуу болуп эсептелинет. Бул ыкмаларды ата-энелер балдарына жардам берүү менен биргеликте ишке ашырышса дагы болот:

1. Биринчи ыкма «Бир кадам алга» деп аталат. Анын маңызы күнүгө кийинки күнгө езүнүн ишмердүүлүгүн пландаштыруу.

2. Экинчи ыкма «Бир күндүн белгиси». Адам күнүгө езүнүн жүрүм-турумун талдайт.
3. Үчүнчү ыкма «Өзүнүн милдеттери». Ата-эне айга, чейрекке, жарым жылга жана бир жылга езүнүн үстүнен иштеену пландаштырат.
4. Тертүнчү ыкма «Өзүн тааныйт». Оюн мүнезүндегү ыкма. Тарбиячы ата-энеге толук эмес позитивдүү мүнездеме берет, ал езүн тааныйт, чогулуштун катышуучулары анын мүнезүн толуктайт.

4. ЭМНЕ ҮЧҮН ИНТЕРАКТИВДҮҮ АТА-ЭНЕЛЕР ЧОГУЛУШТАРЫ КЕРЕК?

Керүнүктүү советтик педагог В.А.Сухомлинский мындай деп жазган: «Мектепке чейинки куракта бала, негизинен ата-энелердин ой толгоолору, баалоосу жана иш-аракеттери аркылуу езүн жана башка адамдарды ачуу жана бекемдее менен, езүн толук, үй-бүлесүн тааныйт. Ошондуктан, тарбиялоо милдеттери үй-бүле менен байланыш колдоого алынган, тарбиячылар менен ата-энелердин ортосунда ишеним жана кызматташтык мамилелери түзүлген учурда гана ийгиликтүү чечилет»[12].

Гуманизация жана демократиялаштыруу процесстери мектепке чейинки уюмдун үй-бүле менен ез ара аракеттешүүсүн активдештирүүнүн зарылдыгын шарттады. Мектепке чейинки билим берүү уюмдары жана үй-бүлелердүн ез ара аракеттешүүсүнүн негизи болуп тарбиячылар жана ата-энелердин енектештүк позициясынын бирдейлиги, бири-бирине болгон сый мамилеси менен кызматташуусу эсептелет. Кызматташуу ез ара аракеттерди гана эмес, ошондой эле ез ара түшүнүүнү, ез ара урматтоону, ез ара ишенүүнү, ез ара таанып билүүнү жана ез ара таасирди божомолдойт. Тарбиячылар жана ата-энелердин активдүү биргелешкен иши бири-бирин жакшы таанышууга мүмкүндүк берет, алардын ез ара мамилесин чыңдоого жардам берет.

Ушуга байланыштуу, мектепке чейинки билим берүү уюмунда үй-бүленүн ез ара аракеттенүүсүн ата-энелер чогулушу формасында ишке ашыруу эң актуалдуу болуп саналат. Ата-энелердин салттуу чогулушу негизинен монолог формасында етет – тарбиячы сүйлейт, калгандары угушат. Бирок ата-энелер менен иштеенүн ушундай формасы езүнүн аз натыйжалуулугун керсетту жана ата -энелер ездерү деле отчеттор жана үйретүү сүйлешүүлер түрүндегү мындай жолугушууларга каалоосуз жооп беришет. Биздин кез карашыбызча ушул абалдан чыгуунун жолу болуп теменкүлер эсептелет:

- **ата-энелер чогулуштарынын методдорун өзгертүү:** ата-эне ез баласын тарбиялоо, енүктүрүү жана таанып билүү роцессине тартууга мүмкүндүк берген ез ара аракеттенүүнүн активдүү методдорун кенен пайдалануусу зарыл;
- **ата-энелер жөнүндө ойлорду өзгертүү:** ата-энелер-окуп-үйренүүгe, езүн езү енүктүрүүгe жана кызматташууга даяр заманбап адамдар, «баарлашуунун» активдүү катышуучулары.

Биздин оюбузча, интерактивдүүлүктү колдонуу ата-энелер чогулуштарынын диапазонун кеңейтүүгe мүмкүндүк берет.

Көнүл буруңуз!

«Интерактивдүү» деген сездүн езү бизге англис тилинен «ез ара аракеттенүү» деген сезден келген, мында «inter» ез ара, «act» – аракет кылуу. Интерактивдүү – бир нерсе менен (мисалы, компьютер) же кимдир бирее (мисалы, адам) менен сүйлешүү, диалог режиминде болууну же ез ара аракеттенүүгe жендемдүү болууну билдирет.

Интерактивдүү методдун негизги сегиз мүнөздөмөсү

1. Өз ара аракеттенүүнүн ыңгайлуу шарттары менен уюштуруунун атайын формасы, анда катышуучу езүнүн ийгиликтүүлүгүн, интеллектуалдык деңгээлин сезет.
2. Өз ара аракеттенүү процесси бардык катышуучулар тааныП-билүү, талкуулоо процессине тартылгандай уюштурулат.
3. Диалогдук баарлашуу ез ара аракеттенүүгe, ез ара түшүнүүгe, ар бир катышуучу үчүн кебүреек жалпы, бирок олуттуу милдеттерди биргелешип кабыл алууга алып келет.
4. Ар бир катышуучу езүнүн езгече жеке салымын кошот, билимдери, ез идеялары, ишмердүүлүк ыкмалары менен алмашуу, башка пикирди угуу мүмкүнчүлүгүне ээ.
5. Бир гана адамдын да, бир пикирдин да үстемдүгү алынып салынат. Башкалардын пикирин урматтоо, угуу, негиздүү корутунду жана тыянак чыгаруу билгичтиги калыптанат.
6. Катышуучу ез пикирин, кез карашын билдирип, баа берип гана тим болбостон, далилдүү аргументтерди угуп, ез кез карашынан баш тарта алат же аны олуттуу езгерте алат.
7. Катышуучулар альтернативдүү пикирлерди таразалоону, ойлонулган чечимдерди кабыл алууну, ез ойлорун туура айтууну, талкууга катышууну үйренүшет.
8. Топтук иштердин натыйжалуулугунун керсеткүчү болуп бир жагынан топтун ендүрүмдүүлүгү, экинчи жагынан – топтун мүчелерүнүн биргелешкен ишмердүүлүк менен канааттануусу эсептелет.

Интерактивдүү методдорду колдонуу дароо бир нече психологиялык жана педагогикалык милдеттерди аткарууга мүмкүндүк берет:

- ата-энелерди активдүү позицияга коёт. Кадимки кырдаалда мындайды аткаруу жеткиликтүү татаал: психологдун «ез пикирин билдирүүгe», «ез варианттарын

сунуштоого» чакыруусу, эреже катары, натыйжасыз бойдон калууда. Интерактивдүү методдор ата-энелерди активдүү катышуучу болууга мүмкүндүк берет, анын натыйжасында алар принципиалдуу түрде езүн башкача алып жүре башташат;

- ата-энелер чогулуштарынын салттуу стереотиптерин бузат: ал жен гана нускоочу сүйлешүүлердүн орду эмес, езгечеленген маниге жана мазмунга ээ болгон езгече мейкиндик боло баштайт;
- ата-энелердин психолог, тарбиячылар жана башка адистер менен ез ара аракеттенүүгө даярдыгын жогорулатат. Оригиналдуу, адаттан тыш иш-чараларды уюштуруучу адис урматтоону жана кызыгууну туудурат;
- диагностикалык функцияны аткарат. Алардын жардамы менен ата-энелердин күтүүлерү, түшүнүктерү, тынчсыздануулары жана коркуулары такталат, анын үстүне алардын диагностикалык багыттуулугу ата-эне үчүн ачык эмес болгондуктан, социалдык каалоо факторунун таасири азыраак болгон маалыматты алууга болот.
- педагог-психологдун ата-энелерге тийгизген таасирин жеткиликтүү тереңдетүүгө мүмкүндүк берет. Алар түзме-түз кырдаалда болуу жана реакция кылуу тажрыйбасын алышат, бул психологиялык жана педагогикалык билимдерди жана кендүмдердү интеграциялоого түрткү болот.

Көңүл буруңуз!

- Фасилитация (кемектешүү, ез ара колдоо, жеңилдетүү) – маалымат алмашуу процесси не багыт жана жардам берүү: тарбиячылар-үй-бүлеге, үй-бүлелер-тарбиячыга.

5. ИНТЕРАКТИВДҮҮ АТА -ЭНЕЛЕР ЧОГУЛУШУН ӨТКӨРҮҮНҮ КАНТИП УЮШТУРУУ КЕРЕК?

Интерактивдүү ата-энелер чогулуштарын еткерүү үчүн кептеген методдор бар. Биз «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү енүктүрүү» методикасын колдонууну сунуштайбыз, анда жеке иш, дискуссиялар, анкеталар, диагностика, балдардын ишмердүүлүгүнүн видео жаздыруулары жана түзме-түз билим берүү ишмердүүлүгүнүн үзүндүлерү, гигиена жана балдардын жана чоң адамдардын турмуштук кендүмдерүн калыптандыруу боюнча маектешүү-консультациялар, чакырылган адистердин катышуусу менен «тегерек отурумдар», балдар менен чоң адамдардын жүрүм-турумун талдоо жана башкалар орун алган.

Чогулуштун жагымдуу атмосферасын түзүүде интерактивдүүлүк принциби езгече роль ойнойт. Интерактивдүүлүк - бул алып баруучунун (тарбиячынын) «бул жерде жана азыр» топтук кырдаалга кийлигишүүсү, ал белгилүү максат менен топтун мүчелерүнүн активдүүлүгүн түзүмдештүрет.

Интерактивдүү ата-энелер чогулушунда оюндарды да колдонсо болот. Ошондуктан чогулуштун сценарийин пландаштырып жана иштеп чыгууда тарбиячы езүне теменкү суроолорду бериши керек: «Кандай оюндарды колдонсо болот?», «Мен эмне үчүн дал ушул интерактивдүү оюнду тандайм?».

Оюндарды тандоо төмөнкүлөрдөн көз каранды:

1. ата-энелердин чогулушу үчүн коюлган максаттардан;
2. катышуучулардын санынан. Кээ бир оюндар катышуучулардын жеке ишин божомолдойт, башкалары – жупта, үч, терт адамдан турган, кичи топтордо иштее. Бүт топ ез ара аракеттене турган оюндар бар. Оюнду кичи топтор бири-бири менен жарыша тургандай, же катышуучулардын кандайдыр бир белүгү башкалардын аракеттерине байкоо жүргүзгендей уюштурса болот;
3. интерактивдүү оюнду еткерүү жана андан кийин баа берүү үчүн керектүү убакыттан;
4. оюндарды еткерүү процессинин жүрүшүнде колдонулган байланыш каражаттарынан. Катышуучулар бири-бири менен сүйлеше турган «вербалдык» оюндар бар, алар «дене тилин» колдонуу менен бири-бири менен баарлашкан «вербалдык эмес» оюндар бар. Өзүн-езү керсетүүнүн башка каражаттары да бар:сүреттер, ызы-чуулар жана тыбыштар, үч елчемдүү предметтерди жасоо, жазуу ж.б. Бул учур маанилүү, анткени иш процессинде ез ара аракеттенүү каражаттарын алмаштыруу катышуучулардын үйренүү даярдыгына оң таасирин тийгизет жана алардын енүгүүгe даярдыгын колдойт. Ушунун бардыгынан улам, чогулуштун алып баруучусу (тарбиячы) байланыш каражаттары маал-маалы менен езгерүп турушу женүнде кам керүшү керек.

Интерактивдүү ата-энелер чогулушун еткерүүдe биз теменкү аракеттердин (кадамдар) ырааттуулугун сунуштайбыз:

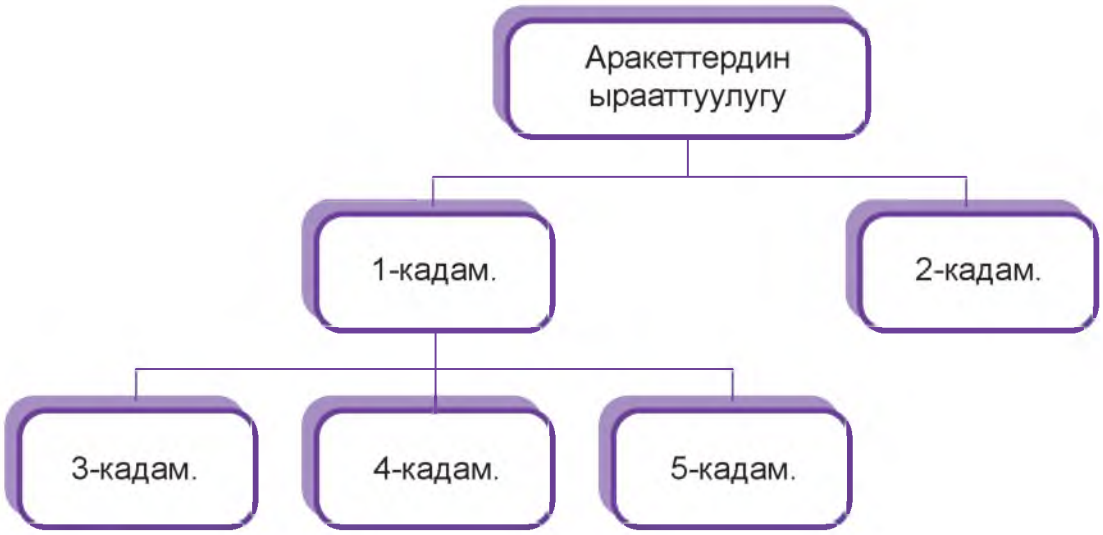

1-кадам. Диагностикалык (алдын ала) баалоо. Тарбиячы ата-энелердин активдүүлүгү кандай болушу керек экенин түшүнүү үчүн жалпысынан топтогу абалга жана ар бир катышуучунун муктаждыктарына баа бериши керек.

2-кадам. Интерактивдүү ата-энелер чогулушун даярдоо. Тарбиячы ата-энелерге интерактивдүү чогулушту сунуштоону чечкенден кийин, ал эмне кылуу керектигин түшүндүрүшү керек. Биз бул кадамды символикалык түрде «ата-энелерге нускама» деп атасак болот, ага теменкүлер кирет:

А) интерактивдүү чогулуштун темасы жана максаты, милдеттери жана күтүлүүчү натыйжалары женүнде маалымат;

Б) процесс тууралуу кызыктуу билдирүү. Тарбиячынын түшүндүрмелерү канчалык керсетмелүү, кыска жана ишенимдүү болсо, ата-энелер ошончолук тез кызматташууга даяр болушат.

3-кадам. Чогулушту еткерүү. Бул этапта тарбиячы пландаштырылган ишмердүүлүктү ишке ашырат:

А) ата-энелер чогулушунун темасы жана максаты менен тааныштырат;

Б) чогулушту «Сынчыл ой жүгүртүүнү енүктүрүү» методикасынын баскычтарына ылайык еткерет, башкача айтканда, чакыруу баскычынан баштап, ойлонуу (рефлексия) баскычына чейин;

В) суроолорду берет, тапшырмаларды берет, туура эмес түшүнген керсетмелердү түшүндүрет жана убакыттын жана эрежелердин сакталышына байкоо жүргүзет;

Г) жана акырында, ал катышуучулар эмне аткарып жаткандарын кылдат байкап турат, жардам берет, талкууну жүргүзет, корутундуларды жалпылайт.

4-кадам. Жыйынтык чыгаруу. Тарбиячы катышуучуларга ездерүнүн тажрыйбаларын талдоого: тажрыйба алмашууну демилгелееге, каралып жаткан маселенин езгечелүгүн түшүнүүгө, алынган тажрыйба менен күнүмдүк жашоодо жүрүм-турумдун ортосундагы байланышты табууга жардам бериши керек.

5-кадам. Алган билимди колдонуу. Тарбиячы күнүмдүк турмушта практикалык колдонуу үчүн, гигиена тармагында балдардын турмуштук кендүмдерүн калыптандыруу үчүн үй тапшырмасын берет. Бул кенүгүүлер же интерактивдүү оюндар болушу мүмкүн, аларды Сиз бул колдонмонун үчүнчү жана тертүнчү белүктерүнен таба аласыз.

Интерактивдүү ата-энелер чогулуштарын уюштурууда теменкү сунуштарды эске алуу керек:

1. Катышуучулардын коопсуздугун камсыздоо. Тарбиячы ата-энелердин пикирлеринин жана керсетмелерүнүн тууралыгын же туура эместигин баалабашы керек. Ата-энелерден алган кайтарым байланыштын баалуулугун езгече белгилеп кетүү керек: «Ушуну айтканыңар абдан маанилүү». Кээ бир ата -энелер күлкү же оппозициялык реакциялар менен жабылган оюндарга же талкууларга катышууда езүн ыңгайсыз сезиши мүмкүн. Тарбиячы буга кеңүлдү топтобой, ушул ата-энелердин пикирине кызыгуу керсетүүсү, катышканы үчүн ыраазычылыгын билдирүүсү жакшыраак.

2. Ата-энелердин кызыкчылыгы. Ата-энелерге интерактивдүү методдор мектепке чейинки курактагы балдардын жашоосунун кандайдыр бир жагдайларын жакшыраак түшүнүүгө, алган билимин колдонууга жана ез балдарынын муктаждыктарын жакшыраак түшүнүүгө жардам бере тургандыгын түшүндүрүү керек.

3. Мейкиндиктин уюштурулушу. Отургучтар менен столдордун жайгашуусун езгертүү (мисалы, аларды «П» тамгасында же жарым тегерекче кылып коюу) же башка белме тандоо сунушталат.

4. Алдыда боло турган иш-чара тууралуу ата-энелерге алдын ала эскертүү. Ар кандай жолдор менен чогулушта ез ара аракеттенүүнүн жаңы методдору жана формалары колдонула тургандыгы женүнде билдирүү (мисалы, жазуу түрүндегү чакырууларды даярдап, аларды балдар менен берип жиберүү).

5. Өз ара аракеттенүүнүн активдүү методдорун колдонуу үчүн ата-энелер чогулушунда оптималдуу убакытты тандоо. Бул убакыт адатта 30-40 мүнет менен чектелет. Эгерде ата-энелер буга чейин мындай ишке катышпаса, анда алардын созулушун акырындык менен жогорулатып, аткарууга азыраак убакыт талап кылынган тапшырмалардан баштоонун мааниси бар.

Үй-бүле менен бала бакчанын ортосундагы ез ара аракеттенүү – бул тарбиячылардан жана ата-энелерден сабырдуулукту, чыгармачылыкты жана ез ара түшүнүүнү талап кылган узак процесс жана талыкпаган эмгек. Ата-энелер менен ез ара аракеттенүүнүн

интерактивдүү формаларынын ар түрдүүлүгү тарбиячыларга жана адистерге үй-бүлелер менен болгон мамилесин олуттуу жакшыртууга, ата-энелердин психологиялык жана педагогикалык маданиятын жогорулатууга мүмкүндүк берет.

6. КӨРСӨТМӨЛҮҮЛҮК ДЕГЕН ЭМНЕ ЖАНА ИНТЕРАКТИВДҮҮ АТА-ЭНЕЛЕР ЧОГУЛУШУН ӨТКӨРҮҮДӨГҮ МААНИСИ КАНДАЙ?

«Бир бала болуптур. Ал мектепке келгенде чейин, гүлдөрдү тартканды жакшы көрчү экен. Дайыма ар кандай гүлдөрдү тарта берчү экен. Мектепке келгенде мугалим: «Балдар, бүгүн, биз гүл тартабыз» -дегенде эле бала өзүнүн жакшы көргөн гүлүн тарта баштаптыр. Бирок мугалим баланын жанына келип: «Эмнени тартып жатасың, мен кандай гүлдү тартаарыбыз жөнүндө тапшырма бере элекмин», - дептир. Бала кызыктай болуп, токтоп калыптыр, мугалим болсо, биз мындай гүл тартабыз – деп «сабагы бар жашыл гүлдү» көрсөтөт экен. Бала ал гүлдү тарткысы келбей, отура берип, сабак дагы бүтөт экен.

Көп өтпөй эле бала бул мектепте окубай калып, башка мектепке которулат экен. Бир күнү мугалим: «Балдар, бүгүн биз гүл тартабыз»,- деп айтат экен. Бала көпкө чейин эч нерсе тартпай отургандыктан, мугалим келип: «Эмне үчүн тартпай отурасың?»,- деп сураса, анда бала «Сиз кандай гүл тартаарыбызды көрсөткөн жоксуз да»,- деп жооп бериптир. Анда мугалим: «Каалаган гүлүңдү тарт» - дейт экен. Бала көпкө чейин отуруп, тыныгууга аз калганда «сабагы бар жашыл гүлдү» тартып, жумушту мугалимге берет экен».

(накыл баян)

Бул накыл-баянды окуганда езүңдүн балалык кезиң женүнде ойлор келе баштайт. Ушундай эле окуяны баардыгыбыз эстей алат болушубуз керек. Мисалы, сүрет сабагында балдар, биз бүгүн уй тартабыз деп уйду керсетүп тартышканын эстей берем.

Керсетмелүүлүк принциби – бул окутуунун маанилүү дидактикалык принциби. Окуп-үйренүү процессинде балдар конкреттүү образдарды куруу үчүн керсетмелүүлүк принциби жардам берет.

Керсетмелүүлүк женүнде педагогикалык изилдеелерде ар кандай аныктамаларды берет мисалы,

- Мугалим материалды оозеки түшүндүрүү учурундагы иллюстрация.
- Таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн жолу.
- Окуу материалын сунуштоо формасы.
- Дидактикалык принцип.
- Окуу моделдеринин маңызы.

Классикалык окутуу системасы айлана-чейре кубулуштарын, процесстерди, предметтерди караганда гана окуу ийгиликтүү болот деген божомолдоолорго таянып, керсетмелүүлүк принцибин сунуштаган. Немец педагогу Адольф Дистерверг адамдар керсетмелүүлүк жолу менен гана билимге жетет деп айткан. Ал эми К.Д. Ушинский окуу теориясын енүктүрүүде: «… Эгер биз сырткы дүйнеден кабыл алган маалыматтыбыз туура эмес болсо, анда жыйынтыктар дагы калп болушу мүмкүн», — деп белгилеген.

Каралып жаткан кубулуштардын маңызын ачуу үчүн мугалимдин милдети болуп окуучуларды ушул чыгармачылык процесске тартууга кандайдыр бир методикалык ыкмаларды табуу болуп эсептелинет.

Чех окумуштуусу Ян Амос Коменский адамдын таанып-билүү жолу конкреттүү фактылардын жана кубулуштардын сезимдик кабыл алуусунан башталаарына ишенип, окутуунун эң маанилүү принциби - керсетмелүүлүктү белгилеген. Ал теменкү «алтын эрежени» сунуштаган: «**Көрө турганды көрүү, уга турганды – угуу, жыттооонуу – жыттоо, кармап көрүнүү – кармоо б.а. таанып-билүү абдан көп рецепторлордун катышуусун талап кылат**».

Белгилүү окумуштуулар А. Дистерверг, Г. Песталоцци, Ж. Руссо керсетмелүүлүксүз эч кандай билимге жетишпейт деген ойлорду айтышкан.

Педагогдун тажрыйбасынан

«Мисалы, биз биология мугалиминин сабагына күбе болгонбуз. Сабак ачык болгондон кийин мугалим абдан аракет кылып болгон керсетме куралды класска алып келген, бирок алар ар бир баланын астында 45 мүнет жен эле экспонат катары турган. Мугалим алар менен езү дагы иштеген жок, балдар дагы иштеген жок».

Тарбиячы интерактивдүү ата-энелер чогулушун пландаштырып жаткан учурда керсетме куралды «Кайсы баскычта?», «Эмне үчүн?», «Кантип колдонуу керек?» - деген үч суроонун үстүнде иштеесү керек.

Интерактивдүү ата-энелер чогулушун еткерүүде керсетмелүүлүктүн мааниси чоң. Тарбиячы теменкү суроолорго езүнүн жоопторун кошумчалаган учурда, кесипкейлүк тууралуу айта алабыз.

1. **«Интерактивдүү ата-энелер чогулушунун кайсы баскычында көрсөтмө курал колдонулат?»** Бардык үч баскычта колдонсо болот: чакыруу, түшүнүү, ойлонуу.[13]
2. **«Эмне үчүн ар бир көрсөтмө курал интерактивдүү ата-энелер чогулушунда иштелиши керек?»** Ата-энелер үчүн маалыматты түшүнүп кабыл алуу процесси башталат. «Адам, - деп белгилеген С.Л. Рубинштейн, – бир нерсени түшүнгүсү келген муктаждык пайда болгондо ойлонот. Ой жүгүртүү дайыма кейгейден же суроодон, таң калуудан же түшүнбестүктен башталат. Инсандын ойлонуу процессине киришүүсү дайыма кандайдыр бир маселени чечүүгө багытталат».

   Керсетме куралды сабактын максатына жана милдеттерине жараша пайдалануу керек жана боло тургандыгын тарбиячылар түшүнүшү керек.
3. **Кантип колдонуу керек?** Интерактивдүү ата-энелер чогулушу кызыктуу, чыгармачыл болушу үчүн, керсетме курал ез учурунда колдонулушу зарыл. Тарбиячы ар бир сабактын режиссеру, окуп-үйренүү процессинде керсетмө куралдарды колдонуу дагы ата-энелердин курактыктын езгечелүгүне, муктаждыгына, кабыл алуу стилдерине жана башка педагогикалык принциптердин туура, орундуу колдонулушуна жараша боло тургандыгы ачыктан ачык.

2-БӨЛҮМ БОЮНЧА КЫСКАЧА ПИКИР

2-белүм методикалык суроолорго арналган. Бала бакчанын тарбиячысы гигиена тармагында балдардын турмуштук кендүмдерүн калыптаныруу максатында интерактивдүү ата-энелер чогулушун кайсы методикалар, кандай материалдын негизинде, кандай керсетмелүүлүктү колдонуу менен еткере ала тургандыгын ачык-айкын түшүнүүсү маанилүү.

Инсанга багытталган окутуу, инсанга багытталган мамиле билим берүү системасын реформалоодо гумандаштыруу багытында жаралган.

Бул реформалардын негизин түзген идея – ар бир баланы инсан катары кароо, алардын оюн эске алуу, угуу, ар бир баланы ийгиликтүү экендигине ынандыруу, ишенүү, лидерликке умтултуу. Учурда турмуштук кендүмдерге ээ болгон инсандар базар экономикасынын шартында ийгиликтерге жетишүүдө. Турмуштук кендүмдергө эмнелер кире турганын айтып еттүк. Инсанга багытталган «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү енүктүрүү» методикасын колдонуу менен балдарда турмуштук кендүмдердү енүктүрсе болот. Бул процесс бала бакчада ата-эне менен кызматташуу аркылуу башталса, балдардын мүмкүнчүлүктерү кеңейет.

3-БӨЛҮМ. МААНИЛҮҮ БЕШ АТА-ЭНЕЛЕР ЧОГУЛУШУ

ИНТЕРАКТИВДҮҮ АТА-ЭНЕЛЕР ЧОГУЛУШУНУН ТЕМАТИКАСЫ

1. «БИРИНЧИ БАЙЛЫК ДЕН-СООЛУК»

2. «ЭШИГИН КӨРҮП ТӨРҮНӨ ӨТ»

3. «ТАЗАЛЫК ӨМҮРГӨ ГҮЛ АЗЫК»

4. «СУУ-ӨМҮРДҮН БУЛАГЫ»

5. ТУУРА ТАМАКТАНУУ ЭРЕЖЕЛЕ

Интерактивдүү ата-энелер чогулушунун сценарийлеринин иштелмелери кийинки бетте...

1-ИНТЕРАКТИВДҮҮ АТА-ЭНЕЛЕР ЧОГУЛУШУ
ТЕМА: «БИРИНЧИ БАЙЛЫК-ДЕН СООЛУК»

Максаты: мектепке чейинки курактагы балдардын гигиена тармагында турмуштук кендүмдерүн калыптандыруу, позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумун жогорулатуу боюнча ата- энелердин биргелешкен ишмердүүлүгүн уюштуруу.

Милдеттер:

1. Балдардын ден соолугуна баалуулук мамилени калыптандырууга түрткү болуу.
2. Ата-энелерди ез ден соолугун натыйжалуу сактоого салым кошкон эскертүү менен тааныштыруу.
3. Балдардын турмуштук кендүмдерүн (сынчыл ой жүгүртүү, таанып билүү, башка адамдар менен ез ара аракеттенүү) калыптандырууда ата-эненин синхрондуулугуна жетишүү.

Күтүлүүчү натыйжалар:

ата-энелер:

- ден соолукка баалуу мамилени калыптандырышат;
- ез ден соолугун натыйжалуу сактоого түрткү кылган эстеткич менен таанышышат;
- ез балдарында турмуштук кендүмдерүн (сынчыл ой жүгүртүү, таанып билүү, башка адамдар менен ез ара аракеттенүү) калыптандырышат.

Колдонула турган материалдар: проектор, маркерлер, ватман кагазы (флипчарттар), А4 форматындагы кагаз, ата-энелер чогулушунун темасы боюнча колдонуу үчүн таркатма материалдар, видеороликтер, компьютер, интерактивдүү такта, скотч, кайчы, стикерлер, түстүү кагаз, тема боюнча балдар китептери.

Методика: Инсанга багытталган «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү енүктүрүү» методикасы.

Убакыт: 40 мүнет

Чогулушка алдын ала даярдоо:

1. Ата-энелер үчүн «Баланы езүнүн ден соолугу женүнде кам керүүге кантип жардам берүү керек?» аттуу эстеткич даярдоо.
2. «Биринчи байлык - ден соолук» темасы боюнча мультимедиялык презентация даярдоо.
3. Ата-энелер чогулушу ете турган жайдын жасалгасы.
4. Ата-энелер үчүн кергезменү жасалгалоо: фотосүреттер, чиймелер, сүреттер ж.б.
5. «Биринчи байлык – ден соолук» темасы боюнча балдар керкем адабияты.

I. ЧАКЫРУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	ТАРБИЯЧЫНЫН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	АТА-ЭНЕНИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
1-кадам. 1 мүнет	Саламатсыздарбы, кымбаттуу ата -энелер. Бүгүн биздин интерактивдүү деп аталган чогулуш балдарыбыздын ден соолугуна жана гигиенасына арналат. **Темасы: «Биринчи байлык-ден соолук».**	Ата-энелер тарбиячынын презентациясын угушат.
2-кадам. 3 мүнет	Тарбиячы ата-энелер чогулушун еткерүүнүн методикасына токтолуп, алардын ишинин негизги эрежелери менен тааныштырат, чогулуш тууралуу маалымат берет: А) интерактивдүү, б.а. алар активдүү позицияда болушат жана ез ара аракеттенүүде иштешет; Б) кейгейдү чечүүгe ата -энелердин езүлерү катышышат; В) презентацияларды даярдашат, эл алдында чыгып сүйлешет жана талкууга катышышат.	Ата-энелер тарбиячынын презентациясын угушат, суроолор пайда болсо, талкуулашат.
3-кадам. 4 мүнет	**Тарбиячынын сөзү**: Кымбаттуу ата-энелер, азыр силерге чакан анкета таратылат. Силер 4 мүнеттүн ичинде анкетанын суроосуна жооп бересиңер. **1-тиркеме. Ата-энелер үчүн анкета**	Ата-энелер таратылган анкетанын суроолоруна жооп беришет.
4-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы анкетанын ар бир суроосу боюнча талкуу еткерет, ар бир ата-эненин оюн айтуусуна кенүл бурат.	Ата-энелер талкууга активдүү катышышат.
5-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы ата-энелерди 5 кичи топко белет, ар бир топ үчүн алдын ала даярдалган «Баланы езүнүн ден соолугу женүнде кам керүүге кантип жардам берүү керек?» эстеткичи менен эки белүктүү күнделүктү таратат. Ар бир топ эстеткичтеги 2 эреже менен теменкү тапшырманын үстүнен иштейт– ез оюн жазуу, комментарий берүү. **2-тиркеме. Ата-энелер үчүн эстеткич «Баланы өзүнүн ден соолугу жөнүндө кам көрүүгө кантип жардам берүү керек?»**	Ата-энелер кичи топтордо иштешет, ал эми тарбиячы алардын иштеесүне байкоо жүргүзет.
6-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы ата-энелердин презентациясын сурап, талкуу еткерет, презентациядан кийин езүнүн кыскача пикирин айтат.	Ата-энелер ойлорун, комментарийлерин презентация кылышат.

I. ТҮШҮНҮҮ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	ТАРБИЯЧЫНЫН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	АТА-ЭНЕЛЕРДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
7-кадам. 7 мүнет	Тарбиячы ата-энелерди презентация керүү үчүн ыңгайлуу отурууга физикалык чейрөнү езгертет жана «БИРИНЧИ БАЙЛЫК ДЕН СООЛУК» деген презентацияны[14] сунуштайт.	Ата-энелер тарбиячынын презентациясы менен таанышышат. Суроолорду беришет, талкууга катышышат.

III. ОЙЛОНУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	ТАРБИЯЧЫНЫН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	АТА-ЭНЕЛЕРДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
8-кадам. 4 мүнет	Тарбиячы ата-энелерди видеотасма керүү үчүн ыңгайлуу отурууга физикалык чейрөнү езгертет жана теменкү шилтеме боюнча 4 мүнеттүк видеотасманы керүүнү сунуштайт: https://youtu.be/7PNG95cf5wI	Ата-энелер видеотасманы керүшет.
9-кадам. 3 мүнет	Видеотасманы керүп бүткенден кийин, тарбиячы ата-энелерге теменкү сүйлемдү толуктоого берет: **«Мен үчүн №... кеңеш маанилүү болду. Анткени...»**	Ата-энелер сүйлемдү ез алдынча толукташат, каалоочулар окуп беришсе болот.
10-кадам. 2 мүнет	Тарбиячы интерактивдүү чогулушка активдүү катышкандарына ата-энелерге ыраазычылыгын билдирет, кайтарым байланыш үчүн анкета таратат. **3-тиркеме. Кайтарым байланыш анкетасы**	Ата-энелер кайтарым байланыш анкетасын толтурушат.

1-тиркеме

АТА-ЭНЕЛЕР ҮЧҮН АНКЕТА

1. Үй-бүле мүчелерү ден соолукта болуш үчүн кандай эрежелерди колдонушат?
2. Үй-бүледе ден соолукка зыян келтирген жаман адаттарды жок кылыш үчүн эмне кылышат?
3. Үй-бүле мүчелерү жеке гигиенанын маанилүүлүгүн билишеби? Мисал келтиргиле.
4. Үй-бүледе спорт менен машыгууга кеңүл бурабы?
5. Үй-бүледе туура тамактанууга кеңүл бурушабы?

2-тиркеме

АТА-ЭНЕЛЕР ҮЧҮН ЭСТЕТКИЧ
«Баланы өзүнүн ден соолугу жөнүндө кам көрүүгө кантип жардам берүү керек?»

1. Балаңыздын ден соолугун сактоого активдүү катышууга аракет кылыңыз. Ооруп калбаш үчүн эмне кылыш керек экенин ага эле айтып койбостон, жеке гигиена эрежелерин сактоону үйретүңүз, эртең мененки кенүгүүлердү аткаруунун ден соолукка тийгизген пайдасын керсетүңүз.
2. Балаңызга дененин, шейшептердин, кийимдердин, үйдүн тазалыгына карата гигиеналык талаптарды так сактоого үйретүңүз.
3. Балаңызга ез күнүн пландаштырууга, жумуш менен эс алууну алмаштыруу менен, күн тартибин сактоону үйретүңүз.
4. Балаңызга ден соолугун езү кеземелдее кендүмдерүне ээ болууга,езгече дене тарбиялык кенүгүүлердү аткарууда жардам бериңиз.
5. Балаңызга табигый ден соолук факторлорун - күн, аба жана сууну туура колдонууга үйретүңүз. Баланын денесин чыңдоо адатын тарбиялаңыз.
6. Кыймылда жашоо экенин унутпаңыз. Балаңыз менен дене тарбия, спорт менен машыгыңыз, кебүреек сейилдеңиз, таза абада ойноңуз.
7. Балаңызга туура тамактанууну уюштуруңуз жана тамактануу тартибин сактоого позитивдүү мамилени тарбиялаңыз, ден соолук үчүн кайсы тамактар пайдалуу, кайсылары зыяндуу экенин талдап, колдонууга үйретүңүз.
8. Балаңызга жугуштуу ооруларды алдын алуунун женекей эрежелерин үйретүңүз: жетелгендерден жана чүчкүргендерден алыс болуу; чоочун идиштерди, башка биреенүн бет аарчысы колдонбоо; башка балдардын баш кийимдерин жана бут кийимдерин кийбее; жетелгенде жана чүчкүргенде башкаларга жуктурбоо үчүн оозун жабуу.
9. Балаңызды үйде, кечеде, эс алууда коопсуз жүрүм-турум эрежелери менен тааныштырыңыз жана емүр үчүн коркунуч туудурган жагдайлардан качуу үчүн бул эрежелерди сактоону үйретүңүз.
10. Балаңыздын жаш курактык жана жеке езгечелүктерүн эске алуу менен кантип ден соолугун чыңдоо керектиги женүнде илимий-популярдуу адабияттарды окуңуз.

3-тиркеме

Кайтарым байланыш анкетасы

Мөөнөтү: _____

Өткөрүү орду: _____

1. Чогулушта эмне маанилүү болду? _____

_____

2. Кандай суроолор пайда болду? _____

_____

3. Кандай сунуштар жана каалоолор бар? _____

_____

2-ИНТЕРАКТИВДҮҮ АТА-ЭНЕЛЕР ЧОГУЛУШУ
ТЕМА: «ЭШИГИН КӨРҮП, ТӨРҮНӨ ӨТ»

Максаты: мектепке чейинки курактагы балдардын гигиена тармагында турмуштук кендүмдерүн калыптандыруу, позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумун жогорулатуу боюнча ата- энелердин биргелешкен ишмердүүлүгүн уюштуруу.

Милдеттер:

1. Ата-энелерди сапаттуу билим берүүгө жана балдардын коопсуздугуна ебелгө түзген мектепке чейинки билим берүүнүн физикалык чейресү менен тааныштыруу.
2. Балдардын турмуштук кендүмдерүн (таанып билүү, чечимдерди кабыл алуу, сынчыл ой жүгүртүү, чыгармачыл ой жүгүртүү) калыптандырууда ата-эненин синхрондуулугуна жетишүү.

Күтүлүүчү натыйжалар:

ата-энелер:

- сапаттуу билим берүүгө жана балдардын коопсуздугуна ебелге түзген мектепкө чейинки билим берүүнүн физикалык чейресү менен таанышышат;
- ез балдарында турмуштук кендүмдердү калыптандырышат (таанып билүү, чечимдерди кабыл алуу, сынчыл ой жүгүртүү, чыгармачыл ой жүгүртүү).

Колдоно турган материалдар: проектор, маркерлер, ватман кагазы (флипчарттар), А4 форматындагы кагаз, ата-энелер чогулушу темасы боюнча колдонуу үчүн таркатма материалдар, видеороликтер, компьютер, интерактивдүү такта, скотч, кайчы, стикерлер, түстүү кагаздар, фотосүреттер.

Методика: Инсанга багытталган «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү енүктүрүү» методикасы.

Убакыт: 40 мүнет.

Чогулушка алдын ала даярдоо:

1. «Эшигин керүп терүне ет»темасы боюнча мультимедиялык презентация даярдоо.
2. Ата-энелер чогулушу ете турган жайдын жасалгасы.
3. Ата-энелер үчүн кергезменү жасалгалоо: фотосүреттер, чиймелер, сүреттер ж.б.
4. «Эшигин керүп терүне ет» темасы боюнча балдар керкем адабияты.

I. ЧАКЫРУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	ТАРБИЯЧЫНЫН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	АТА-ЭНЕЛЕРДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
1-кадам. 1 мүнет	Саламатсыздарбы, кымбаттуу ата-энелер! Бүгүнкү интерактивдүү чогулуш балдарыбыздын билимине жана коопсуздугуна арналат. **Темасы: «ЭШИГИН КӨРҮП ТӨРҮНӨ ӨТ»**	Ата-энелер тарбиячынын презентациясын угуп отурушат.

2-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы ата-энелер чогулушун еткерүү методикасына токтолуп, алардын ишинин негизги эрежелери менен тааныштырып, алдыда боло турган иштер тууралуу маалымат берип, ата-энелерди бала бакчанын короосуна саякатка чакырат.	Ата-энелер тарбиячынын презентациясын угуп отурушат, суроолор, тактоолор болсо беришет, айтышат.
3-кадам. 7 мүнет	Тарбиячы ата-энелерди бала бакчанын короосуна алып чыгат, аларды тегерете тургузуп, 4 кичи топко белет, А4 барагында даярдалган Т-схемасын таратат жана теменкүдей тапшырма берет: Бала бакчанын айланасын чогуу карап чыккыла жана таратылган баракты толтургула. Бала бакчанын айланасын баарын байкап чыккандан кийин, топко келип бирге талкуулайбыз. **1-тиркеме. Т-схема**	Ата-энелер кичи топто иштешет, тарбиячы байкоо жүргүзет, суроолору пайда болгон топторго жардам берет.
4-кадам. 7 мүнет	Топко келген учурда тарбиячы ата-энелер жазылган ойлорун топтоп алуусуна убакыт берет жана физикалык чейренүн сапаттуу билим алууга жана коопсуздукка тийгизген таасирине кенүлдү буруу менен, презентацияны еткерет.	Ата-энелер презентацияга кеңүл бурушат, суроо-жоопко активдүү катышышат.
5-кадам. 3 мүнет	Тарбиячы ата-энелерге интерактивдүү чогулуштун темасы боюнча ез пикирлерин айтуу, аларда кандай ассоциациялар пайда болгону менен белүшүү тапшырмасын берет.	Топтон бир катышуучунун оюн угушат.
6-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы ата-энелерди презентацияны керүү үчүн ыңгайлуу отурууга физикалык чейренү езгертет жана **«Эшигин көрүп, төрүнө өт»**[15] презентациясын сунуштайт, талкуу еткерет.	Катышуучулар презентациянын талкуусуна активдүү катышышат.

II. ТҮШҮНҮҮ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	ТАРБИЯЧЫНЫН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	АТА-ЭНЕЛЕРДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
7-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы ата-энелердин кеңүлүн топтун дубалдарында илинген 7 фотосүреттерге бурат жана теменкү тапшырманы берет: 1) Өзүңерге жаккан мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын физикалык чейресүн тандагыла. 2) Канча ата-эне фотосүреттүн жанына чогулса, ушул топ менен иштеп, эмне үчүн жакканына 3 далил таап, билдирүү-презентация даярдап, айтып бергиле. **2-тиркеме. Фотосүрөттөр**	Ата-энелер фотосүреттердү карап тандашат жана ез билдирүү-презентацияларын даярдашат.

III. ОЙЛОНУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	ТАРБИЯЧЫНЫН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	АТА-ЭНЕЛЕРДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
8-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы ата-энелердин презентациясын угат, «Эшигин керүп-терүне ет» макалы менен фотосүреттердү байланыштырууну сунуштайт, талкуу еткерет, кыскача пикирин айтат.	Ата-энелер ез жоопторунун презентацияларын сунушташат, талкууга катышышат.
9-кадам. 2 мүнет	Тарбиячы интерактивдүү чогулушка активдүү катышкандарына ата-энелерге ыраазычылыгын билдирет, кайтарым байланыш үчүн анкета таратат. **3-тиркеме. Кайтарым байланыш анкетасы**	Ата-энелер кайтарым байланыш анкетасын толтурушат.

1-тиркеме

Т-схема

Бала бакчанын тышкы чөйрөсүнүн оң жактары	Бала бакчанын тышкы чөйрөсүнүн терс жактары

2-тиркеме

Фотосүрөттөр

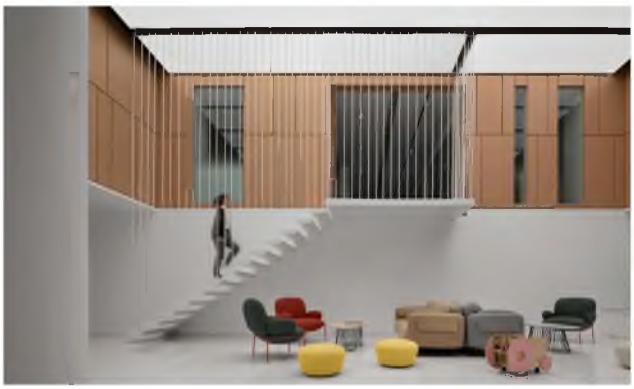

3-тиркеме

Кайтарым байланыш анкетасы

Мөөнөтү: _____

Өткөрүү орду: _____

1. Чогулушта эмне маанилүү болду? _____

_____

2. Кандай суроолор пайда болду? _____

_____

3. Кандай сунуштар жана каалоолор бар? _____

_____

3-ИНТЕРАКТИВДҮҮ АТА-ЭНЕЛЕР ЧОГУЛУШУ ТЕМА: «ТАЗАЛЫК ӨМҮРГӨ ГҮЛ АЗЫК»

Максаты: мектепке чейинки курактагы балдардын гигиена тармагында турмуштук кендүмдерүн калыптандыруу, позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумун жогорулатуу боюнча ата-энелердин биргелешкен ишмердүүлүгүн уюштуруу.

Милдеттер:

1. «Тазалык емүрге гүл азык» темасы боюнча негизги түшүнүктөрдү аныктап, талдап, жыйынтык чыгаруу.
2. Гигиена женүнде ез эрежелерин иштеп чыгууга түрткү болуу.
3. Балдардын турмуштук кендүмдерүн (таанып билүү, чечимдерди кабыл алуу, сынчыл ой жүгүртүү) калыптандырууда ата-эненин синхрондуулугуна жетишүү.

Күтүлүүчү натыйжалар:

ата-энелер:

- «Тазалык емүрге гүл азык» темасы боюнча негизги түшүнүктөрдү аныкташат талдашат, жыйынтык чыгарышат;
- гигиена женүнде ез эрежелерин иштеп чыгышат;
- балдардын турмуштук кендүмдерүн (таанып билүү, чечимдерди кабыл алуу, сынчыл ой жүгүртүү) калыптандырышат.

Колдоно турган материалдар: проектор, маркерлер, ватман кагазы (флипчарттар), А4 форматындагы кагаз, ата-энелер чогулушу темасы боюнча колдонуу үчүн таркатма материалдар, видеороликтер, компьютер, интерактивдүү такта, скотч, кайчы, стикерлер, түстүү кагаздар, фотосүреттер.

Методика: Инсанга багытталган «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү енүктүрүү» методикасы.

Убакыт: 40 мүнет

Чогулушка алдын ала даярдоо:

1. «Тазалык емүрге гүл азык» темасы боюнча мультимедиялык презентация даярдоо.
2. Ата-энелер чогулушу ете турган жайдын жасалгасы.

3. Ата-энелер үчүн кергезменү жасалгалоо: фотосүреттер, чиймелер, сүреттер ж.б.
4. «Тазалык емүрге гүл азык» темасы боюнча балдар керкем адабияты.

I. ЧАКЫРУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	ТАРБИЯЧЫНЫН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	АТА-ЭНЕЛЕРДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
1-кадам. 1 мүнет	Саламатсыздарбы, кымбаттуу ата -энелер! Бүгүнкү интерактивдүү чогулуштун темасы **«Тазалык өмүргө гүл азык».**	Ата-энелер тарбиячынын презентациясын угуп отурушат.
2-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы ата-энелер чогулушун еткерүү методикасына токтолуп, алардын ишинин негизги эрежелери менен таанышпырып, алдыда боло турган иштер тууралуу маалымат берет.	Ата-энелер тарбиячынын презентациясын угуп отурушат, суроолор, тактоолор болсо беришет, айтышат.
3-кадам 5 мүнет	Тарбиячы ата-энелерди терт кичи топко белет жана ар бир топко езүнүн суроосун берет: **1-топ.** Тазалык деген эмне? **2-топ.** Гулазык деген эмне? **3-топ.** Таза жүрүү эмнеден башталат? **4-топ.** Үй, мектеп, айыл (шаар) таза болуш үчүн силер эмне кылышыңар керек?	Ар бир топ езүнүн суроосуна жооп даярдайт.
4-кадам 4 мүнет	Тарбиячы ар бир топтун жообун угат, талкуу еткерет.	Ата-энелер езүлерүнүн жоопторун презентациялашат, суроолорду беришет, талкууга катышышат.

II. ТҮШҮНҮҮ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	МУГАЛИМДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	ОКУУЧУНУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
5-кадам. 7 мүнет	Тарбиячы ата-энелерди презентацияны керүү үчүн ыңгайлуу отурууга физикалык чейрену езгертет жана **«Тазалык өмүргө гүл азык»**[16] аттуу презентациясын жана талкуусун сунуштайт. **1-тиркеме.** Презентацияга кошумча маалымат	Ата-энелер тарбиячынын презентациясына кенүл буруп, талкууга активдүү катышышат.

6-кадам. 7 мүнет	Тарбиячы ата-энелерди видеотасма керүү үчүн ыңгайлуу отурууга физикалык чейрөнү өзгертет жана шилтемелер боюнча документалдык тасмаларды[17] ачып, керүүнү сунуштайт: **1-топ:** «Бой с пандемией: чистая правда!»: https://youtu.be/1ne86d4BMDI **2-топ:** «Советская гигиена» https://youtu.be/O_Mf2ia4p_A **3-топ:** «Гигиена»: https://fs.net-film.ru/fs69076.mp4 **4-топ:** «Невидимая власть микробов» https://youtu.be/AW_8DGZI4mA	Ата-энелер шилтеме боюнча 7 мүнеттүн ичинде тасмаларды керүшет.
7-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы ата-энелерге А4 барагын таратат жана тапшырма берет:ар бир топ тасмаларды кергенден кийин тазалык, гигиена боюнча 3 эреже түзүшү керек жана А4 барагына жазуусу керектигин эскертет.	Ата-энелер кичи топтордо иштешет жана эреже түзүшет.

III. ОЙЛОНУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	ТАРБИЯЧЫНЫН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	АТА-ЭНЕЛЕРДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
8-кадам 5 мүнет	Тарбиячы ата-энелердин презентациясын угат, талкуу еткерет.	Ата-энелер түзген эрежелерин презентациялашат.
9-кадам. 2 мүнет	Тарбиячы интерактивдүү чогулушка активдүү катышкандарына ата-энелерге ыраазычылыгын билдирет, кайтарым байланыш үчүн анкета таратат. **№2-тиркеме. Кайтарым байланыш анкетасы**	Ата-энелер кайтарым байланыш анкетасын толтурушат.

1-тиркеме

Гулазык деген эмне

(тарбиячынын презентациясына кошумча материал)

Гулазык – кубаты мол, узакка сакталган, ичкенге жарым-жартылай даяр кылып жасалган азык. Таразалай келгенде байыркы башаттын акылынан жаралган, эчен кылымдык мол тажрыйбанын табият менен шайкештигинин, ар нерсенин кадыр-баасын, сын-сыпатын терең билгендиктин түшүмү.

Жоокерчилик заманда жортуулга чыккан, жүрүшке аттанган ар эрендин жан баштыгында гулазыктын бир нече түрү камдалган. Керек жерде жан казандагы кайнап жаткан сууга салып жиберип, курсагын тойгузуп, кубатын толтуруп, дымагын тирилтип, аны даярдаган асыл жарына, энесине же эже-карындашына батасын берген.

Демек, гүлазык адамга күч-кубат берген. Ал эми адам жашоосунда тазалык деген «ден соолук үчүн, ооруп кыйналбас үчүн, узак жашап, емүр сүрүш үчүн, гүл азык болуп эсептелет экен».

Даярдагандар: Бекташова Бактыгүл
Жусупова Жаныл
Анапия Курманалиев атындагы
№2-бала бакчасы Ат-Башы району

2-тиркеме

Кайтарым байланыш анкетасы

Мөөнөтү: _____

Өткөрүү орду: _____

1. Чогулушта эмне маанилүү болду? _____

_____

2. Кандай суроолор пайда болду? _____

_____

3. Кандай сунуштар жана каалоолор бар? _____

_____

4-ИНТЕРАКТИВДҮҮ АТА-ЭНЕЛЕР ЧОГУЛУШУ

ТЕМА: «СУУ – ӨМҮРДҮН БУЛАГЫ»

Максаты: мектепке чейинки курактагы балдардын гигиена тармагында турмуштук кендүмдерүн калыптандыруу, позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумун жогорулатуу боюнча ата-энелердин биргелешкен ишмердүүлүгүн уюштуруу.

Милдеттер:

1. Суу кимге жана эмне үчүн керек экендиги женүнде чыгармачылык иштерди аткарууга шарт түзүү.
2. Дүйне жүзү боюнча суунун келемүн аныктоо боюнча кенүгүүлердү аткарууну уюштуруу.
3. Практикалык иштер аркылуу сууну үнемдеенүн пайдасы женүнде жыйынтык чыгарууга жардам берүү.
4. Балдардын турмуштук кендүмдерүн (таанып билүү, башкалар менен ез ара аракеттенүү, езүн таануу) калыптандырууда ата-эненин синхрондуулугуна жетишүү.

Күтүлүүчү натыйжалар:

ата-энелер:

1. суу кимге жана эмне үчүн керек экендиги женүнде чыгармачылык иштерди аткарышат;
2. практикалык кенүгүү аркылуу дүйнедегү суунун санын аныкташат;
3. практикалык кенүгүү аркылуу алар сууну үнемдеенүн пайдалуулугу женүнде жыйынтык чыгарышат;
4. турмуштук кендүмдерүн (таанып билүү, башкалар менен ез ара аракеттенүү, езүн-езү таануу) калыптандырышат.

Колдонула турган материалдар: Проектор/компьютер, ватман/флипчарт/ак доска; А4 форматындагы кагаз маркерлери, ата-энелер чогулушунун темасы боюнча колдонуу үчүн таркатма материалдар, видео, тасма, кайчы, стикерлер, түстүү кагаздар, фотосүреттер.

Методика: Инсанга багытталган «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү енүктүрүү» методикасы.

Убакыт: 40 мүнет.

Чогулушка алдын ала даярдоо:

1. «Суу - емүрдүн булагы» деген темада маалыматтык текстти жана мультимедиялык презентацияны даярдоо.
2. Ата-энелер чогулушу ете турган жайдын жасалгасы.
3. Ата-энелер үчүн кергезменү жасалгалоо: фотосүреттер, чиймелер, сүреттер ж.б.
4. «Суу - емүрдүн булагы» деген темада балдар үчүн керкем адабияттар.

I. ЧАКЫРУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	ТАРБИЯЧЫНЫН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	АТА-ЭНЕНИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
1-кадам. 1 мүнет	Саламатсыздарбы, кымбаттуу ата-энелер! Биздин кезектеги интерактивдүү чогулушубуз «**Суу- өмүрдүн булагы»** темасына арналат.	Ата-энелер тарбиячынын презентациясын угуп отурушат.
2-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы ата-энелер чогулушун еткерүү методикасына токтолуп, алардын ишинин негизги эрежелери менен тааныштырып, алдыда боло турган иштер тууралуу маалымат берет.	Ата-энелер тарбиячынын презентациясын угуп отурушат, суроолор, тактоолор болсо беришет, айтышат.
3-кадам. 5 мүнет	Ата-энелер экиден болуп иштешет. Аларга тарбиячы А4 барагын жана эки карточканы таратат. **1-карточка.** Суу кимге керек? **2-карточка.** Суу эмнеге керек? Алардын милдети – сүреттердү карап, суроого жооп берүү менен аңгеме жазуу. **1-тиркеме. Карточкалар.**	Ата-энелер жуптарда иштешет, аңгеме жазышат.
4-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы каалоочулардын презентациясын угат, талкуу еткерет. Тарбиячы кайсы жуп аңгемесин окубай калса, калган катышуучулар таанышуу үчүн барактарын чогултуп, дубалга илет, сабактын аягында «Галерея боюнча тур» еткерүүгө даярдайт. **2-тиркеме. «Галерея боюнча тур» ыкмасы**	Каалоочу катышуучу ата-энелер езүлерүнүн жазган аңгемелерин окуп беришет жана талкууга катышышат.

II. ТҮШҮНҮҮ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	ТАРБИЯЧЫНЫН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	АТА-ЭНЕНИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
5-кадам. 7 мүнет	Тарбиячы ата-энелерди терт кичи топко белет. Ар бир топко тексттерди таратат. Ата- энелер текстти ИНСЕРТ методу менен, башкача айтканда теменкү белгилерди коюп окушу керек: (V) – бул маалымат менен үчүн тааныш (+) – бул маалымат мен үчүн жаңы (?) – менде суроо бар, мен кенен билгим келет (!) – бул маалымат мен үчүн маанилүү болду. **3-тиркеме. ИНСЕРТ методу** **4-тиркеме. «Суу – өмүрдүн булагы» текстти**	Ата-энелер 4-тиркемени алышат, тарбиячы презентацияда керсеткен белгилер менен тексттерди окушат, кичи топтордо презентация даярдашат.
6-кадам. 5 мүнет	Ата-энелер тексттерди окуп бүткенден кийин, тарбиячы алардын презентациясына кенүл бурат жана ИНСЕРТ методунун кийинки кадамы, ар бир белги боюнча ирети менен талкуулоо жүргүзет. Тарбиячыдан ИНСЕРТ методунун аткарылышынын кадамдары менен дыкат таанышып, туура колдонулушу күтүлет.	Ата-энелер тарбиячынын нускамаларын, аткарышып суроолоруна жооп беришип, талкууга активдүү катышышат.

III. ОЙЛОНУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	ТАРБИЯЧЫНЫН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	АТА-ЭНЕНИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
7-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы ата-энелерди кичи 4 топторго белет жана теменкү эки тапшырманы берет: 1. Чек-баракчадагы суроолорго жооп берүү жана теменкү шилтемени ачып текшерүү https://www.mos.ru/saving-water/ **5-тиркеме.** 2. Практикалык иштен кийин №6-тиркемедеги «Сууну сактоо эрежелери» маалыматын окуп, «3 эреже кошуу/алып салуу» кенүгүүсүн аткаруу. **6-тиркеме.**	Ата-энелер тарбиячынын нускамасы боюнча 5, 6-тиркемелери менен иштешет.

8-кадам 5 мүнет	Тарбиячы ата-энелер менен бирдикте 1-тапшырманы аткарат, жыйынтыгын чыгарат, 2-тапшырманын презентациясын талкуулашат.	Ата-энелер ирети менен эки тапшырманы аткаруунун жыйынтыгын презентациялашат.
9-кадам. 3 мүнет	Тарбиячы интерактивдүү чогулушка активдүү катышкандарына ата-энелерге ыраазычылыгын билдирет, кайтарым байланыш үчүн анкета таратат. **7-тиркеме. Кайтарым байланыш анкетасы**	Ата-энелер кайтарым байланыш анкетасын толтурушат.

СУУ КИМГЕ КЕРЕК?

СУУ ЭМНЕГЕ КЕРЕК?

2-тиркеме

«Галерея боюнча тур»[18]

Жазуу иштерин басып чыгаруунун ыкмасы. Тыкан кайра жазылган иштер, класстын дубалында илинет. Кийинки жумуш үчүн езүнче убакыт белүнет: бардыгы класс боюу басып жүрүшет, бири-биринин иштерин окушат жана бош орундарында же эсселер менен жанында жайгаштырылган езүнче кагаздын барагына пикирлерди жазышат. Иштин артыкчылыгын белгилее керек, ал эми күмен саноолорду суроо түрүнде жазуу керек.

3-тиркеме

Натыйжалуу окуу жана ой жүгүртүү үчүн белгилердин интерактивдүү системасы (ИНСЕРТ)[19]

Маалымат менен иштее методу, натыйжалуу ойлонуу жана окууга жардам берген маркировкалоо ыкмасы. Текст менен диалог түзүү ыкмасы жана маалыматты түшүнүү жана багыт алуу каражаты.

1. Тема боюнча билимдерди актуалдаштыруу.
2. Текстти белгилери менен окуу: (V) – бул маалымат менен үчүн тааныш; (+) – бул маалымат мен үчүн жаңы; (?) – менде суроо бар, мен кенен билгим келет; (!) – бул маалымат мен үчүн маанилүү болду.
3. Ойлонуу (рефлексия) – окуганды койгон белгилерге таянуу менен, жуптарда, андан соң топто талкуулоо. Топто талкуулоо «белгиден белгиге» жүрет; белгиленген маалымат ирети менен сунушталынат: билгенден баштап – түшүнүксүзге.
4. Жыйынтыгында таблица түзүлет же текст боюнча башка резюме (кыскача пикир) жазылат.

4-тиркеме

«СУУ-ӨМҮРДҮН БУЛАГЫ»

1-топ. Суунун кандай касиеттери бар?

Суу жердеги негизги ресурстардын бири. Жер бетинде суусуз жашоо мүмкүн эмес. «Суу-емүрдүн булагы». Суу бардык жандыктарга – жаныбарларга, канаттууларга, есүмдүктерге жана ал тургай микроорганизмдерге керек. Суюк абалда суу түзсүз жана жыты жок, ал тунук жана куюлат. Суу кеп нерселерди эритет. Суу эриткич. Ичүү, тамак жасоо жана жеке гигиена үчүн жетиштүү келемде суу керек. Мисалы: ит тамаксыз 100 күнге чейин жашайт, ал эми суусуз 10 күнден ашпайт. Адам тамак-ашсыз бир айдан ашык, ал эми суусуз бир нече күн жашай алат. Өсүмдүктер куурап, суусуз елет. Таштарда, тамактарда, бардык тирүү организмдерде суу бар. Адам 80% суудан турат жана күн сайын эки литрге жакын суюктукту чай, кофе, сүт, шире түрүнде ичет. Адам күн сайын санитардык-гигиеналык эрежелерди аткарат. Кир жуу, пол, терезелерди тазалоо, есүмдүктердү сугаруу ж.б.у.с. жумуштарды аткарат.

Сууну жаратылышта 3 абалда кезиктиребиз.

- Суу – суюк, куюлат, тунук.

---

18 Методдун баяндалышы И.Низовскаянын «Сын ой жүгүртүүнү өстүрө турган окуу жана жазуу» программасынын сөздүгү китебинен алынды. -Бишкек, 2003.63-б..

19 Методдун баяндалышы И.Низовскаянын «Сын ой жүгүртүүнү өстүрө турган окуу жана жазуу» программасынын сөздүгү китебинен алынды. -Бишкек, 2003.63-б.

- Суу – катуу, кар жана муз.
- Суу –газ абалында – буу түрүнде.

2-топ. Суу эмнеге пайдаланылат?

Биз денебиздеги тамак-аш аркылуу керектүү сандагы сууну камсыз кыла алабыз. Суу биздин денебиздин үчтен эки белүгүн түзет. Суу үйлердү, коомдук имараттарды, кечелердү тазалыкта кармоо үчүн да керек.

Суу жолдору аркылуу адамдар кайыктарда, теплоходдордо сүзүшет. Азык-түлүктердү жана машиналарды ташышат, карагай агызышат. Суу электр тогун иштеп чыгуучу машиналарды кыймылга келтирет. Суу түтүктер аркылуу жылуулук алып барат. Адамдар жашаган жана иштеген үйлердү жылытат. Ысытылган суу теплицаларда естүрүлген есүмдүктерге жылуулук берет. Суу темир жол менен автомобилдерди, транспортторду иштетиш үчүн да керек. Өнер жайынын бир да тармагы суусуз иштей албайт. Фабрикалар менен заводдордо, суу боекторду эритиш үчүн, кагаз, самын чыгарыш үчүн, нан бышырыш үчүн керек.

3-топ. Кыргызстандын суу запасы кандай?

Баарыбызга белгилүү болгондой жердин терттен үч белүгү суу. Анын ичинен тузсузу 2,5 пайызды түзет. Ал эми Кыргызстанды ала турган болсок, анын суу запасы жер үстүндегү жана жер астындагы суулардан турат. Суу булак болуп жердин алдынан чыгат. Тоо башындагы меңгүлерден агып келет да, езен сууларды пайда кылат. Өзен суулар бири-бирине кошулуп отуруп, чоңоюп дарыяга айланат. Дарыя келге, деңиздерге агып барат. Ала-Тоонун чокусундагы меңгүлер суунун тоңгон абалы. Ал муз менен кар ээрисе сууга айланат. Меңгү ар дайым ээрип, салаа-салаа суулар ылдый агып турат. Бирок, меңгүлер ээрип түгенүп калбайт. Түбелүк муз болуп Ала-Тоонун чокусунда турат. Ала-Тоонун чокусундагы муздар ээрип суу болуп агып, биз пайдаланып жаткан, тоодон агып келген суу, «Аккан суу» деп аталат. «Ала-Тоодон аккан суу, Жан-жаныбарларды баккан суу»-деп улуу акын Жеңижок ырдаган.

4-топ. Суунун ден соолукка тийгизген таасири кандай?

Сууну дайыма ичүү ден соолукка жакшы таасирин тийгизет жана организмдин бардык системаларынын нормалдуу иштеши үчүн абдан маанилүү:

- тамактын сиңишин жакшыртат;
- дененин температурасы жана кан айлануу женге салынат;
- клеткаларды азык заттар жана кычкылтек менен камсыздоо нормалдашат;
- токсиндер жок кылынат.

Ошондой эле муундардын кыймылын жакшыртып, организмдеги ткандарды жана органдарды коргоого жардам берет. Адам күнүне 2-3 литр суу ичиши керек,15 кг дене салмагына 0,5 литр туура келерин эске алганда. Демек, адам канчалык салмактуу болсо, ошончолук организмдин бардык системаларынын нормалдуу иштеши үчүн суу ичиши керек. Мисалы, 75 кг салмактагы адам 2,5 литрден кем эмес, ал эми 90 кг салмактагы адам 3 литрден кем эмес ичиши керек.

Адамдардын сууну керектее керсеткүчү теменкүлерге байланыштуу болот:

1. Дене салмагы (бардыгы женекей, адамдын салмагы канчалык оор болсо, ошончолук кеп суу ичиш керек).

2. Энергетика чыгымдары (спорт менен машыгуу, ошондой эле оор, ысык шарттарда оор жумуштарды жасап жаткан калктын жумушчу табы).

3. Климаттык шарттар (ысык климаты бар елкелерде, ошондой эле сырттагы жогорку температура шарттарында адам тердеп, суюктукту бир топ жоготот, организмдин иштешинде үзгүлтүкке учурабаш үчүн, аны кебейтүү керек).

5-тиркеме

Чек-баракча

Суроолор	Комментарийлер
Эртең менен Сиз ойгондуңуз, уйкудан кийин езүңүздү тазалоого убакыт келди. Тишти жууп жаткан учурда кранды ечүресүзбү?	
Эртең мененки тамакка меме же жашылча бар. Аларды кантип жууйсуз?	
Сизде идиш жуугучту колдонуу мүмкүнчүлүгү бар деп элестетип керүңүзчү. Ага идиш жууганга ишенесизби?	
Кебүбүз идиштерди колубуз менен жууйбуз. Сизге үйде аэраторду колдонуу жагабы?	
Жумуштан чарчап келгенден кийин эмнени тандайсыз:душ же ванна?	

6-тиркеме

Тажрыйбалык иш аяктагандан кийин ата-энелер сууну сактоо эрежелерине сунуштарды киргизишет.

Сууну сактоо эрежелери:

Ашканада

- Идиштерди кол менен жууган учурда суунун жен гана агышына жол бербеңиз. Эгер Сизде кош раковина болсо, бир раковинага жууганга, экинчисине чайкаганга суу толтуруңуз.
- Муздак сууну ичүү үчүн крандагы сууну каалаган температурага жеткенче агыз-бастан, муздаткычка идишке сууну толтуруп коюп коюуңуз.
- Меме-жемиштерди жана жашылчаларды идишке жууңуз. Чайкоо үчүн сууну есүмдүктердү сугарууга колдонсоңуз болот.

Үй чарбасында

- Кир жуугуч жана идиш жуугуч машинаны толук жүктелгенде гана иштетиңиз.
- Ашып кеткен жерлерди үзгүлтүксүз кеземелдеп, аларды мүмкүн болушунча тезирээк оңдоңуз. Бул үчүн, суунун эсебин жана суу эсептегичтердин керсет-күчтерүне байкоо жүргүзүү эң жакшы, анткени алар биринчилерден болуп керек-теенүн кебейүшүн керсетет.
- Сууну ашыкча коротпоо үчүн крандарды пайдалангандан кийин кылдат жана те-гиз жабыңыз.

Ваннада жана дараатканада

- Ваннага караганда душка артыкчылык бериңиз. Ваннада жууганга Сиз 3 эсе кеп сууну сарптайсыз.
- Душ убактысын бир же эки мүнетке кыскартуу менен, Сиз күнүне 12 литрге чейин сууну үнемдей аласыз!
- Тишиңизди, чачыңызды жууган учурда, сакалыңызды кырганда же колуңузду самындап жатканда кранды жабыңыз. Сиз суткасына 40 литрге жакын сууну үнемдей аласыз.

Бакчада

- Эгер Сиз эртең менен эрте же кечинде, температура темен болгон учурда сугарганда, анда бул бууланууудан качууга мүмкүндүк берет.
- Сугаруу үчүн мүмкүн болушунча алдын ала чогултулган жамгырдын суусун пайдаланыңыз.
- Өсүмдүктердүн жалбырактарын эмес, тамырын сугарыңыз. Жалбырактарды сугарганда суу тезирээк бууланат.
- Сугаруу үчүн, мүмкүн болушунча, автоматтык сугаруу системасына караганда сугаруучу кутуга артыкчылык бериңиз.
- Басым кейгейлерүнен алыс болуу үчүн, сууну эң кеп керектее сааттарында (18:00-22:00) есүмдүктердү сугарбаңыз.

7-тиркеме

Кайтарым байланыш анкетасы

Мөөнөтү: _____

Өткөрүү орду: _____

1. Чогулушта эмне маанилүү болду? _____

_____

2. Кандай суроолор пайда болду? _____

_____

3. Кандай сунуштар жана каалоолор бар? _____

_____

5-ИНТЕРАКТИВДҮҮ АТА-ЭНЕЛЕР ЧОГУЛУШУ

ТЕМА: «ТУУРА ТАМАКТАНУУ ЭРЕЖЕЛЕРИ»

Максаты: мектепке чейинки курактагы балдардын гигиена тармагында турмуштук кендүмдерүн калыптандыруу, позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумун жогорулатуу боюнча ата- энелердин биргелешкен ишмердүүлүгүн уюштуруу.

Милдеттери:

- Ата-энелерди туура тамактануу эрежелери менен тааныштыруу.
- Салыштыруу, талдоо жүргүзүү кендүмүн енүктүрүү.
- Балдардын турмуштук кендүмдерүн (таанып билүү, башкалар менен ез ара аракеттенүү, езүн таануу) калыптандырууда ата-эненин синхрондуулугуна жетишүү.

Күтүлүүчү натыйжалар:

Ата-энелер:

- туура тамактануу эрежелери менен таанышышат;
- салыштыруу талдоо жүргүзүү кендүмүн енүктүрүшет;
- турмуштук кендүмдерүн (таанып билүү, ез ара аракеттенүү, сынчыл ой жүгүртүү) калыптандырышат.

Колдоно турган материалдар: проектор, маркерлер, ватман кагазы (флипчарттар), А4 форматындагы кагаз, карточкалар; Азык-түлүктер же ар кандай тамак-аш азыктарынын сүреттерү; «Тамактануу пирамидасы» плакаты; «Туура тамактануунун 15 эрежеси» видеотасмасы. ата-энелер чогулушу темасы боюнча колдонуу үчүн таркатма материалдар, видеороликтер, компьютер, интерактивдүү такта, скотч, кайчы, стикерлер, түстүү кагаздар, фотосүреттер.

Методика: Инсанга багытталган «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү енүктүрүү» методикасы.

Убакыт: 40 мүнет

Чогулушка алдын ала даярдоо:

1. «Туура тамактануу эрежелери» темасы боюнча мультимедиялык презентация даярдоо.
2. Ата-энелер чогулушу ете турган жайдын жасалгасы.
3. Ата-энелер үчүн кергезменү жасалгалоо: фотосүреттер, чиймелер, сүреттер ж.б.
4. «Туура тамактануу эрежелери» темасы боюнча балдар керкем адабияты.

I. ЧАКЫРУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	ТАРБИЯЧЫНЫН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	АТА-ЭНЕНИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
1-кадам. 1 мүнет	Саламатсыздарбы, кымбаттуу ата-энелер! Бүгүнкү интерактивдүү чогулуштун темасы: **«Туура тамактануу эрежелери»**	Ата-энелер тарбиячынын презентациясын угуп отурушат.

2-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы ата-энелер чогулушун еткерүү методикасына токтолуп, алардын ишинин негизги эрежелери менен тааныштырып, алдыда боло турган иштер тууралуу маалымат берет.	Ата-энелер тарбиячынын презентациясын угуп отурушат, суроолор, тактоолор болсо беришет, айтышат.
3-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы ата-энелерге концептуалдык таблица толтурууну сунуштайт: <table><tr><th>Качан?</th><th>Убакыт</th><th>Сиз эмне жедиңиз?</th></tr><tr><td>Эртең менен</td><td></td><td></td></tr><tr><td>Түштө</td><td></td><td></td></tr><tr><td>Түштөн кийин</td><td></td><td></td></tr><tr><td>Кечинде</td><td></td><td></td></tr></table>	Ата-энелер концептуалдык таблица толтурушат.
4-кадам. 5 мүнет	Каалоочулар презентацияларын керсетүшет, тарбиячы талкуу жүргүзет.	Ата-энелер концептуалдык таблицаларын презентациялашат. Талкууга катышышат.
5-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы[19] ата-энелерге А, С, Д, К тамгалары тартылган карточкаларды алууну сунуштайт жана ушул боюнча топторго белет. Ар бир топко тамгасына жараша сүреттердү таратат жана езүнүн концептуалдык картасынан бул витаминдер катышкан тамактар бар же жок экендигин аныктоо тапшырмасын берет.	Ата-энелер кичи топто иштешет, талдоо жүргүзүшет. Презентация кылышат, талкууга катышышат.

II. ТҮШҮНҮҮ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	ТАРБИЯЧЫНЫН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	АТА-ЭНЕЛЕРДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
6-кадам. 3 мүнет	Тарбиячы ата-энелерди видеотасма керүү үчүн ыңгайлуу отурууга физикалык чейрену езгертет жана теменкү шилтеме боюнча https://youtu.be/5kI500Qm0n4 «Туура тамактануунун 15 эрежеси» аттуу видеотасмасынан үзүндү керүүге чакырат.	Ата-энелер видеотасмадан үзүндү керүшет: (2,36 мүнетүнен баштап 5 мүнетке чейин).
7-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы ата-энелерге жазган концептуалдык таблицалары менен видеотасмадан алган маалыматты салыштыруу тапшырмасын берет.	Ата-энелер езүлерүнүн жазгандары менен видеотасмадан алган маалыматтарды салыштырышат, айырмачылыктарды белгилешет.

8-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы катышуучулардын презентацияларын угат, талкуу жүргүзет.	Ата-энелер жазгандарын презентациялашат. Талкууга катышышат.

III. ОЙЛОНУУ БАСКЫЧЫ

КАДАМДАР	ТАРБИЯЧЫНЫН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ	АТА-ЭНЕЛЕРДИН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
9-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы ата-энелерди 4 кичи топко белет, эки тиркеме менен иштеенү сунуштайт: 1) «Тамактануу пирамидасы» плакаты. 2) Кыргыздардын тамактануу салты тексти. Ата-энелердин азыркы милдети – Тамактануу пирамидасын ачыктаган текстти окуп, Венндин диаграммасын колдонуу менен кыргыздардын тамактануу салтын салыштыруу. **1-тиркеме. «Тамактануу пирамидасы» плакаты** **2-тиркеме. Кыргыздардын тамактануу салты тексти** **3-тиркеме. Венндин диаграммасы**	Ата-энелер тиркемелерди алышат, кичи топтордо теменкү кадамдарды аткарышат: **1-кадам:** Ата-энелер берилген маалыматтар менен дыкат таанышышат: 1) «Тамактануу пирамидасы» плакаты 2) Кыргыздардын тамактануу салты тексти. **2-кадам:** Салыштыруу процесси. Венндин диаграммасы менен иштее **3-кадам:** Презентацияга даярдануу.
10-кадам. 7 мүнет	Тарбиячы ата-энелердин презентациясына кенүл бурат жана езүнүн **«Туура тамактануу эрежелери»** темадагы презентациясы менен тааныштырат.	Ата-энелер тарбиячынын суроолоруна жооп беришип, талкууга активдүү катышышат.
11-кадам. 5 мүнет	Тарбиячы 5 интерактивдүү ата-энелер чогулушу женүнде кыскача ез пикирин айтат, ата-энелерге интерактивдүү чогулуштарга активдүү катышкандары үчүн ыраазычылыгын билдирет.	Ата-энелер тарбиячынын угушат, суроо беришет, талкууга катышышат.
12-кадам. 3 мүнет	Тарбиячы кайтарым байланыш үчүн анкета таратат. **4-тиркеме. Кайтарым байланыш анкетасы**	Ата-энелер кайтарым байланыш анкетасын толтурушат

1-тиркеме

ТАМАКТАНУУ ПИРАМИДАСЫ[21]

1992-жылы Гарвард коомдук саламаттыкты сактоо мектебинин адистери америкалык диетолог Уолтер Виллеттин жетекчилиги алдында универсалдуу тамактануу пирамидасын түзүшкөн, ал дүйнө жүзүнө белгилүү болгон. Бул бир нече сегменттерге (бөлүктөргө) бөлүнгөн пирамида. Алардын ар бири азыктардын тигил же бул тобун билдирет – дан, жашылча, эт, сүт, таттуулар. Көрүнүшү боюнча сегмент канчалык чоң болсо, ошончолук көп ушул азыктар рациондо болушу керек. Ошону менен, дени сак тамактануу пирамидасынын жаратуучулары күнүмдүк рациондогу тамак-аштын пайдалуу катнашын ийгиликтүү чагылдырышты.

Дени сак тамактануу пирамидасынын кабаттар боюнча сунуштар

Биринчи кабат – дан эгиндери. Алардын курамында майлар аз, алар организмге керектүү витаминдерди, минералдарды жана клетчаткаларды камсыздайт. Ага буудай данынан жасалган кесме жана нан азыктары кирет. Бул азык-түлүк тобу татаал углеводдордун булагы болуп эсептелет. Нан жана кондитердик азыктар калориясы жогору, бирок азыраак пайдалуу элементтерди камтыгандыктан, аларды колдонууну азайтуу сунушталат – дан боткосун жеген пайдалуураак. Бул топтун азыктары салмак кошот деп эсептелет. Бирок, коркунуч аларда эмес, ушул тамактар үчүн көбүрөөк сандагы майды камтыган кадимки кошулмаларда – бутерброддогу майда, кесме үчүн соуста.

Экинчи кабатта – жашылча-жемиштер. Алар организмди маанилүү витаминдер, минералдар жана клетчатка менен камсыз кылат. Ошондой эле, көбүнчө майлар камтылбайт. Рационго витамин С (цитрус жемиштер, киви, кулпунай) жана А витамини (сабиз, ашкабак, шпинат, капуста, коон) көп камтылган азыктарды киргизүү сунушталат. Мөмө-жемиштерди «закуска үчүн» жесе болот, жаңы жемиштерди мезгилине жараша тандап, ширелерге эмес, бүтүндөй жемиштерге артыкчылык берсе жакшы. Тоңдурулган азыктар да абдан ылайыктуу, кээде алар узак убакыт бою сакталган жаңы тамак-ашка караганда көбүрөөк пайдалуу заттарга ээ болушу мүмкүн. Жашылча-жемиштердин үлүшү төмөнкүдөй бөлүштүрүлөт: 2 порция жемиш (күнүнө 300 г жакын) жана 3 порция жашылча (400-450 г).

Үчүнчү кабат — жаныбарлардан алынган азыктар. Бул сүт жана эт азыктарынын тобу, анын ичине канаттуулар, буурчак, жумуртка жана жаңгактар кирет. Мындай тамак-аш денени маанилүү азыктар, биринчи кезекте белок, кальций, темир жана цинк менен камсыз кылат. Майы аз эттин эң жакшы сортторун – уйдун, торпоктун жана койдун эти тандаңыз. Эттин майсыз бөлүктөрүнө же майсыз уйдун этине артыкчылык бериңиз, балык, айрыкча деңиз балыгы жөнүндө унутпаңыз. Жумуртканын сарысынан баш тартыңыз (аларда холестерин көп) – дарыгерлер жумасына 4 жумуртканын сарысын жегенди сунушташат. Жаңгакты ашыкча жебеңиз – күнжүт же күн карама сыяктуу жаңгактар жана уруктар абдан майлуу. Сүт азыктары да белоктун жакшы булагы болуп саналат. Мындан тышкары, аларда кальций жана А жана D витаминдер көп. Бул аз майлуу же майсыз сүт азыктарына артыкчылык берүү сунушталат.

Пирамиданын акыркы кабаты – майлар жана таттуулар. Өзүңүздү жана жакындарыңызды бул азыктарды мүмкүн болушунча аз колдонууга көнүктүрүү сунушталат. Алардын көбү калориясы жогору болгондуктан, организмди кант, май жана калориядан башка эч кандай азык менен камсыз кылбайт.

Туура тамактануу пирамидасына ылайык тамак-аш керектөө нормалары

- майлар, майлар жана таттуулар – **сейрек колдонуу керек;**
- сүт, йогурттар, сырлар – **2-3 порция;**
- эт, канаттуулар, балык, жумуртка, жаңгактар, буурчак – **2-3 порция;**
- жашылчалар – **3-5 порция;**
- жемиштер – **2-4 порция;**
- нан, жарма, күрүч жана кесме азыктары - **6-11 порция.**

Порция деген эмне?

- Нан, ботко жана кесме азыктары. 1 кесим нан; 90 г бышырылган күрүч, кесме азыктары же даяр ботколор.
- Жашылчалар: 50 г жашыл салат; 60 г майдаланган кайнатылган же чийки жашылчалар; 175 мл жашылча ширеси.
- Жемиштер: 1 орто алма, банан, апельсин, алмурут же шабдалы; 125 г кайнатылган же тоңдурулган жемиш; 40 г кургатылган жемиштер; 175 мл жемиш ширеси (100% шире).
- Сүт азыктары: 250 мл сүт же йогурт; 45 г быштак; 60 г сыр.
- Белоктор: 60-90 грамм бышырылган сөөксүз майсыз эт, балык же үй канаттуулары (карта палубасынын өлчөмүндөгү бир кесим). Төмөнкү азыктарды 30 г этке теңесе болот: 90 г кайнатылган буурчак; 1 жумуртка; 50 г жаңгактар; 2 аш кашык арахис майы

Бул «порциялардын» бардыгы абдан шарттуу экендиги түшүнүктүү. Бирок бул азыктар кандай пропорцияда бөлүштүрүлүшү керек экенин түшүнүүгө жардам берет.

2-тиркеме

Кыргыздардын тамактануу салты

Кыргыз ашканасы бай жана бөтөнчөлүккө ээ. Көчмөндөрдүн жашоодогу үрп-адаты суук жана жылуу аба-ырайында талаа жана тоо арасында бир орундан экинчи орунга дайыма орун которуудан тургандыктан тамак-ашы калориялуу жана аш болумдуу болгон.

Кыргыздардын тамак-аш рационунда негизги тамак-аш компоненттери болуп сүт азыктары эсептелет: таза кычкыл сүт – «жуурат», кычкыл сүт – «айран», «сүзмө», бышырылган сүттөн жасалган «быштак», тоголок жана кургатылган быштактын шарлары

– «курут» койдун же эчкинин сүтү - «эжигей», «каймак», «сары май». Ачытуу жолу менен бээнин сүтүнөн элдик суусундук - «кымыз» алынат. Кымыз, айран, курут дайыма сүйүктүү тамактардан болуп келген, анткени аларды көчмөн жашоо шарттарында сактоо оңой болгон.

Ошондой эле кыргыздардын тамак-аш рационунда эт басымдуулук кылат. Кыргыздар козу, жылкынын, уйдун, төөнүн, эчкинин, ошондой эле топоздун, койдун этин жешет. Эт – кыргыз ашканасынын көпчүлүк тамактарынын негизин түзөт. Салттуу кыргыз ашканасында дайыма кайнатууга артыкчылык берилип келген. Этти даярдоо жана узакка сактоого көп көңүл бурулган, бул үчүн аны туздап, ыштап, сүрсүтүшкөн.

Акшак жана ундун бүтүн дандарынан ар кандай тамактарды даярдашкан. Бул ар кандай ботколор – «көжө», «ботко», «атала», суусундуктар - «умач», «максым», «жарма» ж.б.

3-тиркеме

Веннди диаграммасы

Тегерек диаграмма. Түшүнүктөр, ойлор, кубулуштар, фактыларды салыштыруу үчүн пайдаланылат. Тегеректин ар биринин бош жерлери айырмачылыктарды жазуу үчүн; тегеректин кездешкенинен түзүлгөн айланалардын жалпы бөлүмү – окшош белгилерин жазуу үчүн пайдаланылат. Англиялык логик Джон Веннди аты боюнча аталат.

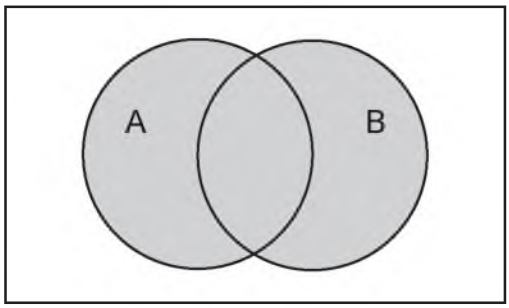

4-тиркеме

Кайтарым байланыш анкетасы

Мөөнөтү: _____

Өткөрүү орду: _____

1. Чогулушта эмне маанилүү болду? _____

_____

2. Кандай суроолор пайда болду? _____

_____

3. Кандай сунуштар жана каалоолор бар? _____

_____

3-БӨЛҮМ БОЮНЧА КЫСКАЧА ПИКИР

3-бөлүм интерактивдүү ата-энелер чогулушунун иштелмелерин сунуштайт. Интерактивдүү ата-энелер чогулушунун максаттары кенен, аларга жетишүү үчүн системалуу иш күтүлөт: бала бакчадан, тарбиячыдан, балдардан, алардын ата-энелеринен. Мектепке чейинки курактагы балдардын гигиена тармагында турмуштук көндүмдөрүн өнүктүрүүгө инсанга багытталган окутуунун алкагында «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү» методикасынын методдорун жана ыкмаларын колдонуу аркылуу жетишүүгө болот деген тезисти негиз кылуу менен, интерактивдүү ата-энелер чогулушунун иштелмелери сунуш кылынууда.

«Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү» методикасынын алкагында пландаштырылган интерактивдүү ата-энелер чогулушу үч баскычтан турат: чакыруу, түшүнүү, ойлонуу. Ар бир баскычта тарбиячы жана ата-эненин ишмердүүлүгүнүн активдүүлүгү же пассивдүүлүгү ар түрдүү. Методикадагы эң маанилүү педагогикалык принциптер:

1) Табиятка шайкештик
2) Гумандуулук
3) Демократиялуулук
4) Маданий шайкештик принциби
5) Бүтүндүк принциби

Негиз кылган принциптер, окуп-үйрөнүү процессин окуучунун курактык өзгөчөлүгүн, анын муктаждыктарын, анын деңгээлин эске алууну көздөйт. Ошондой эле өзүн өнүктүрүү, өзүн таануу, өзүн тарбиялоо процесстерин сунуштоо принциптердин башкы позициясы.

«Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү» методикасынын жардамы менен гигиена тармагындагы мектепке чейинки курактагы балдардын турмуштук көндүмдөрүн калыптандырууга, өнүктүрүүгө жана позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумун жакшыртууга мүмкүндүк түзүлөт.

4-БӨЛҮМ. ПРАКТИКА, ПРАКТИКА, ПРАКТИКА

1. ПОЗИТИВДҮҮ ГИГИЕНАЛЫК ЖҮРҮМ-ТУРУМУН КАЛЫПТАНДЫРУУГА КӨНҮГҮҮЛӨР, ТАПШЫРМАЛАР

2. ӨЗҮН ТААНУУ, ӨЗҮН ТАРБИЯЛОО КӨНДҮМДӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУГА ПРАКТИКАЛЫК КӨНҮГҮҮЛӨР ЖАНА ТАПШЫРМАЛАР

3.ЧЫГАРМАЧЫЛЫК (КРЕАТИВДҮҮ) КӨНДҮМҮН КАЛЫПТАНДЫРУУГА КӨНҮГҮҮЛӨР

Суроолордун жооптору кийинки бетте...

БАЛДАРДЫН
ПОЗИТИВДҮҮ ГИГИЕНАЛЫК ЖҮРҮМ-ТУРУМУН КАЛЫПТАНДЫРУУГА ПРАКТИКАЛЫК КӨНҮГҮҮЛӨР ЖАНА ТАПШЫРМАЛАР

1-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	**«Гигиеналык каражаттарды тандоо»**
Күтүлүүчү натыйжалар:	Балдар: • дидактикалык тапшырманы аткарышат; • практикалык иштер аркылуу гигиена эрежелери боюнча ез билимин бекемдешет; • гигиена буюмдары женүнде билимин бекемдешет.
Топ/Жаш	Жогорку топтогу балдар (5-6 жаш)
Убакыт	7-8 мүнет
Рефлексия	2-3 мүнет
Керектүү материалдар	Ар кандай нерселери бар карточкалар, топ, түстүү карандаштар, тартылган градусник, түстүү барактар.
Аткаруу тартиби	**Чакыруу баскычы:** **1-кадам.** Тарбиячы балдарды тегерете тизилүүнү суранат. **2-кадам.** Балдар тегерете турушат, тарбиячы борбордо. **3-кадам.** Тарбиячы теменкүдей керсетмелердү берет: мен топту ыргытам, ал эми силер колдонгон жана билген гигиеналык буюмдарды айтасыңар. **4-кадам.** Тарбиячы мындай дейт: «Келгиле, ойноп керелү, мисалы мен топту ыргытам, Аман кармайт жана «самын» дейт жана Азизага ыргытат, ал «тарак» дейт ж.б. Ким айта албаса, оюндан чыгат. **Түшүнүү баскычы:** **5-кадам.** Тарбиячы балдарга гигиеналык каражаттар тартылган карточкаларды керсетүп, алардын презентацияларын еткерүп, оң гигиена эрежелерин түшүндүрет. Балдарга суроолорду берет жана талкуу еткерет. **Ойлонуу баскычы:** **6-кадам.** Тарбиячы балдарды дагы бир жолу ойногонго жана гигиенанын жаңы буюмдарын кайталоого чакырат.

Рефлексия (ой жүгүртүү)	Эгерде тарбиячы балдардан кайтарым байланыш алууну кааласа, анда ал ой жүгүртүү үчүн ар кандай ыкмаларды колдоно алат. Биз «Маанай термометри» ыкмасын колдонууну сунуштайбыз. **«Маанай термометри» ыкмасы** Тарбиячы балдардан түсү алардын маанайын мүнездеген карандашты тандоону суранат. Балдардын милдети – маанай термометрин боёо. Маанайды аныктоо үчүн тарбиячы бир нече суроолорду берет: • Сиздин маанайыңыз азыр кандай? • Бүгүн сизге эмне кебүреек жакты? • Жакшы маанай түзүүгө бизге эмне жардам берди? (ишенимдүү достор, жолдоштор, жылмаюу, кызыктуу биргелешкен иш, достук, бири-бирине боор ооруу).
Кыскача пикир (резюме)	1. Бул активдүү ишмердүүлүк болгондуктан, балдар бирге иштеенү жакшы керүшет, ал эми тарбиячы байкоочу катары иштейт. Бардык балдар ишмердүүлүкке тартылганына байкоо жүргүзүп, суроонун үстүнен иштеп жаткандыгына ишениңиз. 2. Ойлонуу баскычында балдарга бул гигиеналык буюмдарды тартууну же ийлеп чаптоону сунуштаса болот.

2-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	**«Жагымдуу сөздөр»**
Күтүлүүчү натыйжалар:	Балдар: • башкаларга позитивдүү баа берүү кендүмдерүн пайдаланышат; • жаңы жагымдуу сездер менен таанышышат.
Топ/Жаш	Жогорку топтогу балдар (5-6 жаш)
Убакыт	7-8 мүнет
Рефлексия	2-3 мүнет
Керектүү материалдар	Балдардын бири-бирине жылмайган сүреттерү, түстүү карандаштар, тартылган термометр, түстүү барактар.
Аткаруу тартиби	**Чакыруу баскычы:** **1-кадам.** Тарбиячы окуучуларга кенүгүүнү кантип аткара тургандыгын түшүндүрет. **2-кадам.** Балдар 2 катар тизилишет жана бири-бирин карап турушат. Алар бири-бирине жакшы сездердү айтышат жана ар бир сезден кийин бир кадам алдыга жылышат. **3-кадам.** Тарбиячы бир нече мисал келтирет: 1. Сен тыкан кызсың. 2. Сен абдан тамашакейсүң. 3. Сен эч качан эч кимди таарынтпайсың. **4-кадам.** Тарбиячы жеңүүчүлердү аныктайт: бири-бирине кадамдардын саны боюнча эң жакын келген жуп утат.

	Түшүнүү баскычы: **5-кадам.** Тарбиячы «Башкаларга оң баа берүү» деген темада жаңы маалыматтарды сунуштайт, балдардын бири-бирине жылмайган сүреттерүн керсетет жана аны балдар менен суроо-жооп түрүнде талкуулайт. **Ойлонуу баскычы:** **6-кадам.** Тарбиячы суроо берет: «Сен дагы кимге жакшы сездерду айта аласың?» жана каалоочу балдардан сурайт.
Рефлексия (ой жүгүртүү)	Эгерде тарбиячы балдардан кайтарым байланыш алууну кааласа, анда ал ой жүгүртүү үчүн ар кандай ыкмаларды колдоно алат. Биз «Маанай термометри» ыкмасын колдонууну сунуштайбыз. **«Маанай термометри» ыкмасы** Тарбиячы балдардан түсү алардын маанайын мүнездеген карандашты тандоону суранат. Балдардын милдети – маанай термометрин боёо. Маанайды аныктоо үчүн тарбиячы бир нече суроолорду берет: • Сиздин маанайыңыз азыр кандай? • Бүгүн сизге эмне кебүреек жакты? • Жакшы маанай түзүүгө бизге эмне жардам берди? (ишенимдүү достор, жолдоштор, жылмаюу, кызыктуу биргелешкен иш, достук, бири-бирине боор ооруу).
Кыскача пикир (резюме)	Мындай кенүгүүлердү системалуу түрде ишке ашыруу балдардын турмуштук кендүмдерүн калыптандырууга жана енүктүрүүгө түртку болот.

3-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	**«Сүрөттү топтоо»**
Күтүлүүчү натыйжалар:	Балдар: • чогуу иштеенү үйренүшет; • сергек жашоо образы женүнде билимди бекемдешет.
Топ/Жаш	Жогорку топтогу балдар (5-6 жаш)
Убакыт	7-8 мүнет
Рефлексия	2-3 мүнет
Керектүү материалдар	Гигиеналык буюмдар тартылган карточкалардын белүктерү, түстүү карандаштар, тартылган термометр, түстүү барактар.
Аткаруу тартиби	**Чакыруу баскычы:** **1-кадам.** Тарбиячы ар бир балага гигиеналык предметтердин кайсы бир белүгү бар карточкаларды таратат. **2-кадам.** Тарбиячы балдарга кенүгүүнү кантип аткара тургандыгын түшүндүрет: кеңүлдүү ыр коюлат, балдар бири-биринин сүреттерүн карашып, карточканын башка белүктерүн издеп табышат. Ыр токтогондо балдар гигиенага байланыштуу сүреттерду чогултушу керек (мисалы, «Тарак», «Самын», «Суу», «Тиш пастасы» ж.б.).

	Түшүнүү баскычы: **3-кадам.** Сүрет толугу менен чогултулган учурда, балдар үч жолу кол чабышат. **4-кадам.** Сездү биринчи түзген команда утат. **Ойлонуу баскычы:** **5-кадам.** Тарбиячы кезеги боюнча бардыгына карточкадагы сүреттерду керсетүүнү сунуштайт жана топтук талкуулоо жүргүзет.
Рефлексия (ой жүгүртүү)	Эгерде тарбиячы балдардан кайтарым байланыш алууну кааласа, анда ал ой жүгүртүү үчүн ар кандай ыкмаларды колдоно алат. Биз «Маанай термометри» ыкмасын колдонууну сунуштайбыз. **«Маанай термометри» ыкмасы** Тарбиячы балдардан түсү алардын маанайын мүнездеген карандашты тандоону суранат. Балдардын милдети – маанай термометрин боёо. Маанайды аныктоо үчүн тарбиячы бир нече суроолорду берет: • Сиздин маанайыңыз азыр кандай? • Бүгүн сизге эмне кебүреек жакты? • Жакшы маанай түзүүгө бизге эмне жардам берди? (ишенимдүү достор, жолдоштор, жылмаюу, кызыктуу биргелешкен иш, достук, бири-бирине боор ооруу).
Кыскача пикир (резюме)	Ойлонуу баскычында балдардан бул гигиеналык буюмдарды тартууну же ийлеп чаптоону сунуштаса болот.

4-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	**«Чаташкан логикалык чынжырлар»**
Күтүлүүчү натыйжалар:	Балдар: • башка балдар менен чыгармачыл ез ара аракеттенүүнү үйренүшет; • сынчыл ой жүгүртүү кендүмүн енүктүрүшет.
Топ/Жаш	Жогорку топтогу балдар (5-6 жаш)
Убакыт	7-8 мүнет
Рефлексия	2-3 мүнет
Керектүү материалдар	Маркерлер, флипчарттар, проектор, көнүгүүнү аткарууга таркатма материалдар: Нино Сурмаванын «Микроб деген эмне?» китебинен үзүндү, түстүү карандаштар, тартылган термометр, түстүү барактар.
Аткаруу тартиби	**Чакыруу баскычы:** **1-кадам.** Тарбиячы алдын ала балдар үчүн карточкалардын топтомун даярдайт жана тактага жайгаштырат. **Карточкалар:** *вирус, окуучу, самын, кумура, микробдор, атыр.* **2-кадам.** Тарбиячы бул сездерду аңгеме түзүү үчүн колдонот. **3-кадам.** Тарбиячы балдарды окуясын, аңгемесин айтууга чакырат.

	Түшүнүү баскычы: **4-кадам.** Тарбиячы балдарга Нино Сурмаванын «Микроб деген эмне?» китебинен үзүндү окуйт. **Ойлонуу баскычы:** **5-кадам.** Балдар вирустун сүретүн, алар аны кандай кабыл алса тартышат. **6-кадам.** Тарбиячы кыскача пикирин (резюме) айтат.
Рефлексия (ой жүгүртүү)	Эгерде тарбиячы балдардан кайтарым байланыш алууну кааласа, анда ал ой жүгүртүү үчүн ар кандай ыкмаларды колдоно алат. Биз «Маанай термометри» ыкмасын колдонууну сунуштайбыз. **«Маанай термометри» ыкмасы** Тарбиячы балдардан түсү алардын маанайын мүнездеген карандашты тандоону суранат. Балдардын милдети – маанай термометрин боёо. Маанайды аныктоо үчүн тарбиячы бир нече суроолорду берет: • Сиздин маанайыңыз азыр кандай? • Бүгүн сизге эмне кебүреек жакты? Жакшы маанай түзүүгө бизге эмне жардам берди? (ишенимдүү достор, жолдоштор, жылмаюу, кызыктуу биргелешкен иш, достук, бири-бирине боор ооруу).
Кыскача пикир (резюме)	1. Тарбиячы Ковид-19 вирусу жана анын гигиена эрежелерин сактоого таасири жана «Микроб» деген сез грек тилиндеги «микрос» (кичинекей) жана «биос» (жашоо) деген сездерден келип чыккан. Микробдорду дагы бактерия, вирус деп да аташа тургандыгы женүнде айта алат. 2. Тарбиячы вирустун сүретүн керсетүп, балдарга ийлеп чаптоого дагы тапшырма берсе болот.
Тиркеме	**Нино Сурмаванын «Микроб деген эмне?»** **китебинен үзүндү** Сенин апан тамак жасады. А сен жегенге шашып жатасың. «Колунду жууп келдиңби?» - деп сурайт апаң. Эмне үчүн апаң дайым тамактын алдында колунду жуу деп эскертет? Эмне үчүн жуулбаган жемиштерди жесе болбойт? Эмне үчүн белмену желдетип туруш керек? Себеби биздин айланабызда кезге керүнбеген микробдор жашайт. Жерден жуулбаган жемиштерди алып жеп же полдон оюнчуктарды колубузга алып, микробдорду биз озүбүз жугузуп, жайылтабыз. Бир күн ичинде эле колго толтура микроб топтолот. Колдон алар бетке, кезге, мурунга етүп, оозго кирип кетишет. Ошондуктан аларга каршы эн мыкты курал – колду самындап жууп туруу! Микробдор таза жерден коркушат жана кир жерди жакшы керүшет.Биз езүбүз эле сырттан үйге кептеген микробдорду алып киребиз. Ошондуктан үйге кирер менен дароо колду жууш керек!

	Микробдор бизге калем сап, жуулбаган жер-жемиштер, туткалар, компьютердик «чычкан», телефон жана башкалар аркылуу жугат. Алар керек болсо, тиш щеткада да жашап, кебейүшет. Ошондуктан тиш щетканы ай сайын алмаштырып туруш керек. Микробдор кебунче ашканада, жуунуучу белмеде, даарат канада, айтор биз баскан жердин баарында болот. Дени сак адамга караганда оорулуу адамда микроб кеп болот. Оорулуу адам кеп сандаган зыяндуу микробдорду жайылтат. Микроб чүчкүргенде же жетелгенде шилекей аркылуу тышка чыгат. Чүчкүрген учурда майда тамчылар 4-5 метрге чейин учат, а жетелген учурда – 6-8 метрге чейин жетет! Эгер биз ооруган адамдын жанында турсак, анда бизге микробдор түзден-түз аба аркылуу жугат. Бир оорулуу адам кептеген дени сак адамдарга ооруу жугузушу мүмкүн. Микробдор бизге кантип жугат? Микробдор бардык жерде болот. Аларды эшиктин туткасынан, автобустун кармагычтарынан , китеп-дептердин беттеринен тапса болот. Бир нерсени кармаганда, кол берип учурашканда, бул кезге керүнбеген зыянкечтер биздин терибизге «жабыша калат». Кир кол менен оозубузду, мурдубузду же кезүбүздү кармаласак, микробдор бизге дароо жугат. Кээ бир микробдор адам учун пайдалуу, айрымдары зыяндуу. Пайдалуу микробдор кебүнче биздин организмдин ичинде жашашат. Алар тамак синиргенге жардам берип, бизди ар түрдүү ооруларды козгоочу микробдордон коргошот. Пайдалуу микробдор сүттү айранга, йогуртка, быштакка жана сырга айлантууга жардам беришет. Жаратылышта микробдор жерге түшкен жалбырактар менен есүмдүктердү чириндиге айлантышат. А чиринди болсо жерди азыктандырып семиртет. Жерде башка да бактериялар жашайт. Алар жерди керектүү азыктар менен камсыздап, түшүмдүүлүгүн жогорулатат. Зыяндуу микробдор – адамдын накта душманы. Мындай микробдор адамдын организимине кирип , оору жуктурат. Зыяндуу микробдор сасык тумоо, ич ооруну, тиш ооруну козгойт. Бул кооптуу.

5-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	**«Өзүңүзгө кантип кам көрүшүңүз керек?»**
Күтүлүүчү натыйжалар:	Балдар: • күнүмдүк жашоодо конкреттүү гигиеналык кырдаалдарды аныктоону үйренүшет; • бул кырдаалдарды чечүү жендемдүүлүгүн енүктүрүшет; • жеке гигиена эрежелерин аткаруу кендүмдерүн калыптандырышат.
Топ/Жаш	Жогорку топтогу балдар (5-6 жаш)
Убакыт	7-8 мүнет

Рефлексия	2-3 мүнет
Керектүү материалдар	Айлампа, фишкалар, суроо жазылган карточкалар түстүү карандаштар, тартылган термометр, түстүү барактар.
Аткаруу тартиби	**Чакыруу баскычы:** **1-кадам.** Тарбиячы бул көнүгүүнү еткерүүге белменү алдын ала даярдайт. Айлампаны (волчокту) алып келет, суроолор жазылган карточкаларды коет. **2-кадам.** Тарбиячы балдарды столдун айланасында турууну суранат. **3-кадам.** Тарбиячы кенүгүүнүн эрежелерин түшүндүрет жана мисал менен керсетет. **Түшүнүү баскычы:** **4-кадам.** Тарбиячы айлампаны бурат, ал суроосу менен карточканы аныктайт. **5-кадам.** Айлампа токтойт жана тарбиячы карточканы алып, суроону окуйт. **Суроолор:** 1. Жуунуу үчүн силерге керек болгон нерселерди (самын, сүлгү) атагыла. 2. Сууга киринүү үчүн керек боло турган нерселерди атагыла (шампунь, самын, душ үчүн гелдер ж.б.). 3. Канча жолу жуунуу керек? (Күн сайын). 4. Тишти канчалык кеп жууш керек? (Эртең менен жана кечинде). 5. Тырмакты канча жолу алуу керек? (Жок дегенде 10 күнде бир жолу). 6. Кулагыңызды канча жолу жууш керек? (Күн сайын). 7. Ич кийимди канча жолу алмаштыруу керек? (Күн сайын). **Ойлонуу баскычы:** **6-кадам.** Туура жооп үчүн, бала фишка алат. Эң кеп фишкасы бар бала жеңет. **7-кадам.** Тарбиячы бардык балдар көнүгүүгө катышуусу үчүн, суроолорду бир нече жолу кайталашы зарыл.
Рефлексия (ой жүгүртүү)	Эгерде тарбиячы балдардан кайтарым байланыш алууну кааласа, анда ал ой жүгүртүү үчүн ар кандай ыкмаларды колдоно алат. Биз «Маанай термометри» ыкмасын колдонууну сунуштайбыз. **«Маанай термометри» ыкмасы** Тарбиячы балдардан түсү алардын маанайын мүнездеген карандашты тандоону суранат. Балдардын милдети – маанай термометрин боёо. Маанайды аныктоо үчүн тарбиячы бир нече суроолорду берет: • Сиздин маанайыңыз азыр кандай? • Бүгүн сизге эмне кебүреек жакты Жакшы маанай түзүүгө бизге эмне жардам берди? (ишенимдүү достор, жолдоштор, жылмаюу, кызыктуу биргелешкен иш, достук, бири-бирине боор ооруу).

Кыскача пикир (резюме)	Ойлонуу баскычында балдарды чыгармачылык иштерди аткарууну сунуштаса болот.

6-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	**«Колдорду жуугандын эрежелери»**
Күтүлүүчү натыйжалар:	Балдар: • жеке гигиенанын эрежелери женүнде түшүнүк алышат; • кир кол аркылуу жугуучу жугуштуу оорулар жана алдын алуу чаралары менен таанышышат; • колдорун туура жуу кендүмдерүн енүктүрүшет; • сынчыл ой жүгүртүү кендүмүн енүктүрүшет.
Топ/Жаш	Жогорку топтогу балдар (5-6 жаш)
Убакыт	7-8 мүнет
Рефлексия	2-3 мүнет
Керектүү материалдар	Маркерлер, А4 форматындагы кагаз, проектор, көнүгүү үчүн таратма материалдар: «Колдорду жуугандын эрежелери» сүретү бар карточкалар, түстүү карандаштар, тартылган термометр, түстүү барактар.
Аткаруу тартиби	**Чакыруу баскычы:** **1-кадам.** Тарбиячы балдарга «Ханбийке» мультфильминен үзүндү керсетет. **2-кадам.** Балдарга теменкү суроону берет: 1) Эмнеге ханбийке ооруп калды? 2) Кандай оорулар кир кол аркылуу балдарга / адамдарга жугат? **3-кадам.** Тарбиячы балдар менен талкуу жүргүзет. **Түшүнүү баскычы:** **4-кадам.** Тарбиячы окуучуларга колдорун таза кармаса, кандай оорулардан сактана тургандыгы тууралуу презентация сунуштайт. **Ойлонуу баскычы:** **5-кадам.** Тарбиячы «Кол жуу эрежелери» карточкасын керсетет жана иш жүзүнде балдарга колду кантип туура жууш керектигин керсетет. Андан кийин каалоочу балдарды чакырат, алар да практика жүзүнде керсете алышат.

Рефлексия (ой жүгүртүү)	Эгерде тарбиячы балдардан кайтарым байланыш алууну кааласа, анда ал ой жүгүртүү үчүн ар кандай ыкмаларды колдоно алат. биз «Маанай термометри» ыкмасын колдонууну сунуштайбыз. **«Маанай термометри» ыкмасы:** Тарбиячы балдардан түсү алардын маанайын мүнездеген карандашты тандоону суранат. Балдардын милдети – маанай термометрин боёо. Маанайды аныктоо үчүн тарбиячы бир нече суроолорду берет: • Сиздин маанайыңыз азыр кандай? • Бүгүн сизге эмне кебүреек жакты? Жакшы маанай түзүүгө бизге эмне жардам берди? (ишенимдүү достор, жолдоштор, жылмаюу, кызыктуу биргелешкен иш, достук, бири-бирине боор ооруу).
Кыскача пикир (резюме)	Тапшырманы аткаргандан кийин, ата-энелер менен талкуу жүргүзсеңүз болот, биргелешкен иштин жана ата-энелердин баланын жашоосунда сергек жашоо образына кеңүлүн буруунун маанилүүлүгүн баса белгилесе болот.

7-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	**«Адамдын жеке гигиенасы – сулуулуктун ачкычы»**
Күтүлүүчү натыйжалар:	Балдар: • «жеке гигиена» түшүнүгү менен таанышышат; • жеке гигиенанын ден соолукка тийгизген таасирин талдашат; • сынчыл ой жүгүртүү жана ез ара аракеттенүү кендүмдерүн енүктүрүшет.
Топ/Жаш	Жогорку топтогу балдар (5-6 жаш)
Убакыт	7-8 мүнет
Рефлексия	2-3 мүнет
Керектүү каражаттар	Маркерлер, А4 форматындагы кагаз, проектор, «Мойдодыр» сумкасы, гигиеналык комплект, Барби жана Мальвина куурчактары, такта, көнүгүү үчүн таратма материалдар, түстүү карандаштар, тартылган термометр, түстүү барактар.

Аткаруу тартиби	**Чакыруу баскычы:** **1-кадам.** Тарбиячы окуучуларга суроолорду берип, акыл чабуулун жүргүзет • Таза болуш үчүн эмне кылышыбыз керек? Балдардын жоопторун угат, алардын ойлорун тактага жазса болот. Балдарга ез ойлорун айтууга мүмкүнчүлүк берүү керек. **2-кадам.** Тарбиячы топко «Мойдодыр» аттуу баштык алып келет, каалоочу балдарды чакырып, баштыктан бир нерсе алып чыгууну, бул предмет женүнде алар эмне билгендерин айтууну сунуштайт. **3-кадам.** Эгерде бала жооп бере албаса, тарбиячы ага башкалар жардам бере аларын эскертет. Ар бири бир гигиеналык предметти алып чыгып, аны сүреттешет. **Түшүнүү баскычы:** **4-кадам.** Мугалим балдарга Барби жана Мальвина куурчактары конокко келгенин айтат. Алар балдарга теменкү аракеттерди керсетүшет: А) Колго кам көрүү эрежелери. Б) Чачка кам керүү эрежелери. В) Тишке кам көрүү эрежелери. Г). Спорттогу жеке гигиена. **5-кадам.** Тарбиячы балдарга кайтарым байланыш алыш үчүн аларга суроо берет. **Ойлонуу баскычы:** **6-кадам.** Тарбиячы балдар менен бирге куурчактарды узатып, эрежелерди так керсеткенү үчүн ыраазычылык билдирет.
Рефлексия (ой жүгүртүү)	Эгерде тарбиячы балдардан кайтарым байланыш алууну кааласа, анда ал ой жүгүртүү үчүн ар кандай ыкмаларды колдоно алат. биз «Маанай термометри» ыкмасын колдонууну сунуштайбыз. **«Маанай термометри» ыкмасы:** Тарбиячы балдардан түсү алардын маанайын мүнездеген карандашты тандоону суранат. Балдардын милдети – маанай термометрин боёо. Маанайды аныктоо үчүн тарбиячы бир нече суроолорду берет: • Сиздин маанайыңыз азыр кандай? • Бүгүн сизге эмне кебүреек жакты? Жакшы маанай түзүүге бизге эмне жардам берди? (ишенимдүү достор, жолдоштор, жылмаюу, кызыктуу биргелешкен иш, достук, бири-бирине боор ооруу).
Кыскача пикир (резюме)	Практикалык иш учурунда тарбиячы балдардын иштеп жатканына байкоо жүргүзет. Пассивдүү иштегендер үчүн ал тапшырманы түшүндүрет жана жардам берет.

ӨЗҮН ТААНУУ, ӨЗҮН ТАРБИЯЛОО КӨНДҮМДӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУГА ПРАКТИКАЛЫК КӨНҮГҮҮЛӨР ЖАНА ТАПШЫРМАЛАР

1-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	**«Бактылуу болгуң келсе, өзүңдү тааны»**
Күтүлүүчү натыйжалар:	Балдар: • өзүн-өзү сыйлоо жана өзүнө ишенүү жөнүндө түшүнүккө ээ болушат; • позитивдүү маанайга жана өзүн сыйлоо сезимине үйрөнүшөт; • ар кандай кырдаалда позитивдүү өзүн ырастоону көрсөтүү жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүшөт.
Топ/Жаш	Жогорку топтогу балдар (5-6 жаш)
Убакыт	7-8 мүнөт
Рефлексия	2-3 мүнөт
Керектүү каражаттар	Кагаз, скотч, түстүү жабышчаак кагаздар, флипчарттар, карандаштар, калөмдөр жана кагаз баштыктары,көнүгүү үчүн таратма материалдар, түстүү карандаштар, тартылган термометр, түстүү барактар.
Аткаруу тартиби	**Чакыруу баскычы:** **1-кадам.** Тарбиячы балдарды жарым төгөрөккө турууну суранат. **2-кадам.** Тарбиячы көнүгүүнүн шартын балдарга түшүндүрөт: «Мен төмөнкү сөздөрдү айтам, силер болсо, мөндөн кийин кайталайсыңар: «Мен _____«абдан» _____«жакшы». **3-кадам.** Тарбиячы балдар кантип сүйлөй тургандыгын бир нече жолу көрсөтөт. Ал сөздү ар кандай үн менен айтат: шыбырап, катуу, абдан катуу. **4-кадам.** Бардык балдар шыбырашат, анан сүйлөшөт, анан «Мен» деген сөздү, андан кийин - «абдан», андан кийин - «жакшы» сөзүн кыйкырышат. **Түшүнүү баскычы:** **5-кадам.** Тарбиячы аткарылган тапшырма боюнча өз пикирин айтат. **Ойлонуу баскычы:** **6-кадам.** Тарбиячы балдардан сурайт, алар бул сүйлөмдү дагы кимдер жөнүндө айта алышат? **7-кадам.** Тарбиячы талкуу жүргүзөт, алар кимди абдан жакшы деп эсептөй тургандыгын аныктайт.

Рефлексия (ой жүгүртүү)	Эгерде тарбиячы балдардан кайтарым байланыш алууну кааласа, анда ал ой жүгүртүү үчүн ар кандай ыкмаларды колдоно алат. Биз «Маанай термометри» ыкмасын колдонууну сунуштайбыз. **«Маанай термометри» ыкмасы:** Тарбиячы балдардан түсү алардын маанайын мүнездеген карандашты тандоону суранат. Балдардын милдети – маанай термометрин боёо. Маанайды аныктоо үчүн тарбиячы бир нече суроолорду берет: • Сиздин маанайыңыз азыр кандай? • Бүгүн сизге эмне кебүреек жакты? Жакшы маанай түзүүгө бизге эмне жардам берди? (ишенимдүү достор, жолдоштор, жылмаюу, кызыктуу биргелешкен иш, достук, бири-бирине боор ооруу).
Кыскача пикир (резюме)	Бул көнүгүү аркылуу балдардын ар бири уникалдуу жана баалуу экенине ишенишет. Балдар талантын, жендемүн енүктүрүү менен, айланасындагы адамдар үчүн жакшы иштерди жасоо менен, ездерүн ишенимдүү сезүүгө үйренүшет.

2-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	**«Мен алектене алам»**
Күтүлүүчү натыйжалар:	Балдар: • езүн езү сыйлоону енүктүрүшет; • турмуштук конструктивдүү баарлашуу жана башкалар менен ез ара аракеттенүү кендүмдерүн енүктүрүшет.
Топ/Жаш	Жогорку топтогу балдар (5-6 жаш)
Убакыт	7-8 мүнет
Рефлексия	2-3 мүнет
Керектүү каражаттар	Кагаз, скотч, түстүү жабышчаак кагаздар, флипчарттар, карандаштар, калемдер жана кагаз баштыктары, көнүгүү үчүн таратма материалдар, бир нерсе менен алектенген балдардын фотосүреттерү, топ, түстүү карандаштар, тартылган термометр, түстүү барактар.
Аткаруу тартиби	**Чакыруу баскычы:** **1-кадам.** Тарбиячы балдар эмне кылышы керек экенин түшүндүрет. **2-кадам.** Мисал иретинде көнүгүүнүн аткаруусун керсетет. Мисалы, биринчи бала топту башкага ыргытып: «Мен жакшы сүзем!» десе, экинчи бала«Мен жакшы сүрет тарта алам!» дейт жана башка. **3-кадам.** Адегенде, тарбиячы каалоочу балдарды чакырат.

	Түшүнүү баскычы: **4-кадам.** Тарбиячы кандайдыр бир иш менен алектенип жаткан балдардын ар кандай сүреттөрүн көрсөтөт. **5-кадам.** Эгер балдар бул тууралуу айтпай калышса, алар кошумчалашса болот. «Мен жакшы шыпырганды билем!», «Мен тишимди жакшы жууй алам!» жана башкалар. **Ойлонуу баскычы:** **6-кадам.** Тарбиячы балдардан көздөрүн жумуп, колдору менен канатты көрсөтүүсүн суранат. Тарбиячы балдарга алардын канаттары бар экенин элестетүүнү суранат, алар эми уча алышат. • Алар кайда учушат? • Ким менен? Алар эмнени көрүшөт? Балдар, көздөрүн ачпастан, ойлоп табышат, анан көздөрүн ачышат жана топко өздөрүнүн фантазиялары жөнүндө айтышат.
Рефлексия (ой жүгүртүү)	Эгерде тарбиячы балдардан кайтарым байланыш алууну кааласа, анда ал ой жүгүртүү үчүн ар кандай ыкмаларды колдоно алат. Биз «Маанай термометри» ыкмасын колдонууну сунуштайбыз. **«Маанай термометри» ыкмасы:** Тарбиячы балдардан түсү алардын маанайын мүнөздөгөн карандашты тандоону суранат. Балдардын милдети – маанай термометрин боёо. Маанайды аныктоо үчүн тарбиячы бир нече суроолорду берет: • Сиздин маанайыңыз азыр кандай? • Бүгүн сизге эмне көбүрөөк жакты? Жакшы маанай түзүүгө бизге эмне жардам берди? (ишенимдүү достор, жолдоштор, жылмаюу, кызыктуу биргелешкен иш, достук, бири-бирине боор ооруу).
Кыска пикир (резюме)	Бул көнүгүү аркылуу балдар өздөрүнүн жөндөмдүүлүктөрүн жана чыгармачылык көндүмдөрүн ачышат.

3-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	**«Пайдалуу жана зыяндуу адаттар»**
Күтүлүүчү натыйжалар:	Балдар: • сергек жашоо образына түрткү кылган турмуштук көндүмдөрүн өнүктүрүшөт; • адаттар адамдын ден соолугуна кантип таасир эте тургандыгын билишет; • командада жана өз алдынча иштөөгө, сынчыл ой жүгүртүүгө үйрөнүшөт.
Топ/Жаш	Жогорку топтогу балдар (5-6 жаш)
Убакыт	7-8 мүнөт
Рефлексия	2-3 мүнөт

Керектүү каражаттар	Такта, бор, кагаз, скотч, флипчарт, маркерлер, сары, жашыл жана кызыл түстегү стикерлер; адамдын фигурасы менен сүрет; дарактын сүретү бар плакат; жашыл жана күрең кагаз жалбырактары жана окуучулардын санына жараша сары, жашыл, кек стикерлер түстүү карандаштар, тартылган термометр, түстүү барактар.
Аткаруу тартиби	**Чакыруу баскычы:** **1-кадам.** Мугалим балдарга теменкү тапшырманы берет: Азыр, силердин ден соолукка болгон мамиленерди керебүз. Столдун үстүнен езүңерге ылайыктуу түстегү стикерди тандап, ватман кагазындагы адамдын селекетүне чаптагыла. Жашыл - мен тазалыкты жакшы керем, колумду жууйм, жалаң гана меме-жемиштерди жейм, бардык буюмдарды ордуна коём; Сары - Мен аракет кылып жатам, бирок дайыма эле аткарбайм; Кызыл - колду жууганды унутам, кээде жуубаган мемелердү жейм, нерселерди ордуна койбойм. **2-кадам.** Балдар стикерлерди тандап, адамдын фигурасына жабыштырышат. **Түшүнүү баскычы:** **3-кадам.** Адамдын фигурасын керсетүү менен, тарбиячы балдардын тазалыкка жана гигиенага болгон мамилесин аныктайт. Анан ал «Адаттар» деген эмне экенин түшүндүрет: «Ар бир адам жашоодо кептеген адаттарды ерчүтет жана биздин бардык адаттарыбызды эки топко белүүге болот: пайдалуу жана зыяндуу». **Ойлонуу баскычы:** **4-кадам.** Тарбиячы балдарга «Чечимдер багы» сүретүн керсетет. Сүретте бир жагы жашыл, экинчиси күрең. Тарбиячы жашыл жагын керсеткен учурда, балдар жакшы адаттар женүнде, ал эми күрең тарабын керсеткен учурда зыяндуу адаттар женүнде айтышат. **5-кадам.** Бул тапшырманы аткаргандан кийин тарбиячы жыйынтыгын чыгарат.
Рефлексия (ой жүгүртүү)	Эгерде тарбиячы балдардан кайтарым байланыш алууну кааласа, анда ал ой жүгүртүү үчүн ар кандай ыкмаларды колдоно алат. Биз «Маанай термометри» ыкмасын колдонууну сунуштайбыз. **«Маанай термометри» ыкмасы:** Тарбиячы балдардан түсү алардын маанайын мүнездеген карандашты тандоону суранат. Балдардын милдети – маанай термометрин боёо. Маанайды аныктоо үчүн тарбиячы бир нече суроолорду берет: • Сиздин маанайыңыз азыр кандай? • Бүгүн сизге эмне кебүреек жакты? Жакшы маанай түзүүгө бизге эмне жардам берди? (ишенимдүү достор, жолдоштор, жылмаюу, кызыктуу биргелешкен иш, достук, бири-бирине боор ооруу).
Каыскача пикир (резюме)	Бул көнүгүүнүн жардамы менен балдар бир кубулушту экинчи кубулуш менен салыштырууга үйренүшет. Алар ар бир кубулушту түшүнүү үчүн далилидерди табууну жана аны жактоону ездештүрүшет.

4-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	**«Маек»**
Күтүлүүчү натыйжалар:	Балдар: • езүн езү сыйлоо сезимин жогорулатышат; • бири-бирин колдойт жана урматташат.
Топ/Жаш	Жогорку топтогу балдар (5-6 жаш)
Убакыт	7-8 мүнет
Рефлексия	2-3 мүнет
Керектүү каражаттар	А4 барагы, түстүү карандаштар, тартылган термометр, түстүү барактар.
Аткаруу тартиби	**Чакыруу баскычы:** **1-кадам.** Тарбиячы эки баланы чакырып, тапшырманы түшүндүрет. Калган балдар аларды карап угуп отурушат. **2-кадам.** Тарбиячы алар роль аткара турганын, алардын бири журналист болорун, экинчиси «Гигиена» темасы боюнча суроолорго жооп бере турганын түшүндүрет. **3-кадам.** Тарбиячы кандай суроолорду бере аларын жана аларга кантип жооп берсе болорун мисал келтирет. Мисалы, тишиңди жууганды жакшы кересүңбү? Күнүне канча жолу тазалайсың? ж.б. **Түшүнүү баскычы:** **4-кадам.** Балдар кезектешип ролдорду ойношот. Алар суроолорду беришет, жооп беришет, тарбиячы эгер алар кыйналышса, жардам берет, балдарды алмаштырат. **Ойлонуу баскычы:** **5-кадам.** Балдар көнүгүүнү аткаргандан кийин тарбиячы кыскача пикирин айтат.
Рефлексия (ой жүгүртүү)	Эгерде тарбиячы балдардан кайтарым байланыш алууну кааласа, анда ал ой жүгүртүү үчүн ар кандай ыкмаларды колдоно алат. Биз «Маанай термометри» ыкмасын колдонууну сунуштайбыз. **«Маанай термометри» ыкмасы:** Тарбиячы балдардан түсү алардын маанайын мүнездеген карандашты тандоону суранат. Балдардын милдети – маанай термометрин боёо. Маанайды аныктоо үчүн тарбиячы бир нече суроолорду берет: • Сиздин маанайыңыз азыр кандай? • Бүгүн сизге эмне кебүреек жакты? Жакшы маанай түзүүгө бизге эмне жардам берди? (ишенимдүү достор, жолдоштор, жылмаюу, кызыктуу биргелешкен иш, достук, бири-бирине боор ооруу).
Кыскача пикир (резюме)	Бул көнүгүү аркылуу балдар гигиена женүнде кебүреек билишет.

5-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	**«Мен жана менин үй-бүлөм»**
Күтүлүүчү натыйжалар:	Балдар: • адамдын жашоосунда үй -бүленүн ролун түшүнүшет; • ез жашоосуна үй-бүлелүк баалуулуктарды карманышат; • жакындар женүнде урматтоо жана камкор мамилесин керсетүшет.
Топ/Жаш	Жогорку топтогу балдар (5-6 жаш)
Убакыт	7-8 мүнет
Рефлексия	2-3 мүнет
Керектүү каражаттар	Плакаттар, ватман кагазында (же флипчартта), бош алакандар, фломастерлер, маркерлер, «үй-бүле мүчелерүнүн» кагаз фигуралары, клей, А 4 барагы, түстүү карандаштар, тартылган термометр, түстүү барактар.
Аткаруу тартиби	**Чакыруу баскычы:** **1-кадам.** Тарбиячы балдарга түстүү аппликация барактарын таратат жана андан кийин кичинекей адамды жасоону суранат. **2-кадам.** Тарбиячы балдарга А4 форматындагы кагазды, клейди таратат жана балдардан «Менин үй -бүлем» деген темада сүрет тартууну суранат. **Түшүнүү баскычы:** **3-кадам.** Балдар ишин аяктагандан кийин, тарбиячы алардан үй-бүлесү менен тааныштырууну суранат. **Ойлонуу баскычы:** **4-кадам.** Балдар кагаз түрүнде «үй-бүле мүчелерүнүн» фигураларын керсетүшет. **5-кадам.** Тарбиячы балдардын презентациясына езүнүн комментарийлерин берет.
Рефлексия (ой жүгүртүү)	Эгерде тарбиячы балдардан кайтарым байланыш алууну кааласа, анда ал ой жүгүртүү үчүн ар кандай ыкмаларды колдоно алат. Биз «Маанай термометри» ыкмасын колдонууну сунуштайбыз. **«Маанай термометри» ыкмасы:** Тарбиячы балдардан түсү алардын маанайын мүнездеген карандашты тандоону суранат. Балдардын милдети – маанай термометрин боёо. Маанайды аныктоо үчүн тарбиячы бир нече суроолорду берет: • Сиздин маанайыңыз азыр кандай? • Бүгүн сизге эмне кебүреек жакты? Жакшы маанай түзүүгө бизге эмне жардам берди? (ишенимдүү достор, жолдоштор, жылмаюу, кызыктуу биргелешкен иш, достук, бири-бирине боор ооруу).

Кыскача пикир (резюме)	Бул көнүгүү аркылуу балдар ез үй-бүлесүнүн баалуулуктарын, алар кайдан келип чыкканы, кандай майрамдар боло турганын талдашат, жыйынтык чыгарышат. Ар бир бала үчүн ынтымактуу үй-бүле анын ийгиликтүү болушуна зор салым кошо тургандыгы тастыкталат.

6-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	**«Күлкү - ден соолуктун мүлкү»**
Күтүлүүчү натыйжалар:	Балдар: • адамдар арасында ез ара жакшы мамиле түзүү үчүн адамдын жашоосундагы жылмаюу жана күлкүнүн маанисин түшүнүшет; • жагымдуулукту, езүн кубанта билүүге жана айланадагыларды кубанта билүү тууралуу талдашат.
Топ/Жаш	Жогорку топтогу балдар (5-6 жаш)
Убакыт	7-8 мүнет
Рефлексия	2-3 мүнет
Керектүү каражаттар	«Крошка Енот» мультфильми, маркерлер, флипчарттар, проектор, түрдүү улуттун балдарынын фотосүреттерү, кенүгүүнү аткарууга таркатма материалдар, А 4 барагы, түстүү карандаштар, тартылган термометр, түстүү барактар.
Аткаруу тартиби	**Чакыруу баскычы:** **1-кадам.** Тарбиячы «Крошка Енот» мульфильмин керсетүү менен көнүгүүнү баштайт. **2-кадам.** Тарбиячы балдар керүп бүткенден кийин алар менен бирге «жылмаюу/капалануу» деген түшүнүктердү такташат. **Түшүнүү баскычы:** **3-кадам.** Тарбиячы балдарды кичи топторго белет жана ар бир топко ар түрдүү улуттагы балдардын бир нече сүретүн таратат. Балдар 3 суроого жооп беришет: 1) Балдардын жүзүнде кандай окшоштуктар бар? 2) Жылмаюу дагы кантип бизге жардам берет? 3) Жылмаюу менен ден соолук кандай байланышта? **Ойлонуу баскычы:** **4-кадам.** Күлүү, жылмаюу эрежелерин сактайсыңарбы же башкаларга сунуштайсыңарбы? Окуучуларга 2 стикер берилет: 1 жашыл жана 1 кызгылт. Суроолорго жооп берип, суроонун астына стикер чапташат: - «Ооба» - жашыл; - «Жок» - кызгылт. **5-кадам.** Тарбиячы кээ бир балдарды сураса болот.

Рефлексия (ой жүгүртүү)	Эгерде тарбиячы балдардан кайтарым байланыш алууну кааласа, анда ал ой жүгүртүү үчүн ар кандай ыкмаларды колдоно алат. Биз «Маанай термометри» ыкмасын колдонууну сунуштайбыз. **«Маанай термометри» ыкмасы:** Тарбиячы балдардан түсү алардын маанайын мүнездеген карандашты тандоону суранат. Балдардын милдети – маанай термометрин боёо. Маанайды аныктоо үчүн тарбиячы бир нече суроолорду берет: • Сиздин маанайыңыз азыр кандай? • Бүгүн сизге эмне кебүреек жакты? Жакшы маанай түзүүгө бизге эмне жардам берди? (ишенимдүү достор, жолдоштор, жылмаюу, кызыктуу биргелешкен иш, достук, бири-бирине боор ооруу).
Кыскача пикир (резюме)	Бул көнүгүү аркылуу балдар адамдын ден соолугуна күлкү, жылмаюунун маанисин түшүнүшет. Өзүлерүн таанууда боорукердик жылмаюудан баштала тургандыгына ишенишет.

7-КӨНҮГҮҮ

Аталышы	**«Күндөлүк режим, ритм»**
Күтүлүүчү натыйжалар:	Балдар: 1. күнделүк режимдин маанисин түшүнүшет; 2. ез ишмердүүлүгүн туура уюштурууга үйренүшет; 3. эс алуунун езгечелүктерү менен таанышышат (ишмердүүлүктүн түрлерүн езгертүү, күндүзгү уйку, эс алуу, дене тарбия мүнеттерү, оюн).
Топ/Жаш	Жогорку топтогу балдар (5-6 жаш)
Убакыт	7-8 мүнет
Рефлексия	2-3 мүнет
Керектүү каражаттар	Маркерлер, филпчарттар, проектор, кенүгүүнү аткарууга таркатма материалдар, А 4 барагы, түстүү карандаштар, тартылган термометр, түстүү барактар.
Аткаруу тартиби	**Чакыруу баскычы:** **1-кадам.** Тарбиячы балдарга кечээ эмне кылышканын айтып берүүнү суранат. **2-кадам.** Каалоочу балдар езүнүн күнү женүнде айтып беришет. **Түшүнүү баскычы:** **3-кадам.** Тарбиячы балдарга «Режимдин адамдын ден соолугуна тийгизген таасири» деген темада презентация керсетет. **Ойлонуу баскычы:** **4-кадам.** Балдарга 2 стикер берилет: 1 жашыл жана 1 кызгылт. Суроолорго жооп берип, суроонун астына стикер чапташат: - «Ооба» - жашыл; - «Жок» - кызгылт.

	Суроолор: 1. Өз убагында ойгонгон жакшыбы же жаманбы? 2. Өз убагында уктаганга жатуу жакшыбы же жаманбы? 3. Өз убагында тамактануу жакшыбы же жаманбы? 4. Сейилдее жакшыбы же жаманбы? 5. Телевизорду кеп көрүү жакшыбы же жаманбы?
Рефлексия (ой жүгүртүү)	Эгерде тарбиячы балдардан кайтарым байланыш алууну кааласа, анда ал ой жүгүртүү үчүн ар кандай ыкмаларды колдоно алат. Биз «Маанай термометри» ыкмасын колдонууну сунуштайбыз. **«Маанай термометри» ыкмасы:** Тарбиячы балдардан түсү алардын маанайын мүнездеген карандашты тандоону суранат. Балдардын милдети – маанай термометрин боёо. Маанайды аныктоо үчүн тарбиячы бир нече суроолорду берет: • Сиздин маанайыңыз азыр кандай? • Бүгүн сизге эмне кебүреек жакты? Жакшы маанай түзүүгө бизге эмне жардам берди? (ишенимдүү достор, жолдоштор, жылмаюу, кызыктуу биргелешкен иш, достук, бири-бирине боор ооруу).
Кыскача пикир (резюме)	Бул активдүү жеке ишмердүүлүк болгондуктан, тарбиячы байкоо жүргүзүүчү ролду аткарат. Бардык балдар суроону түшүнгенүн, процесске катышып жатканына, суроолордун үстүнен иштеп жатканына кенүл бурат.

ЧЫГАРМАЧЫЛЫК (КРЕАТИВДҮҮ) КӨНДҮМҮН КАЛЫПТАНДЫРУУГА КӨНҮГҮҮЛӨР

Биринчи туура жоопко караганда
бир аз ары карап көрүңүз.

Чыгармачылык ишмердүүлүк дени сак жана гармониялуу адамдын жашоосунун зарыл белүгү болуп эсептелет. Чыгармачылык ишмердүүлүк жумуш жана эс алуу режими бузулбаган шартта, эч кандай татаал аракеттенүүнү талап кылбастан чени менен ишке ашырылганда гана оптималдуу уюштурулат.

Чыгармачыл инсанды тарбиялоо, демек, алардын чыгармачылык ишмердүүлүгүнүн гармониялуу агымына, бүтүндей жашоосун ез алдынча уюштурууга карай багытталышын енүктүрүүнү камтыйт. Чыгармачылык балдардын ден соолугун бекемдееге салым кошот, ал акылмандуулук менен уюштурулган педагогикалык процессте ишке ашырылат.

Балдардын чыгармачылык жендемдүүлүктерүн изилдее жана енүктүрүү үчүн женекей кенүгүүлердү колдонуу сунушталат. **Аларды колдонууда тарбиячыдан атайын даярдык талап кылынбайт. Анын макулдугу гана жетиштүү жана жолуңар шыдыр болсун!** Анын макулдугу гана жетиштүү жана жолуңар шыдыр болсун! Кенүгүүлер каалаган тартипте колдонулушу мүмкүн, тарбиячы езүнүн толуктоолорун жана езгертүүлерүн киргизе алат. Бул жерде башкы нерсе - балдарды чыгармачылык оюн процессине тартуу.

1. «Биздин алакандарыбыз эмнеге окшош» көнүгүүсү

Максаты: балдардын элестетүүсүн жана кеңүл буруусун енүктүрүү.

Балдарды боёк же карандаш менен алаканын (же экеенү) тегерете чийип жана «Бул эмне болушу мүмкүн?» (дарак, канаттуулар, кепелек ж. б.) деп ойлоп табууну, кыялдануну сунуштоо. Белгиленген алакандардын негизинде сүрет тартууну сунуштоо.

2. «Үч боёк» оюн-көнүгүүсү.

Максаты: Балдардын керкем кабыл алуусун жана элестетүүсүн енүктүрүү.

Балдарды бири-бирине абдан дал келген үч боёкту алууну сунуштоо жана алар менен барактын бардыгын эркин толтуруу. Сүрет эмнеге окшош?

3. «Сыйкырдуу тактар» көнүгүүсү.

Максаты: чыгармачыл элестетүүнү енүктүрүү; ачык эмес контурлардын сүретүн реалдуу сүреттер жана объекттер менен окшоштугун табууга үйретүү.

Барактын ортосуна каалаган боёкту тамызып, баракты тең ортосунан экиге бүктеенү сунуштоо. Натыйжада ар кандай тактар пайда болот, балдар езүлерүнүн тактарында ал эмнеге же кимге окшош экендигин керүшү керек.

4. «Сыйкырдуу жип» көнүгүүсү.

Максаты: чыгармачыл элестетүүнү енүктүрүү; ачык эмес контурлардын сүретүн реалдуу сүреттер жана объекттер менен окшоштугун табууга үйретүү.

Балдардын кезүнче 30-40 см узундуктагы жипти сыяга малып, туш келди бүктелген кагазга түшүрүү. Жиптин үстүне башка баракты коюп, түбүне чейин басуу керек. Барактарды кармап туруу менен, жипти чыгаруу. Кагазда жиптен из калат, балдарга алынган сүреттү аныктап, ат коюу сунуш кылынат.

5. «Бүтпөгөн сүрөт» көнүгүүсү.

Максаты: чыгармачыл элестетүүнү енүктүрүү.

Балдарга аягына чейин тартылбаган нерселердин сүреттерү бар барактар берилет. Аларга бул нерсени тартып бүтүрүү жана ез сүретү женүнде айтып берүү сунушталат.

7. «Бий» көнүгүүсү.

Максаты: эмоционалдуулукту жана чыгармачыл элестетүүнү енүктүрүү. Балдарга ез образын ойлоп табууга жана аны белгилүү бир музыкага бийлееге сунуштоо. Калган балдар кандай образ ойлоп табылганын божомолдошу керек. Варианттар - образ коюлган, бардык балдар бир убакта бийлешет («гүлдеген гүл», «мээримдүү мышык», «кар жаашы», «тамашакей маймыл» ж. б.). Татаалдык - бийдеги сезимдерди жеткирүү («кубаныч», «коркуу», «таң калуу» ж. б.).

8. «Музыка эмнени айтты» көнүгүүсү.

Максаты: чыгармачыл элестетүүнү енүктүрүү.

Классикалык музыка угулат. Балдарга кездерүн жумуп, музыка эмне женүнде айтып жатканын элестетип, андан соң ездерүнүн түшүнүктерү женүнде сүрет тартып, айтып берүү сунушталат.

9. «Бул эмне?» көнүгүүсү.

Максаты: балдарды алмаштыруучу нерселерди кабыл алуунун негизинде элестетүүсүнде жаңы образдарды түзүүгө үйретүү.

Ар кандай түстегү тегерекчелер, ар кандай узундуктагы тилкелер колдонулат. Балдар тегерек болуп турушат. Тарбиячы түстүү тегерекчелердин бирин керсетүп, ортосуна коюп, анын кандай экенин айтып берүүнү сунуштайт. Жооптор бири бирин кайталабашы керек.

10. «Жээктеги таштар» оюну.

Максаты: схемалык сүреттердү кабылдоонун негизинде жаңы образдарды жаратууну үйретүү.

Деңиз жээгин сүреттеген чоң сүрөтү колдонулат. 7-10 түрдүү формадагы таштар тартылган. Ар бир таш кандайдыр бир нерсеге, жаныбарга же адамга окшош болушу керек. Тарбиячы мындай дейт: «Сыйкырчы бул жээкти кыдырып, жолунда болгон нерсенин бардыгын таштарга айландырды. Силер жээкте эмне болгонун божомолдошуңар керек, ар бир таш женүнде, анын эмнеси же кимге окшош экенин айтышыңар керек. Бир нече таштар дээрлик бирдей контурга ээ болсо жакшы. Андан соң, балдарга алардын таштары тууралуу аңгеме ойлоп табууну сунуштоо: ал кантип жээкке чыкты? Ага эмне болгон? ж.б.

11. «Сыйкырдуу мозаика» көнүгүүсү.

Максаты: балдарды буюмдардын деталдарын алмаштыруучу объекттердин жарым-жартылай сүреттелүшүнүн же символикалык сүрөтүнүн негизинде элестетүүсүнде объекттерди түзүүгө үйретүү.

Калың картондон кесилген геометриялык фигуралардын (ар бир бала үчүн бирдей) топтому колдонулат: бир нече чейрелер, чарчылар, үч бурчтуктар, ар кандай елчемдегү тик бурчтуктар. Тарбиячы комплекттерди таратып, бул сыйкырдуу мозаика экенин, андан кептеген кызыктуу нерселерди түзсе болорун айтат. Бул үчүн ар кандай фигуралар керек, ким кааласа, кандайдыр бир сүреттү алуу үчүн бири-бирине жабыштыруу керек. Мелдешүүнү сунуштаса болот: ким ез мозаикасынан кебүреек ар башка нерселерди чыгарып, бир же бир нече буюм женүнде кандайдыр бир окуяны ойлоп таба алат.

12. «Сүрөтчүгө жардам берели» оюну.

Максаты: балдарды берилген схеманын негизинде объекттерди элестетүүгө үйретүү.

Материал: Тактага кишинин эскизи түшүрүлген чоң барак. Түстүү карандаштар же боектор. Чоң киши бир сүретчүнүн сүреттү бүтүрүүгө убактысы болбогонун айтып, балдардан сүреттү бүтүрүүгө жардам берүүсүн суранганын айтат. Тарбиячы менен бирге балдар эмнени жана кайсы түстү тартуу жакшы экенин талкуулашат. Эң кызыктуу сунуштар сүретте чагылдырылган. Акырындык менен схема сүреткө айланат. Андан кийин, балдарды тартылган адам женүнде аңгеме ойлоп табууну сунуштаса да болот.

13. «Сыйкырдуу сүрөттөр» оюну.

Максаты: предметтерди жана жагдайларды предметтердин жекече деталдарынын схемалык сүреттерүнүн негизинде элестетүүнү үйретүү. Балдарга карточкалар берилет. Ар бир карточкада объекттердин жана геометриялык фигуралардын айрым деталдары схемалык түрде чагылдырылган. Ар бир сүрет картада жайгашкан, ошондуктан сүреттү тартуу үчүн бош орун бар. Балдар түстүү карандаштарды колдонушат. Балдар карточкадагы ар бир фигураны каалаган сүретүне айландыра алышат. Бул үчүн фигурага каалаган нерсени кошуу керек. Сүреттү бүтүргенден кийин, балдар сүреттерүнүн негизинде жомокторду жазышат.

14. «Керемет кайра куруулар» оюну.

Максаты: балдарды керсетмелүү моделдердин негизинде элестетүүсүндө предметтерди жана жагдайларды түзүүгө үйретүү.

Тарбиячы балдарга алмаштыруучу нерселердин сүреттерү бар сүреттердү таратат, ар биринде узундугу үч тилке, ар кандай түстегү үч тегерекче тартылган. Балдарга сүреттердү карап чыгуу, эмнени билдирерин ойлоо, түстүү карандаштар менен баракка тиешелүү сүреттү (бир нече мүмкүн) тартуу сунушталат. Тарбиячы балдар менен бирге бүткен сүреттердү талдайт: алардын сүреттелген алмаштыруучу нерселерге дал келүүсүн (формасы, түсү, елчемү, саны боюнча), мазмунунун жана композициясынын оригиналдуулугун белгилейт.

15. «Керемет токой» оюну.

Максаты: кыялдагы кырдаалды алардын схемалык керсетүлүшүнүн негизинде түзүүнү үйретүү.

Балдарга бирдей кагаздар берилет, аларда бир нече дарактар тартылган жана ар кайсы жеринде бүтпеген, калыпталбаган сүреттер жайгашкан. Тарбиячы түстүү карандаштар менен кереметтерге толгон токойду тартууну жана ал женүнде жомоктогудай окуяны айтууну сунуштайт. Бүтпеген сүреттердү реалдуу же элестүү нерселерге айландырса болот. Тапшырманы аткаруу үчүн башка темалар боюнча материалдарды колдонсо болот: «Керемет деңиз», «Керемет талаа», «Керемет парк» жана башкалар.

4-БӨЛҮМ БОЮНЧА КЫСКАЧА ПИКИР

Бул бөлүмдө мектепкө чейинки билим бөрүү уюмдарынын жогорку топтогу 5-6 жаштагы балдардын турмуштук көндүмдөрүн өнүктүрүү жана позитивдүү гигиеналык билим бөрүүнү сунуштоо максатында практикалык көнүгүүлөрдүн кадамдары суроолор жана тапшырмалардын бир катар мисалдары конкреттүү нускамалар түрүндө бөрилгөн. Кайталануучу аракеттөр, көнүгүүлөр, тапшырмалар, тарбиячы дагы, бала дагы кабардар болгонуна көпилдик бөргөн процесстөр системалуу түрдө пайдалангандыктан, алар балдардын дараметин ачууга, алардын турмуштук көндүмдөрүн өнүктүрүүгө жардам бөрөт.

Бөлүм төмөнкү үч маанилүү көндүмдүн калыптануусуна жана өнүгүүсүнө практикалык көнүгүүлөрдү жана тапшырмаларды сунуштайт. Алар:

1) позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумду калыптандырууга;

2) өзүн таануу, өзүн тарбиялоо көндүмдөрүн калыптандырууга;

3) чыгармачылык (креативдүү) көндүмдөрүн өнүктүрүүгө.

Позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумду жана өзүн таануу, өзүн тарбиялоо көндүмдөрүн калыптандырууга ЖЕТИ көнүгүү сунушталынат, ал эми чыгармачылык көндүмдөрүн калыптандырууга 15 көнүгүү сунуштоону туура таптык. Балдардын чыгармачыл дараметин өнүктүрүү тарбиячынын эң маанилүү милдеттөринин бири деп эсептейбиз. Ошондой эле Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик билим бөрүүчү стандарттынын талаптары боюнча да мектепкө чейинки курактагы балдардын чыгармачылык деңгээлдеги натыйжаны көрсөтүүсү актуалдуу.

ЖАЛПЫ КОРУТУНДУ

Кыргыз Республикасында билим берүү системасынын енүгүүсүнүн азыркы этабында бардык балдардын ден соолугун чыңдоо жана сактоо зарылдыгы менен байланышкан тенденциялар орун алууда. Мектепке чейинки курактагы балдардын гигиена тармагында турмуштук кендүмдерүн калыптандыруу жана енүктүрүү маселеси актуалдуу болуп эсептелет.

Сунушталып жаткан методикалык колдонмо теориялык, методикалык, практикалык суроолорго жооп берүүнү камтыйт.

Биринчи бөлүм теориялык маселелерди ачыктоого арналган. Суроолор гигиена тармагына тиешелүү негизги түшүнүктердүн мазмунун талдоого жана тактоого арналган.

Экинчи бөлүм методикалык суроолорго жооп берүү менен практикалык белүмгө етүүге ебелге болуп эсептелет. Мектепке чейинки билим берүү уюмунда иштеген тарбиячы бул ойлор менен терең таанышып чыкса, анда бул колдонмодогу практикалык белүкте сунушталган кенүгүүлердү практикасына киргизүү жеңилирээк болот.

Үчүнчү бөлүм 5 интерактивдүү ата-энелер чогулушунун иштелмелерин сунуштайт. Тарбиячылар ар бир кадамды туура, так аткарууга аракеттенүүсү зарыл. Интерактивдүү ата-энелер чогулушун пландаштырууда инсанга багытталган окутуунун принциптери, философиясы, мамилелер, «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү енүктүрүү» методикасы негизги болуп эсептелди.

Төртүнчү бөлүм практикалык кенүгүүлердү жана тапшырмаларды сунуштайт. Алар: мектепке чейинки курактагы балдардын (5-6 жаштагы) позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумун, езүн таануу, езүн тарбиялоо, чыгармачылык кендүмдерүн енүктүрүү максатын аткарууга багыт алат.

Мектепке чейинки билим берүү уюмунун тарбиячылары үчүн «Гигиена тармагында балдардын турмуштук кендүмдерүн калыптандыруу жана енүктүрүү» колдонмосу түшүнүктүү болуп, алардын практикасында ез ордун ээлеп, ата-энелер менен кызматташтыкта балдардын позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумун тарбиялоого жардам берет деп ишенебиз!

ГИГИЕНА ТАРМАГЫНДА БАЛДАРДЫН ТУРМУШТУК КӨНДҮМДӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУ ЖАНА ӨНҮКТҮРҮҮ

АЛКАКТЫК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮК ШКАЛАСЫ

КИРИШҮҮ

Адамдын ден соолугунун пайдубалы эрте бала кезинде түптелет. Бул учурда баланын организми ийкемдүү, ал чоң кишинин организмине караганда тышкы чейренүн таасирине алда канча сезгич келет. Бул иш-аракеттердин жагымдуулугу же жагымсыздыгы баланын келечектеги ден соолугуна таасир этет. Баланын ден соолугун коргоо жана чыңдоо үчүн анын гигиеналык тарбиясы чоң маниге ээ. Гигиеналык тарбия жалпы билим берүүнүн ажырагыс белүгү, ошондой эле адамдын маданиятынын курамдык белүктерүнүн бири болуп саналат. Мектепке чейинки курактагы балдарга гигиеналык билимдерди берүү жана кендүмдердү калыптандыруу медициналык кызматкерлердин гана иши деп ойлогон кээ бир ата-энелер терең жаңылышат. Чындыгында, бул ата-энелердин, тарбиячылардын дагы иши.

Кыргызстан постсоветтик мейкиндиктин аймагындагы Кыргыз Республикасынын Өкметүнүн 2007-жылдын 16-январындагы №17 токтому менен «Мектепке чейинки билим берүү жана балдарды кароо» Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик стандарты расмий түрде бекитилген биринчи мамлекеттердин бири болуп саналат. Азыркы учурда бул стандарт кайрадан иштелип чыкты жана бекитилди. Мамлекеттик стандарт алты айдан жети жашка чейинки балдарга мектепке чейинки билим берүү жана кароо боюнча билим берүү, медициналык, юридикалык, уюштуруулуучу кызматтарга, мамлекет жана башка кызыкдар тараптар (коомчулук, жеке адамдар ж.б.) сунуштаган иш-чараларга талаптарды камтуу менен, бирдиктүү талаптарды белгилейт.

Компетенттүүлүк шкаласын иштеп чыгууда биз Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик «Мектепке чейинки билим берүү жана балдарды кароо» стандартын жетекчиликке алдык.

АЛКАКТЫК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮК ШКАЛАСЫН ИШТЕП ЧЫГУУНУН ӨБӨЛГӨЛӨРҮ

1. Акыркы убактарда мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугунун абалы негиздүү тынчсызданууну пайда кылууда. 2016-2020-жылдардагы балдардын (0-14 жаш) ооруларынын керсеткүчтерү боюнча кээ бир жугуштуу жана мите ооруларынын 1,9%га, башка оорулардын 1,5%га есүшү байкалууда.[22] Буга байланыштуу мектепке чейинки билим берүү системасын реформалоонун жаңы этабынын артыкчылыктуу милдеттеринин бири – балдардын ден соолугун сактоо жана чыңдоо, алардын ден соолук баалуулуктарын жана сергек жашоо образын, анын ичинде маданияттык, гигиеналык жана турмуштук кендүмдерүн калыптандыруу болушу керек.
2. Балдардын жеке жана коомдук гигиена кендүмдерүн тарбиялоо алардын ден соолугун сактоодо негизги ролду ойнойт, үй-бүледе, мектепке чейинки билим берүү уюмунда (мындан ары МЧББ), мектепте жана башка коомдук жайларда жүрүм-турумду туура уюштурууга жардам берет. Өзүнүн гана ден соолугу эмес, башка балдардын жана чоң адамдардын ден соолугу балдар тарабынан керектүү гигиеналык ченемдерди жана жүрүм-турум эрежелерин билүүсүнен жана аткарылышынан кез каранды.
3. Балдар менен күнүмдүк иштееде, жеке гигиенанын эрежелерин аткаруу алар үчүн табигый муктаждыкка айланышына жана балдар ескен сайын гигиеналык кендүмдерүнүн еркүндешүне дайыма умтулуу керек. Бала бакчадан баштап балдарда теменкү кендүмдер калыптанышы керек: денени таза кармоо, тамактануу маданияты, жакынкы чейреде гигиеналык эрежелерди сактоо, бири-бири жана чоң адамдар менен туура ез ара мамиле.

4. «Алкактык компетенттүүлүк шкаласы» 5-6 жаштагы балдарда енүктүрүү керек болгон позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумдун, турмуштук кендүмдердүн, сергек жашоо образынын баалуулуктарын жана гигиеналык билимдердин керсеткүчтерүн камсыздайт.

ЖЕТЕКЧИЛИККЕ АЛГАН ПРИНЦИПТЕР

Тарбиячылар тарабынан еткерүлген жана методикалык колдонмодо сүреттелген интерактивдүү ата-энелер чогулуштары, сааттар, практикалык кенүгүүлер балдар канчалык гигиеналык билимдерин, гигиеналык позитивдүү жүрүм-турумун жана маданиятын, турмуштук кендүмдерүн жакшырта алгандыгын практикада керүүгө жардам берет.

Мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын тарбиячылары Алкактык компетенттүүлүк шкаласын колдонууда теменкү принциптерди жетекчиликке алышы зарыл:

1) Системалуулук жана ырааттуулук принциби.
2) Жеткиликтүүлүк принциби.
3) Керсетмелүүлүк принциби.
4) Аң-сезимдүүлүк жана активдүүлүк принциби.
5) Туруктуулук принциби.

Системалуулук жана ырааттуулук принциби – мектепке чейинки билим берүү уюмунда уюштурулган тарбиялоо, окутуу, енүктүрүү процессинин мазмуну белгилүү бир логикага (тартипке, системага), теменкү эрежелерге ылайык курулушу керек:

а) изилденип жаткан материал белүмдерге жана темаларга белүнет, алардын ар биринде белгилүү бир изилдее методикасы бар;
б) ар бир темада мазмундук борбор, негизги түшүнүктер жана идеялар белүп керсетүлет, баяндоонун ырааттуулугу ойлонулат;
в) тема менен таанышып жаткан учурда, фактылар, мыйзамдар, теориялар ортосунда тышкы жана ички байланыштар түзүлет.

Жеткиликтүүлүк принциби – окуу материалынын мазмуну жана окуп-үйренүүсү балдардын интеллектуалдык, адеп-ахлактык жана физикалык жүктемүн пайда кылбашы керек.

Көрсөтмөлүүлүк принциби – тарбиялоо, окутуу жана енүктүрүү процессинин жүрүшүнде баланын бардык сезимдерин мүмкүн болушунча «күйгүзүү» керек, аларды алынган маалыматты кабыл алууга жана иштеп чыгууга тартуу керек (башкача айтканда, балдарга бир нерсе женүнде айтуу жетиштүү эмес, бирок байкоо жүргүзүүгө, елчееге, кармоого, эксперименттерди жүргүзүүгө, алган билимдерин жана кендүмдерүн практикада колдонууга мүмкүнчүлүк берүү керек).

Аң-сезим жана активдүүлүк принциби – балдар таанып билүү процессинин субъекттери болгондо гана натыйжага жетишүүгө болот, б.а. алар сунушталган ишмердүүлүктүн максаттарын жана милдеттерин түшүнүшет, ез ишмердүүлүгүн ез алдынча пландаштырууга жана уюштурууга мүмкүнчүлүк алышат, кейгейлердү коюп, аларды чечүүнүн жолдорун издей алышат.

Туруктуулук принциби – балдар тарабынан алынган билимдер алардын аң-сезиминин бир белүгү, жүрүм-турумдун жана ишмердүүлүктүн негизи болушу керек. Бул теменкү учурда болушу мүмкүн:

- ишмердүүлүк процессинде бала таанып билүү активдүүлүгүн керсеттү;

- материалды кайталоо үчүн атайын тандалган кенүгүүлер керектүү санда жана ырааттуулукта аткарылды;
- сунушталган материалдын түзүлүшүнде жана анын мазмунунда башкысы баса белгиленет жана компоненттер ортосунда логикалык байланыштар түзүлген;
- ишмердүүлүктүн натыйжаларына системалуу мониторинг (текшерүү жана баа берүү) жүргүзүлген.

ТҮЗҮЛҮШҮ

Алкактык компетенттүүлүк шкаласынын түзүлүшү теменкү аспектилерден турат: күтүлүүчү натыйжалар енүгүүнүн терт негизги багытынын чегинде каралат. Өз кезегинде, алардын ар биринде курактык мезгилине ылайык, енүгүүнүн күтүлүүчү керсеткүчтерүнен турган енүгүүнүн бирден тертке чейинки компоненттери камтылышы мүмкүн болгон бир же эки чакан компетенттүүлүктер бар.

ТАРМАК
ЧАКАН ТАРМАК
КОМПОНЕНТ
ШКАЛА
Көрсөткүчтөр: 5 жаштагы балдар үчүн

ТАРМАК. Биз үчүн балдардын компетенттүүлүгүн енүктүрүүнүн бардык тармактарында, башкача айтканда, «Физикалык енүгүү», «Когнитивдик енүгүү», «Социалдык жана эмоционалдык енүгүү», «Чыгармачылык жана эстетикалык енүгүү» тармактарында кароо маанилүү. Алар баланын ар тараптуу енүгүшүнде маанилүү роль ойноочу бардык багыттарын ар тараптан камтууну камсыз кылат. Баланын енүгүүсүнүн бардык багыттары бири-бири менен тыгыз байланышта, бир тармактын енүгүүсү экинчисинин енүгүшүне ебелге түзет, андыктан балдарды бардык тармактарда (енүктүрүү) бир убакта енүктүрүү керек. Өнүгүүнүн бир тармагына кеңүл топтоо башка тармактардын енүгүшүне терс таасирин тийгизет. Өнүгүүнүн ар бир тармагынын езүнө мүнездүү езгечелүктерү жана максаттары жана милдеттери бар, ез кезегинде бул максаттарга жетишүү енүгүүнүн башка тармагынын максаттарын жана милдеттерин ишке ашырууну шарттайт.

ЧАКАН ТАРМАК – бул тармактарды чакан топго белүү. Өнүктүрүүнүн негизги тараптарынын чакан тармактары енүгүүнүн белгилүү аспекттерин камтыйт жана алардын конкреттүү багыттуулугун керсетет.

КОМПОНЕНТ (конкреттүү аспект) – бул андан ары белүү, ал чакан тармактардагы бирдиктерди керсетет, мисалы, «Социалдык енүгүү» «Турмуштук кендүмдер» жана «Чоң адамдар менен ез ара мамилелери» деп белүнүшү мүмкүн.

КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮК ШКАЛАСЫ – белгилүү бир курактык деңгээлге жеткен учурда баланын билимдерине, билгичтиктерине, кендүмдерүне перспективдүү баа берүү (мисалы, үч жаштан баштап беш жашка чейинки балдар езүн-езү тейлее билимин жана кендүмүн керсетүшет).

КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТӨР конкреттүү багыттуулукка ээ, чакан тармактын максаттарын жана идеяларын чагылдырышат; түшүнүктерге так аныктама беришет; биз баланын енүгүүсүнде эмнеге жетишүүнү каалаганыбызды аныктоого жардам беришет;

елчее үчүн негиз түзүшет; мектепке даярдыгына баа берүү үчүн курал катары кызмат кыла алышат.

КӨРСӨТКҮЧ – бул курактык топко ылайык келген елченүүчү жана ага теп келген жүрүм-турумга жана билимдерге келечекте баа берүү (мисалы, беш жашка келгенде бала кийимин ез алдынча кийгенди жана чечкенди билүүге тийиш).

Керсеткүчтер алкактык шкаланын маани-маңызын толук чагылдырат жана бүт аспекттерин камтыйт; баланын курагына шайкеш келет; тактыгын жана стандарт менен ошондой эле ез ара шайкештигин керсетүп турат; бул байкоого (угууга, керүүге) боло турган нерселер, алар балдардын аракеттеринен, сездерүнен, жүрүм-турумунан керүнүп турат жана байкоо үчүн жеңил болууга тийиш; мурдагы керсеткүчтерге карама-каршы келбейт, башкача айтканда, алар бир эле курактык топ үчүн мурдагы керсеткүчтен жеңил болууга тийиш эмес.

ӨНҮГҮҮ ТАРМАКТАРЫ

А. БАЛДАРДЫН ФИЗИКАЛЫК ӨНҮГҮҮСҮ

Балдардын толук кандуу физикалык енүгүүсү - бул, биринчи кезекте, кыймыл билгичтиктеринин жана кендүмдерүнүн ез мезгилинде калыптанышы, балада жеткиликтүү кыймылдардын ар кандай түрлерүне кызыгууну енүктүрүү, инсандын оң моралдык-эрктүү сапаттарын тарбиялоо.

Балдар беш жашында тынымсыз кыймылда болушат, ошону менен алардын ой жүгүртүүсү дагы енүгет. Мисалы, кээде бала жыйырма мүнетке чейин ез ойлоруна кеңүл топтогонун байкаса болот. Колдорунун шамдагайлуулугу енүгет, бала карандашты туура кармаганды билет.

Алты жашар бала бир бутунда секиргенди билет жана эки деңгелектүү велосипед тебүүнү, лыжа тебүүнү жана сууда сүзүүнү үйренет. Колдорунун менен кездерүнүн ез ара аракети мурдагыга караганда жакшыраак. Тамгаларды жана башка жазуу манипуляцияларын жазуусу жакшыраак. Баланын енүгүүсүнүн бардык этаптарында, аракет, оюн аркылуу үйренүү жана үйретүү эң маанилүү. Баланын енүгүүсүне дайыма фон катары кызмат кылган радио же телевизордун үзгүлтүксүз ызы-чуусу тоскоол болот, ошондой эле компьютерден да оолак болуу керек. Баланы енүктүре турган ишмердүүлүкке кеңүл топтоо маанилүү. Келечекте бала так эрежелерди жетекчиликке алышы үчүн, аны тарбиялоо да максаттуу болушу керек. Биргелешкен оюнда сиз баланын чыгармачылык жендемдүүлүктерүн тарбиялайсыз жана анын жекече билгичтиктерин енүктүресүз. Балаңызды бардыгына үйретүңүз, окууну жашоонун табигый белүгүне айлантыңыз.

БАЛДАРДЫН ФИЗИКАЛЫК ӨНҮГҮҮСҮНҮН ЭҢ МҮНӨЗДҮҮ КӨРСӨТКҮЧТӨРҮ БЕШ-АЛТЫ ЖАШ

- гигиенанын негизги эрежелерин билишет;
- эртең мененки кенүгүүлерге каалоо менен киришет;
- каалоосу менен ден соолугун чыңдоочу кенүгүүлер менен алектенишет;
- күн тартибин сакташат.

Б. БАЛДАРДЫН СОЦИАЛДЫК ЖАНА ЭМОЦИОНАЛДЫК ӨНҮГҮҮСҮ

Эрте жана мектепке чейинки курак - бул эмоциялар баланын жашоосунун бардык аспектилеринде үстемдүк кылган, анын бардык башка психикалык функцияларын башкарган жана женге салган мезгил. Мектепке чейинки курак - бул адамдын жашоосунда ете кыска мезгил, алгачкы жети жыл гана. Бирок алар туруктуу мааниге ээ. Бул мезгил аралыгында енүгүү катуу жана тездик менен жүрет. Таптакыр алсыз, эч нерсе кыла албаган наристе салыштырмалуу ез алдынча, активдүү инсанга айланат. Баланын психикасынын бардык тараптары белгилүү енүгүүде болушат, ошону менен андан ары есүшүнүн пайдубалы түзүлет. Мектепке чейинки куракта психикалык енүгүүнүн негизги багыттарынын бири болуп инсандын негиздеринин калыптануусу эсептелет.

Социализация терелгенден башталат жана балалык мезгилде езгече маанилүү, анткени бала эрте куракта айлана-чейре менен ез ара аракеттене баштайт. Бул процесс чоң адамдардын да, балдардын да активдүү катышуусун талап кылат. Чоң адамдар тууроо үчүн үлгү болуп саналат, алар ошондой эле социалдык контексттерди тандашат жана түзүшет, анын алкагында балдар айлана-чейренү жана социалдык эрежелерди үйренүшет. Балдар – бул процесстин активдүү катышуучулары. Алар эмнеге үйренгендүгү жарым-жартылай айлана-чейреден жана тажрыйбасы боюнча эмнени билгенинен жана алар үчүн эмне үлгү (модель) болгонунан кез каранды.

Социализация кээде кеп багыттуу факторлордун мүнезүне ээ болгон, ар түрдүү турмуштук шарттардагы үч жаштан жети жашка чейинки баланын инсандыгына башаламан таасир этүү шартында да, тарбиялоодо да, башкача айтканда инсанды максаттуу калыптандыруу учурунда да жүрүшү мүмкүн. Тарбиялоо – социализациянын башкы жана аныктоочу принциби болуп эсептелет.

Психикалык функциялардын енүгүүсү баланын социалдык жана эмоционалдык чейресүнүн енүгүүсүнен ажырагыс. Эмоционалдык процесстер баланын кабыл алуу, кеңүл буруу, эс тутуу, ой жүгүртүү, элестетүү жана башка бардык функцияларын жүктеген жана женге салган психологиялык жашоонун чейресү болуп эсептелет. Эмоционалдык образ жана эмоциялык кеземел – бул тарбиялоонун максаты жана продуктусу.

Үч жаштан жети жашка чейинки баланын социалдык макамынын керүнүү чейресү дагы эле оюн, дал ушул оюндарда баланын биргелешкен ишмердүүлүкке катышууга каалоосу, жолдошторунун кызыкчылыктарын эске алууну билүүсү жана умтулуусу, пайда болгон чыр-чатактарды башкаларга жол берүү менен, «тынчтык жолу менен» чечүү. Чоң адамдар жана теңтуштар тарабынан балдарга жана алардын жүрүм-турумуна берилген баа берүүлердүн фонунда езүн-езү аңдоо жана езүне езү баа берүү пайда болот.

6-7 жашка чейин бала езүн-езү тейлее маданиятына ишенимдүү түрде ээ болот: ал езүн ез алдынча тейлей алат, пайдалуу адаттарга ээ, жеке гигиенанын элементардык кендүмдерүне ээ; езүнүн ден соолугунун абалын, ошондой эле айланасындагылардын ден соолугунун абалын аныктайт; анын эмнеси ооруп жатканын, денесинин кайсы белүгү, кайсы органы экендигин атай алат жана керсете алат; тамактануу маданиятына ээ; үшүбегендей же ашыкча жылуу болбогондой аба-ырайына ылайыктуу кийинет. Улуу топтогу мектепке чейинки бала жаракат алган учурда эмне кылуу керектигин балага же чоң адамга түшүндүре алат (аракеттердин алгоритми) жана мындай жагдайларда езүне жана башкага элементардык (женекей) (жараны жуу, дарылоо, буруу, жардам үчүн чоң адамга кайрылуу) жардам керсетүүге даяр. Бул куракта мектепке чейинки курактагы балдардын жүрүм-турумунда езүн езү женге салуу мүмкүнчүлүгү калыптанат, башкача айтканда, балдар аларга чоңдор тарабынан мурда коюлган талаптарды коө башташат. Ошентип, алар кызыктуу нерселерге алаксыбай, жагымсыз иштерди бүтүрө алышат (оюнчуктарды тазалоо, белменү тазалоо ж.б.). Бул балдардын жалпы кабыл алынган ченемдерин жана жүрүм-турум эрежелерин билүүсүнүн жана аларды аткаруу милдеттенмесинин аркасында мүмкүн болот. Бала эмоционалдуу түрде езүнүн жүрүм-турумунун башкалар тарабынан баа берүүсүн гана эмес, езүнүн ченемдерди жана эрежелерди сактоосун, анын жүрүм-турумунун моралдык жана этикалык түшүнүктерүнө дал келүүсүн башынан еткерет. Бирок, ченемдерди сактоо (ынтыкмактуу ойноо, оюнчуктар менен белүшүү, агрессияны кеземелдее ж. б.), эреже катары, бул куракта эң жагымдуу адамдар менен, достору менен ез ара аракеттенүүде гана мүмкүн болот.

БЕШ ЖАШТАГЫ БАЛДАРДЫН СОЦИАЛДЫК-ЭМОЦИОНАЛДЫК ӨНҮГҮҮСҮНҮН ЭҢ МҮНӨЗДҮҮ КӨРСӨТКҮЧТӨРҮ

- 6 жашка чейин балдар ата-энесинен кез карандысыз боло башташат. Алар канчалык «чоңойгонун» керсетүүге аракет кылышат;
- теңтуштар тарабынан кабыл алуусу мурункуга караганда маанилүү, кызматташууга жана белүшүүгө үйренүшет;
- эркек балдар эркек балдар менен, кыздар кыздар менен ойношот;
- спорттун түрлерүн жана оюнчуктарды тандашат;
- тил кендүмдерү енүккен сайын, балдар болгон окуяны, эмнени сезишкенин жана эмнени ойлогондорун жакшыраак сүреттешет;
- уруксат берилген нерселердин чектери кайда экенин аныкташат;
- балдар чындыкты кыялдан ажыратышат.

В. БАЛДАРДЫН ТААНЫП БИЛҮҮ (КОГНИТИВДҮҮ) ӨНҮГҮҮСҮ

Таанып билүү енүгүүсү – бул баланын кабыл алуу, эс тутум, түшүнүктердү калыптандыруу, кейгейлердү чечүү, элестетүү жана логика сыяктуу аркандай ой процессин енүктүрүү аркылуу маалыматты үйренүү жана кейгейлердү чечүү жендемдүүлүгү. Беш же алты жашында балдардын кабыл алуусунда, кеңүл буруусунда, эс тутумунда, ой жүгүртүүсүнде түп тамырынан езгерүү жүрет – бул процесстер эрксизден атайылап, эрктүүгө айланат. Бул курактагы баланын алдында аң-сезимдүү максаты бар – эстеп калуу, белүп керсетүү, жалпылоо, кеңүл буруу ж.б.

Чоң адамдар (ата-энелер, тарбиячылар) балдарга интеллектуалдык эмгектен ырахат алууну үйретүп, акыл-эс енүгүү муктаждыгын жана окутуу процессинин езүне карата позитивдүү мамилени калыптандырышы керек. Бул үчүн сунушталган окуу милдеттери,

ошондой эле окуу материалынын татаалдыгы ушул курактагы балдардын таанып билүү процесстеринин енүгүү деңгээлине дал келиши зарыл.

БЕШ-АЛТЫ ЖАШТАГЫ БАЛДАРДЫН КОГНИТИВДҮҮ ӨНҮГҮҮСҮНҮН ЭҢ МҮНӨЗДҮҮ КӨРСӨТКҮЧТӨРҮ

- гигиена эрежелерин түшүнүшет жана аларды аткарышат;
- «туура» жана «туура эмес» гигиеналык жүрүм-турумду айырмалашат;
- телефон номерин жана үй дарегин эстей алышат.

Г. БАЛДАРДЫН ЧЫГАРМАЧЫЛЫК ЖАНА ЭСТЕТИКАЛЫК ӨНҮГҮҮСҮ

Эстетикалык тарбиялоо – баланы тарбиялоонун эң маанилүү тарабы. Бул сезүү тажрыйбасын, инсандын эмоционалдык чейресүн байытууга ебелге түзет, реалдуулуктун моралдык жагын таанууга таасирин тийгизет (мектепке чейинки курактагы бала үчүн «сулуу» жана «боорукер» түшүнүктерү дээрлик окшош), таанып-билүү активдүүлүгүн жогорулатат, ал тургай физикалык енүгүүге таасир этет. Эстетикалык тарбиялоонун натыйжасы болуп эстетикалык енүгүү эсептелет. Эстетикалык тарбиялоо биринчи кезекте баланын музыкалык, керкем, театралдык, конструктивдүү билим берүүсүн камтыган чыгармачыл енүгүүсүн болжолдойт.

Үй-бүле, тарбиячылар жана айлана-чейре балдардын музыкага, ырга, сүретке, бийге жана башка енерге болгон сүйүүсүн ойгото алат.

Чыгармачылык балдарга эмоцияларын, индивидуалдуулугун билдирүүге, курчап турган дүйнену түшүнүүгө, езүне болгон ишенимди, езүн керсетүүгө болгон умтулууну жана кызматташууга жендемдүүлүгүн енүктүрүүгө мүмкүндүк берет.

Оюн аркылуу чыгармачылык ишмердүүлүк баланы искусствого тартуунун, кызыгуунун эң жеткиликтүү жана оптималдуу жолу болуп эсептелет.

Бардык таанып билүүнүн, анын ичинде эстетикалык да негизинде ишмердүүлүк жатат. Бала езүнде чыгармачылык дараметин енүктүрүшү керек, пассивдүү угуучу жана байкоочу болбошу керек.

Беш-алты жаштагы балдарда айланадагы дүйнөнү, жаратылышты, керкем искусство чыгармаларын, музыканы, бийди эстетикалык кабыл алуу калыптанат жана керкем образдардын таасирине эмоционалдуу жооп берүү билгичтиги енүгет. Балдар керкем чыгармаларды окууга, поэзияны жаттоого, кайра айтууга, аңгемелерди жазууга кызыгышат, ошондуктан мугалим аларды дайыма байкап турушу керек, кызыкчылыктарын кылдат изилдеп, езүн ишке ашырууга жардам бериши керек.

Музыкалык, керкем жана жемиштүү ишмердүүлүкте балдар керкем чыгармаларга, музыкалык жана керкем искусство чыгармаларына эмоционалдуу жооп беришет, аларда адамдардын жана жаныбарлардын ар кандай эмоционалдык абалы образдуу каражаттардын жардамы менен берилет. Музыкалык образды түшүнүп, музыкалык чыгарманын сюжетин кебүреек бүтүн кабыл ала башташат. Музыкага болгон кызыгуу, музыкалык ишмердүүлүктүн ар кандай түрлерү активдүү түрде керүнет.

Балдар музыкалык чыгарманын үнүне эмоционалдуу гана жооп бербестен, ал женүнде шыктануу менен айтышат (музыкалык образдардын жана баяндоонун табияты, музыкалык туюнтуу каражаттары женүнде), аларды турмуштук тажрыйба менен байланыштырышат. Музыкалык эс тутум балдарга сүйүктүү обондорун жаттоого,

таанууга, атүгүл атоого мүмкүндүк бөрөт. Аткаруучулук ишмөрдүүлүктүн өнүгүүсүнө ушул курактагы өндүрүмдүү шыктануунун үстөмдүгү (ыр ырдоо, бий бийлөө, балдардын музыкалык аспабында ойноо, жөнөкөй ритмикалык үлгүнү кайра чыгаруу) түрткү болот. Балдар чыгармачылыкка болгон биринчи аракөтин жасашат: бийди жаратуу, музыкага ойноону ойлоп табуу, марштын жө бийдин татаал эмес ритмдөрин импровизациялоо.

Музыкалык табитти жана жалпы музыкалык-көркөм ишмөрдүүлүккө кызыгууну калыптандырууга чоң адамдардын көрсөтмөсү активдүү таасир этөт. Мөктөпкө чөйинки курактагы баланын өнүгүүсүнүн маанилүү көрсөткүчү болуп көркөм өнөр ишмөрдүүлүгү эсөптөлөт. 5 жашында, алар айлана-чөйрө жөнүндө түшүнүктөрдүн чоң запасына ээ, аларды өзүлөрүнүн активдүүлүгүнөн, суроолорду бөрүүгө жана эксперименттөрди жүргүзүүгө умтулуусунан улам алышат.

Предметтөрдин нөгизги касиеттери жөнүндө түшүнүктөр ого бөтөр көңөйөт жана төрөндөйт. Бул курактагы бала нөгизги түстөрдү жакшы билөт жана көлөкөлөр жөнүндө түшүнүгү бар (мисалы, бир түстөгү эки көлөкөнү көрсөтө алат: ачык кызыл жана кочкул кызыл). Алты жаштагы балдар гөометриялык фигуралар бири-биринөн эмнөси мөнөн айырмаланарын айта алышат. Алар үчүн чоң сандагы предметтөрди өлчөмү боюнча бири-бири мөнөн салыштыруу татаал болбойт: мисалы, ар кандай өлчөмдөгү 7-10 табакты ирөттөп коюу, аларга тиөшөлүү өлчөмдөгү ар кандай өлчөмдөгү кашыктарды жайгаштыруу. Баланын мөйкиндиктө багыт алуу жөндөмдүүлүгү өсөт. Эгөр ага жөнөкөй бөлмө планын сунуштаса, анда ал уктай турган бөшигин көрсөтө алат. Убакытты өздөштүрүү дагы эле жөткиликтүү эмес. Мөзгилдөрдө, жуманын күндөрүндө так багыт жок.

БЕШ-АЛТЫ ЖАШТАГЫ БАЛДАРДЫН ЧЫГАРМАЧЫЛЫК ЖАНА ЭСТЕТИКАЛЫК ӨНҮГҮҮСҮНҮН ЭҢ МҮНӨЗДҮҮ КӨРСӨТКҮЧТӨРҮ

- жуунуу, кийинүү, сууга түшүү, тамактануу, бөлмөнү тазалоо процесстөринин алгоритмин жакшы билишөт;
- бул процесстөрди коштогон атрибуттардын багытын билишөт жана өздөрүнүн максаттары боюнча пайдаланышат: самын, бөт аарчы, жоолук, салфөтка, ашкана буюмдары;
- сюжөттик-ролдук оюндарда позитивдүү гигиөналык жүрүм-турумду көрсөтө алышат.

5-6 ЖАШ
ФИЗИКАЛЫК ӨНҮГҮҮ

Чакан тармак	**Позитивдүү гигиена**
Компонент	Тамактануу
Шкала	Бала тамакка карата езүнүн мамилесин керсетет.
Көрсөткүчтөр	1. Тамакка карата езүнүн муктаждыктарын билдирет (качан ал ачка, качан ал ток экендигин айтат). 2. Тигил же бул тамактарга артыкчылык берет. 3. Тамактануу учурунда тоскоол болбойт (столдон туруп кетпейт, башка ишмердүүлүк менен алектенбейт). 4. Сенсордук сезимдерге негизделүү менен, продуктылардын сапатын аныктай алат.

5-6 ЖАШ
ФИЗИКАЛЫК ӨНҮГҮҮ

Чакан тармак	**Позитивдүү гигиена**
Компонент	Ден соолук
Шкала	Бала сергек жашоо образына езүнүн мамилесин керсетет.
Көрсөткүчтөр	1. Сергек жашоо образы (туура тамактануу, кыймыл, уйку жана күн, аба жана суу – биздин мыкты досторубуз) жана ден соолукту кыйраткан факторлор женүнде билет. 2. Адамдын ден соолугу үчүн гигиенанын жана күнделүк режимдин ролун түшүнет. 3. Ден соолугу жакшы адамдын мүмкүнчүлүктерүн баалай алат. 4. Сергек жашоо образына муктаждыктарды аныктай алат. 5. Туура тамактануудан адамдын ден соолугунун кез карандылыгынын талдоосун жүргүзе алат.

5-6 ЖАШ
ФИЗИКАЛЫК ӨНҮГҮҮ

Чакан тармак	**Турмуштук көндүмдөр**
Компонент	Эмпатия
Шкала	Бала ооруп жаткан адамдарга езүнүн мамилесин керсетет.
Көрсөткүчтөр	1. Ооруган адамды карагандын эрежесин (ал женүнде кам керүү, тынч болуу, анын етүнүчүн жана тапшырмаларын аткаруу) билет. 2. Ооруган адамга боору ооруйт. 3. Өзүнүн абалын мүнездей алат.

5-6 ЖАШ
СОЦИАЛДЫК-ЭМОЦИОНАЛДЫК ӨНҮГҮҮ

Чакан тармак	**Социалдык өнүгүү**
Компонент	Турмуштук кендүмдер жана социалдык ролдорду жана жүрүм-турум ченемдерин ездештүрүү.
Шкала	Бала езүн-езү тейлеенү билгенин жана кендүмүн керсетет.
Көрсөткүчтөр	1. Өз алдынча кийинет жана чечинет. 2. Боолорун байлайт. 3. Өз алдынча суюктукту бетелкеге куят. 4. Турмуш-тиричилик техникасы менен кайрылуунун билет. 5. Өзүнүн белмесүнде тазалыкты жана иреттүүлүктү сактайт, кийимдерин тыкан бүктейт же илет.

5-6 ЖАШ
СОЦИАЛДЫК-ЭМОЦИОНАЛДЫК ӨНҮГҮҮ

Чакан тармак	**Социалдык өнүгүү**
Компонент	Турмуштук кендүмдер жана социалдык ролдорду жана жүрүм-турум ченемдерин ездештүрүү.
Шкала	Бала гигена кендүмдерүн керсетет
Көрсөткүчтөр	1. Эскертүүсүз колун самын менен жууйт (дараатканадан кийин жана тамактануу алдында). 2. Колун сүлгү менен кургатат. 3. Өзүнүн тышкы кебетесинин тазалыгына жана тыкандыгына езү байкоо жүргүзет. 4. Таза гана идиш жана жеке гигиена каражаттары менен (тиш щетка, сүлгү, тарак) пайдаланат 5. Шашылыш кызматтардын телефондорунун номурларын (101, 102, 103, 112) билет. 6. Таза гана сууну ичүү керектигин билет.

5-6 ЖАШ
СОЦИАЛДЫК-ЭМОЦИОНАЛДЫК ӨНҮГҮҮ

Чакан тармак	**Социалдык өнүгүү**
Компонент	Позитивдүү гигиена
Шкала	Бала тазалыкты сактоо адатын керсетет
Көрсөткүчтөр	1. Денесинин тазалыгына, кийимине, чачынын тыкандыгына байкоо жүргүзүү адатына ээ. 2. Тырмагынын тазалыгын карайт. 3. Жетелүүде жана чүчкүрүүде оозун жана мурдун бет аарчы менен жабат. 4. Өзүнүн тышкы кебетесиндеги тыкансыздыкты ез алдынча байкай алат жана алып салат.

5-6 ЖАШ
СОЦИАЛДЫК-ЭМОЦИОНАЛДЫК ӨНҮГҮҮ

Чакан тармак	**Социалдык өнүгүү**
Компонент	Тамактануу гигиенасы
Шкала	Бала тамактануу маданиятын еркүндетет.
Көрсөткүчтөр	1. Тамактанууга керек приборлор менен туура колдоно алат (вилка, бычак). 2. Тыкан тамактанат, столдо туура отурууну сактоо менен, үндү чыгарбай тамактанат. 3. Өтүнүч менен кайрылууну билет, ыраазы болот. 4. Өзүн-езү тейлее деген эмне экендигин түшүнет.

5-6 ЖАШ
ТААНЫП БИЛҮҮ (КОГНИТИВДИК) ӨНҮГҮҮ

Чакан тармак	**Сынчыл ой жүгүртүү**
Компонент	Мейкиндикке жана мезгилге багыт алуу
Шкала	Бала мейкиндикке жана мезгилге багыт ала алат
Көрсөткүчтөр	1. Мейкиндикке багыт ала алат: оңго, солго, үстүндө, алдында, ортосунда, башка предметтерге карата ортосунда. 2. Барактын жайылышында оң жана сол тарабын, жогору жана темен, бурчтар, борборлорду аныктай алат. 3. Терт жыл мезгилин аныктайт. 4. Күн убактысын атайт: эртең менен, күндүз, кечинде. 5. Жуманын күндөрүн аныктайт. 6. Кечээ, бүгүн, эртең, мурун, жакында, эчак сөздөрүн туура пайдаланат. 7. Саат боюнча убакытты аныктай алат:туптуура 5, 6 болду ж.б

5-6 ЖАШ
ЧЫГАРМАЧЫЛ ЖАНА ЭСТЕТИКАЛЫК ӨНҮГҮҮ

Чакан тармак	**Чыгармачылык баланын өнүгүүсү үчүн курчаган дүйнөнү тааныып билүү каражаты катары**
Компонент	Чыгармачылык (креативдүүлүк) жана өзүн көрсөтүү
Шкала	Бала элестетүү көндүмүн көрсөтөт
Көрсөткүчтөр	1. Жаңы сюжеттерди жана ролдорду, тааныш материалдар жана оюнчуктар менен оюндарды ойлоп табат. 2. «Чын эле», «атайылап» түшүнүктөрүн пайдалануу менен, реалдуулукту ойлоп табуудан айырмалайт. 3. Ойноо менен образдарды жана сюжеттерди ойлоп табат.

5-6 ЖАШ

ЧЫГАРМАЧЫЛ ЖАНА ЭСТЕТИКАЛЫК ӨНҮГҮҮ

Чакан тармак	**Чыгармачылык баланын өнүгүүсү үчүн курчаган дүйнөнү таанып билүү каражаты катары.**
Компонент	Чыгармачылык (креативдүүлүк) жана езүн керсетүү
Шкала	Бала чыгармачылыкка кызыгууну керсетет.
Көрсөткүчтөр	1. Тыкан ийлеп чаптоо кендүмүн бекемдейт. 2. Ийлеп чаптоо аяктагандан кийин колдорун дыкан жуу кендүмүн бекемдейт. 3. Материалдарга тыкан жана жакшы мамилени калыптандырат. 4. Материалдарды үнемдүү жана рационалдуу коротуу билгичтигин бекемдейт. 5. Активдүү ез алдынча аракеттер аркылуу чыгармачылыкты енүктүрет.

КОРУТУНДУ

Алкактык компетенттүүлүк шкаласы Ош, Нарын, Чүй жана Баткен областарынын мектепке чейинки билим берүүчү уюмдарынын тарбиячыларына практикада канчалык балдар езүлерүнүн турмуштук кендүмдерүн, позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумун жакшырта алышканын керүүге жардам берет. Тарбиячылар тарабынан методикалык колдонмодо сунушталган ата-энелердин интерактивдүү чогулуштарынын иштелмелерин колдонуу менен, уюштурулган иш-чаралар, бала бакчадагы гигиена жана санитария боюнча кейгейлерду аныктоо жана чечүү боюнча ата-энелер менен биргелешкен ишмердүүлүк аркылуу гигиеналык маданияттын калыптануусун аныктоого мүмкүнчүлүк түзүлет.

Алкактык компетенттүүлүк шкаласын колдонуу тарбиячылардын, ата-энелердин, балдардын үзгүлтүксүз жана практикалык ез ара аракеттенүүсүнде гана натыйжалуу болот. Мындай мамиле позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумду, сынчыл жана чыгармачылык (креативдүү) ой жүгүртүүнү калыптандыруу жана енүктүрүүнү демилгелейт.

Алкактык компетенттүүлүк шкаласы мектепке чейинки беш-алты курактагы балдардын езгечелүктерүн, енүгүүнүн ар түрдүү темпин, окшош эмес физикалык, эмоционалдык жана акыл-эс жендемдүүлүктерүн эске алганын белгилее маанилүү.

Алкактык компетенттүүлүк шкаласын теменкү багыттар боюнча колдонуу сунушталынат:

- мектепке чейинки курактагы балдардын позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумун жакшыртууга багытталган улуттук программа;
- мектепке чейинки курактагы балдардын сынчыл жана чыгармачылык (креативдүү) ой жүгүртүүнү енүктүрүүге багытталган программалар;
- мектепке чейинки курактагы балдарды тарбиялоо, окутуу жана енүктүрүү сапатын жогорулатуу программалары;
- мектепке чейинки курактагы балдарды гигиеналык тарбиялоо жана окутуу боюнча программа.

ТИРКЕМЕЛЕР

1-ТИРКЕМЕ.

ТАРБИЯЧЫНЫН ИНТЕРАКТИВДҮҮ АТА-ЭНЕЛЕР ЧОГУЛУШУНАН КИЙИНКИ ОЙ ЖҮГҮРТҮҮСҮ (РЕФЛЕКСИЯСЫ)

Педагогдун аты-жөнү _____

1. Интерактивдүү чогулушта Сиздин оюңуз боюнча, эмнелер абдан ийгиликтүү болду? Эмне үчүн Сиз ушундай деп эсептейсиз?

_____

_____

_____

2. Сиз өткөргөн интерактивдүү чогулуштун алгылыктуу жактары кайсылар деп ойлойсуз?

_____

_____

_____

3.Интерактивдүү ата-энелер чогулушунун кайсы ийгиликтүү учурлары боюнча кесиптештериңиздер менен бөлүшсөңүз болот? Эмне үчүн?

_____

_____

_____

4. Сиздин оюңуз боюнча, интерактивдүү чогулушта эмнелер ийгиликсиз болуп калды? Кандай себептер боюнча?

_____

_____

_____

5. Ушул ийгиликсиз учурларды чечүү үчүн Сизге кандай жардам керек?

_____

_____

_____

6.Тажрыйбаңызды байытыш үчүн кесиптештердин сабактарына катышуунун мааниси кандай?

_____

_____

_____

2-ТИРКЕМЕ.

БАЙКОО ЖҮРГҮЗҮҮ БАРАГЫ

Параметри: билим берүү чейресүнүн абалы

Максаты:тарбиялык сааттагы/интерактивдүү ата-энелер чогулушундагы билим берүү чейресүн баалоо

Байкоону ким жүргүзөт: насаатчы

№ п/п	Көрсөткүчтөр / Параметрлер	Каалаган учур	Канааттандыраарлык учур	Каалабаган учур
1.	**Ата-энелердин активдүүлүгү**	–Тарбиячы азыраак сүйлөйт, ата-энелер көбүрөөк сүйлөшөт. –Тарбиячы бардык ата-энелердин процесске катышуусуна көңүл бөлөт.	–Тарбиячы ата-энелерге сүйлөөгө мүмкүнчүлүк берет, алар айтканды кайталабайт, оңдоолорду киргизбейт. – Тарбиячы убак-убагы менен ата-энелерди активдүү болууга үндөйт.	–Негизинен тарбиячы сүйлөйт. –Бардык ата-энелер активдүү болушуна көңүл бурбайт.
2.	**Ата-энелердин өз ара аракеттенүүсү**	-Тапшырманы аткарып жатканда ата-энелер тарбиячы менен гана эмес, бири-бири менен да иштешет. Интерактивдүү чогулушта өз ара аракеттенүүнүн бардык типтери колдонулат: (тарбиячы –ата-эне, ата-эне –ата-эне).	Ата-энелер тарбиялык сааттын көп бөлүгүндө тарбиячы менен гана иштешет (тарбиячы – ата-эне, ата-эне – тарбиячы).	Тарбиячы суроо берет, окуучулар жооп беришет. Окутуу процесси бир багыттуу.

3.	**Баа берүү**	–Тарбиячы диагностикалык, калыптандыруучу, жыйынтыктоочу баалоонун ар кандай методдорун, техникаларын пландаштырат жана колдонот. Ата-энелерге кайтарым байланышты уюштурат. –Интерактивдүү чогулуштун тыянагын чыгарууда тарбиячы ата-энелердин жумуштарынын натыйжаларына таянат.	-Тарбиячы калыптандыруучу баалоонун техникаларын системалуу түрдө колдонбойт. -Кээде кайтарым байланышты камсыздайт.	-Тарбиячы гана ата-энелерди баалайт.

Насаатчынын эсине:

Алынган маалыматты кантип талдаш керек?

Бөлүп каралган көрсөткүчтөр (индикаторлор) баалоо аспектисинин кайсынысы каалабаган учур экенин көрүүгө мүмкүнчүлүк берет. Мындай аспекттер канчалык көбүрөөк болсо, ал учур ушунчалык кооптуу экенин айгинелейт. Демек кандайдыр бир аракеттерди көрүш керек. Канаатандыраарлык учур да тарбиячынын кемчиликтери жөнүндө күбөлөндүрөт.

Кандай кадамдарды шилтөө керек?

- алынган маалыматты тарбиячы менен талкуулап, кемчиликтердин себептерин аныктоо;
- тарбиячы менен биргелешип, учурду жакшыртуу жана өзгөртүү үчүн милдеттерди коюу;
- коюлган милдеттерди ишке ашыруунун мөөнөтүн аныктоо;
- кийинки интерактивдүү чогулушка катышуунун мөөнөтү жөнүндө макулдашуу.

ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАР:

1) Азаров Ю.П. Педагогика любви и свободы / Ю.П. Азаров. М.: Топикал, 1994. 608 с.

2) Бекбоев И. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери китебинен. – Б., педагогика, 2003.

3) Каранова Т. Элдик салттар менен тарбиялоо – ез алдынча принцип катарында// Қазгу Хабаршысы. - Алматы, 2011.

4) Низовская И.А. «Сын ой жүгүртүүнү естүре турган окуу жана жазуу» программасынын сездүгү: окуу-методикалык окуу китеби. - Бишкек: Бебкф,2003.

5) Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития: учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб, заведений. — 2-е изд., стер. — М.: издательский центр «Академия», 2004. — 256 с.

6) Н.А.Лебедева-Несевра «Гигиеническое поведение в системе социальных факторов, формирующих здоровье населения». - Москва//Вопросы психологии. 2014 г.

7) «Үч жаштан жети жашка чейинки балдарды окутуу жана енүктүрүү» боюнча колдонмо. - Бишкек. 2018.

8) Пособие «Жизненные навыки», второе издание сентябрь 2016 ©датский молодежный красный крест (дмкк)

9) Полиевский С А. Гигиенические основы физкультурно-спортивной деятельности: учебник для студ. учреждений высшего образования /С.А. Полиевский. — М.: Издательский центр «Академия», 2014. — 272 с.

10) Сивиринова Т. А. Использование интерактивных методов при проведении родительских собраний (сообщение из опыта работы для «Педагогических чтений»). Комсомольск-на-Амуре, 2013.

11) Сергиенко, Е. А. Социально-эмоциональное развитие детей. теоретические основы / Е. А. Сергиенко, Т. Д. Марцинковская, Е. И. Изотова и др. — М.: дрофа, 2019. — 248 с.: ил.

12) Эсенгулова М., Асекова Ж. «Сынчыл ой жүгүртүүнү естүрүү үчүн окуу жана жазуу» программасынын хрестоматиясы. - Бишкек, 2004.

13) Эсенгулова М., Асекова Ж. Мүмкүнчүлүктердү кеңейтүү… («Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү естүрүү» усулунун теориясы жана практикалык тажрыйбасы). - Бишкек., 2008.

ТАРБИЯЧЫНЫН ИНТЕРАКТИВДҮҮ АТА-ЭНЕЛЕР ЧОГУЛУШУНАН КИЙИНКИ ОЙ ЖҮГҮРТҮҮСҮ (РЕФЛЕКСИЯСЫ)

Мен үчүн сунуш кылынган интерактивдүү чогулуштун иштелмелери кызыгууну жаратты. Мурдакы чогулуштардан айырмаланып, бул интерактивдүү чогулуштарда ата-энелердин өз ара аракеттенүүсү алдыңкы орунда болуп, ата-эне менен баланын, тарбиячы менен ата-эненин ортосундагы байланыштын маанисинин ачыкталуусу орун алган. Мен өткөргөн интерактивдүү чогулуштун ийгиликтүү учурлары төмөнкүлөр болду деп эсептейм: ар бир тема боюнча катышуучу ата-эненин өз ойлорун ачык айтуусу топтордо активдүү өз ара аракеттенүүсү, макал-лакап, жаңылмачтатып сүйлөгөндөрү, ентацияга кооздоп сүрөттөрдү тарткандары, бир нерсени чаптап жасагандары. Ата-энелердин ушундай ишмердүүлүгүн көрүп, менде аларга белек берип койсок (кичинекей болсо да) абдан жакшы болот экен деген ой пайда болду. Интерактивдүү чогулуштагы ийгиликсиз учурларды чечүү менен, биз өзүбүздө да турмуштук көндүмдөрүбүздү өнүктүрөт экенбиз, ал үчүн ушундай колдонмолор даярдалып, жазылып, семинар-тренинг ар бир бакчада өткөрүү чоң мааниге ээ. Мындай иш-чаралар биздин тажрыйбабыз кеңейтүү максатын аткарат»..

Сарытаева Базаргул Саитовна,
«Гулбурак» мектепке чейинки билим берүү уюмунун тарбиячысы,
Сары Могол айылы, Алай району, Ош областы

«Мен интерактивдүү чогулуштар тууралуу ушул долбоорго катышуу менен тааныша алдым. Мен бардык интерактивдүү чогулуштун иштелмелерин кызыгуу менен кабыл алып, тренинг учурунда да, андан кийин да өткөрө алдым. Албетте, кыйынчылыктар болбой койгон жок, бирок позитивдүү учурлар көбүрөөк болду десем жаңылышпайм. Биздин айылдын ата-энелери балдарынын өсүп-өнүгүүсү үчүн жоопкерчиликти алышкан, бала бакчада болгон бардык иш-чараларга чын дили менен активдүү катышышат. Биз ата- энелерге аябай ишенебиз, алардын жардамы менен көп алгылыктуу иштерди арабыз. «Гигиена тармагында балдардын турмуштук көндүмдөрүн өнүктүрүү» колдонмосу у биздин ишмердүүлүгүбүзгө белгилүү өзгөрүүлөрдү алып келди, гигиена суроолоруна арналган көптөгөн жаңы маалыматтар менен таанышып, чыгармачыл аракеттенүү менен иш алып барууга үйрөндүк, турмуштук көндүдөрүбүздү өнүктүрүүнүн маанисин терең түшүнүүгө аракет кылуудабыз».

Тыныбекова Мээрим Аблайхановна
Садык Ата бала бакчасынын тарбиячысы,
Оттук айылы, Нарын району, Нарын областы

«Интерактивдүү чогулушта ата-энелер тарбиячынын презентациясын угуп, талкуулашып, активдүү, кызыгуу менен катышканы абдан ийгиликтүү болду. Себеби ар түрдүү ой-пикирлер, салыштыруулар айтылып, ортодо чоң талкуу жаралды. Мен өткөргөн интерактивдүү чогулуштун алгылыктуу жактары төмөнкүлөр болду деген ойдомун: 1) «Ата-энелер үчүн стеткич» менен иштөө аларга өздөрүнүн эмнеге жоопкерчиликтүү экенин сезе билүүсүнө түртүү берди. 2) Ата-энелер видеотасманы көргөндөн кийин алардын активдүүлүгү күчөп, өз ойлорун ортого сунуштай башташты. Видеотасма ата-энелерди ой жүгүртүүгө түртүү кылды, өз оюн ачык айтууга мүмкүндүк берди. 3) Интерактивдүү чогулушта ата-энелер балдарда позитивдүү гигиеналык жүрүм-турумду жана турмуштук көндүмдөрүн калыптандырууга анча маани бербей келгендери тууралуу жакшы талкуулоо жүрдү. Ар бир интерактивдүү чогулуш жакшы маанай менен башталып, жемиштүү жыйынтыкталып жатты. Биз ата-энелерден кайтарым байланыш алып жаттык, алардын ойлорун окуп алып, өткөргөн иш-чаранын абдан мааниси чоң экендигине ишенип жаттык».

Абдылдаева Нурай Нукеевна
«Сейил» мектепке чейинки билим берүү уюмунун тарбиячысы,
1-Май айылы, Кара-Кулжа району, Ош областы